

1956

জগন্নাথ বকরা কলেজ

5

আমোচনী

ষোড়শ বছর - ১ম সংখ্যা
১৯৫৬

সম্পাদক

শ্রী মহেন্দ্র নাথ বসু (অসমীয়া বিভাগ)

শ্রী সুব্রহ্মনাথ শইকীয়া (ইংৰাজী বিভাগ)

জগন্নাথ বকরা কলেজ, যোৰহাট

জগন্নাথ বসু কলেজ
আলোচনী

J. B. COLLEGE MAGAZINE.

©KKH Library, JBC

- ৩১৪ নং পৃষ্ঠা -
২য় বাৰ্ষিক (কলা)

জগন্নাথ বৰুৱা কলেজ আলোচনী

(১৬ শ বছৰ, ১ম সংখ্যা)

সম্পাদনা সমিতি (অসমীয়া শাখা)

অধ্যাপক শ্ৰীযুত কিৰণচন্দ্ৰ শৰ্মা—উপদেষ্টা

শ্ৰীললিত বৰুৱা

মহম্মদ ইদ্রিছ

শ্ৰীনীলিমা দাস

শ্ৰীৰাজেন সন্দিকৈ

শ্ৰীমহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ—সম্পাদক ।

১৮৭৮ শক ।

১৯৫৬ চন ।

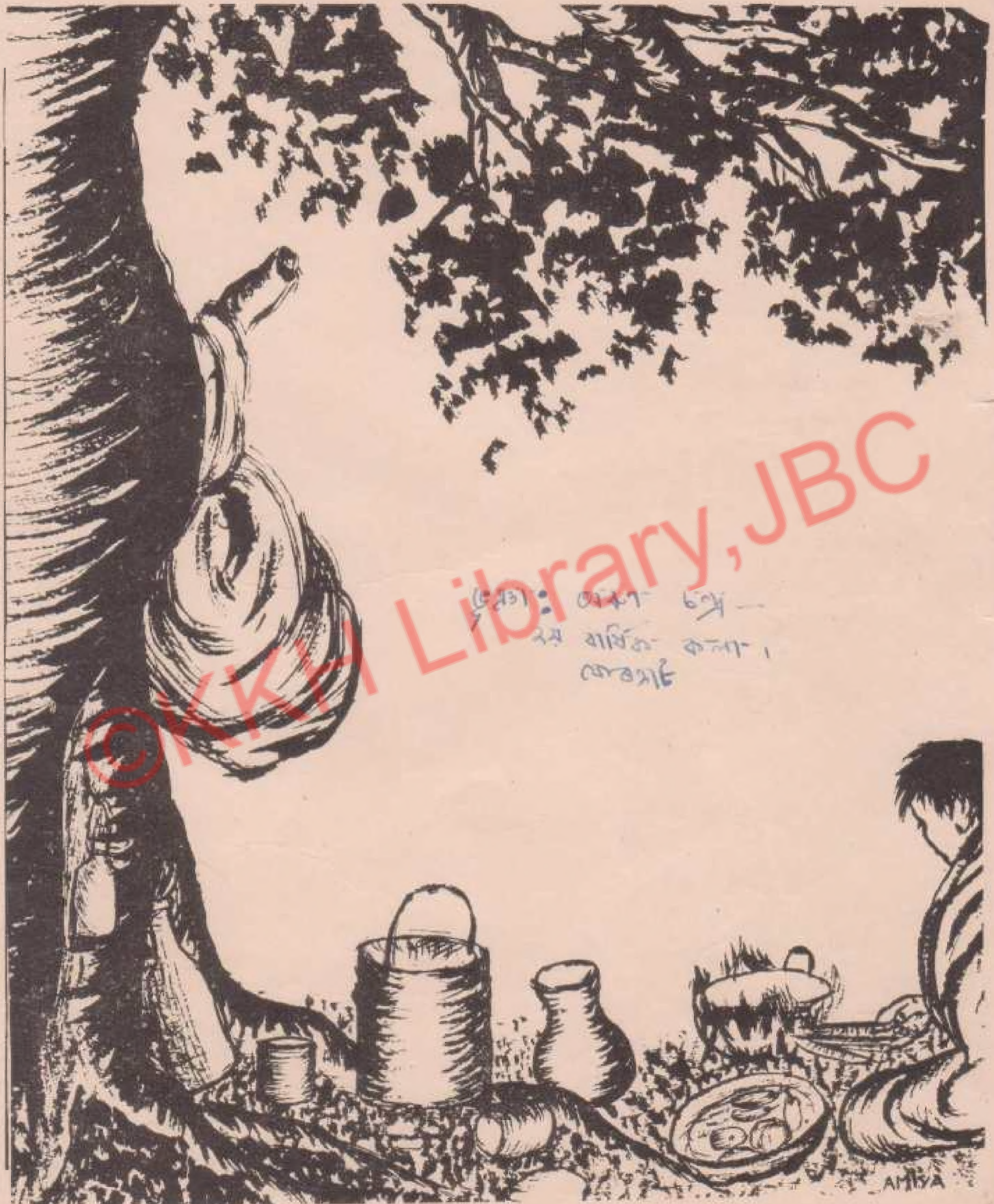

আম্ৰাৰ ভিতৰ চ'ৰাত

সুন্দৰৰ আৰাধনা	লিখক	পৃষ্ঠা
১। শিল্পৰ অগ্ৰগতি	শ্ৰীপ্ৰসন্নকুমাৰ ফুকন	১
২। গীত	অধ্যাপক চৈয়দ আবদুল মালিক	৩
কবিতা		
৩। উৎকণ্ঠা	—শ্ৰীমহেন্দ্ৰ বৰা	৫
৪। মনচুন	—বীৰেন বৰগোহাঞি	৪
৫। প্ৰণয়	—চন্দ্ৰনাথ কটকী	৬
৬। স্বপ্ন-ভঙ্গ	—হৰেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা	৭
৭। আত্মাৰ নিশাৰ অতিথি	—ববীন কটকী	৮
চিন্তাৰ তৰঙ্গ		
৮। পুৰণি হিন্দী কবিতাত এভূমুকি	—অধ্যাপিকা কমলকুমাৰী বৰুৱা	৯
৯। সমালোচনাত ঐতিহাসিক ভাৰতীয় সাহিত্য	—কমল পাঠক	১৫
গান্ধীজীৰ দুটি ধাৰা		
১০। ৰাজনীতি আৰু অৰ্থনীতি	—ভবেন্দ্ৰ চন্দ্ৰ শইকীয়া	১৮
গল্পৰ মজলিছ		
১১। আকাশ	—গোলাপ খাউণ্ড	২৩
১২। শাস্ত্ৰত	—বিষ্ণু দত্ত	২৯
১৩। মোহ	—কমলাকান্ত বৰা	৩২
১৪। মাৰু বৌ	—কৃষ্ণানন্দ বৰুৱা	৪০
বিজ্ঞানৰ জোঁৰবাতি		
১৫। বিজ্ঞান আৰু মানুহ	—অতুলানন্দ গোস্বামী	৫২
বিশ্বসাহিত্যৰ এজন খনিকৰ		
১৬। আৰ্ণেষ্ট হেমিংৱে	—সত্যেন্দ্ৰকুমাৰ বৰুৱা	৫৭
ভাঙনিৰ মৌজোল : অনুবাদ সাহিত্য		
১৭। তাৰ আপোন ঘৰখন	—ললিত বৰুৱা	৬৩
বচনাৰ বহুধাৰা		
১৮। মৰম	—দুলাল ফুকন	৬৯
মনোৰাজ্যৰ আলেখ-লেখ		
১৯। অতীত-মন আৰু চৰিত্ৰ	—জীৱন ভট্টাচাৰ্য্য	৭৩
২০। খেলপথাৰত এভূমুকি		৭৭
২১। সম্পাদকৰ বুলনি		৭৯

জগন্নাথ বকরা কলেজ আলোচনী :

লেখক : অমিতা বসু —
১ম বার্ষিক কলা,
জোড়হাট

সর্বস্বার্থের স্বর্গ :

.....দুখ যদি আছে প্রভু কাতর নহওঁ যেন.....

শিল্পী—অমিতা দাস
১ম বার্ষিক (বিজ্ঞান)

শিল্পৰ অগ্ৰগতি

উদয় শঙ্কৰ

অনুবাদ—শ্ৰীপ্ৰসন্ন কুমাৰ ফুকন

সভ্যতাৰ বৃদ্ধিৰ লগে লগেই শিল্প আৰু সংস্কৃতি
বীৰ অগ্ৰচ সবল গতিৰে আগবাঢ়ি আহি আছে। যিবি-
লাক শ্ৰেষ্ঠ ভাষা আৰু কৰ্মৰ মাজেদি জীৱনৰ অন্তৰস্থ
সমস্যাবোৰ মুক্তিমান হৈ উঠে তাৰেই গভীৰ সংজ্ঞাৰ
নাম সংস্কৃতি। এই সংস্কৃতিৰ অগ্নিস্পৰ্শত মানুহৰ
সমগ্ৰ মন আৰু সমগ্ৰ মানস-জীৱন কপাতৰ হয়।
সংস্কৃতি কেৱল কাৰোবাক যুক্তি দি গ্ৰহণ কৰোৱাৰ
কথা নহয়।

সংস্কৃতি বুলিলে সেই জীৱন্ত বিশ্বাসকেই বুজায়,
যাৰ প্ৰভাৱত সমগ্ৰ দেহবস্ত্ৰ, সমগ্ৰ ইন্দ্ৰিয়, সমগ্ৰ অনুভূতি,
সমগ্ৰ মন আৰু উপলব্ধি ভাৱৰ আশ্ৰয়ত প্ৰচণ্ড বেগেৰে
জাগি উঠে; আৰু ইয়াৰ প্ৰভাৱতেই শিল্পৰ মাজত
ধৰা দিয়া সত্যৰ অদৃশ্য সৌন্দৰ্য্য, সমগ্ৰ মানস জীৱন
স্পন্দিত আৰু প্ৰতিধ্বনিত হয়। তেতিয়াই দেখা যায়
যে শিল্প আৰু সংস্কৃতিয়ে একেলগেই অগ্ৰসৰ হৈ
আহিছে। সংস্কৃতিয়ে মানুহৰ অন্তৰক প্ৰসাবিত কৰে
আৰু সেই দৃষ্টিতে আনে সঙ্গতি। অন্তৰৰ এই প্ৰসাৰ-
তাক আৰু দৃষ্টিৰ সঙ্গতিক সৌন্দৰ্য্যৰ অসংখ্য চিহ্ন আৰু
প্ৰতীকৰ মাজেদি বাহ্যজগতত মুৰ্ত্ত কৰি তোলে শিল্পই।
এই ঐতিহাসিক সত্যক উপলব্ধি কৰা কঠিন নহয়।
শিল্প আৰু সংস্কৃতিৰ সংজ্ঞা নিষ্পন্ন যোজন।

ইতিহাসৰ আৰম্ভৰে পৰা বৰ্ত্তমানলৈকে শিল্প আৰু

সংস্কৃতি কি ধৰণে (সবল বা দুৰ্ব্বলভাৱে) অগ্ৰসৰ হৈ
আহিছে তাক যদি আমি বিশেষভাৱে লক্ষ্য কৰো
তেনেহলে কেইটামান বিষয় আমাৰ চকুত নপৰি নোৱাৰে।
বিভিন্দ্ৰ দেশৰ বিভিন্দ্ৰ পাৰিপাশ্ৱিকতাৰ মাজেদি জীৱনৰ
অগ্ৰগতিৰ পথত তাৰ প্ৰসাৰ আৰু সংস্কৃতিৰ ক্ষেত্ৰই,
অন্তৰৰ আবেগ আৰু বাহ্যজগতৰ পাৰিপাশ্ৱিকতাৰ
আঘাত সংঘাতে সমভাৱে কাম কৰে। বাহ্যজগত
বিঠাইতে স্থিৰ হৈ বৈ আছে, শিল্প আৰু সংস্কৃতিৰ
প্ৰসাৰ আৰু পুৰুষাৰ্থৰ কাৰণে মানুহে তাতেই সময়
আৰু স্ৰয়োগ পাইছে। কিন্তু যেতিয়া বহিৰ্জগতৰ
বিস্তৃত পৰিধিৰ মাজত পৰিৱৰ্ত্তন আৰম্ভ হয় তেতিয়া
সঙ্গতি আৰু সামঞ্জস্যৰ মূল ভেটীটো বিপৰ্য্যাস্ত হৈ
পৰে। তাতেই দেখা যায় যে প্ৰাগৈতিহাসিক যুগৰে
পৰা বৰ্ত্তমানলৈকে নিশ্চিত হোৱা শিল্প আৰু সংস্কৃতিৰ
পথটো তাৰ উত্থান পতনৰ পথ। সংঘাত-সংগ্ৰাম আৰু
জয়লাভৰ সময় উকলি গলে এনে এটা সময় আহে
যেতিয়া মানুহৰ হত্যা আৰু বৰ্জপাতৰ স্পৃহা নাথাকে,
তেতিয়া মানুহে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই সৃষ্টিৰ কাৰ্য্যত
আৱনিয়োগ কৰে—জীৱনক আনন্দময়, সৌন্দৰ্য্যময়,
অৰ্থময় আৰু চিৰন্তন কৰি তুলিবলৈ। সকলো দেশৰ
ইতিহাসৰ সৃষ্টিৰ মূলতে ধ্বংস আৰু ব্যৰ্থতা আছে।
বৈৰ্য্য আৰু প্ৰেম, কল্পনা, অনুশীলন আৰু জ্ঞানৰ দ্বাৰা

যি জাতি অতীতত এদিন বেনেকৈ গতি উঠিছিল, সেই জাতিয়েই আজি সংস্কৃতিৰ উত্তৰাধিকাৰী। কিন্তু সময় কেতিয়াও ঘূৰি নাহে, অতীতৰ বহির্জগত আৰু অন্তর্জগতো ঘূৰি নাহে। অতীত-বৰ্তমানৰ দোলাখনত দুনিব পাবি কিন্তু ইতিহাসৰ পুনৰাবৃত্তি কোনো দিনেই হোৱা নাই। আমাৰ মানসিক, দৈহিক গঠন প্রকৃতি আৰু ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক, বহির্জগতিক ব্যৱস্থা আৰু অৱস্থাৰ ওপৰতে শিল্প আৰু সংস্কৃতিৰ তেজী স্থাপন হৈছে। কিন্তু ক্ষয়িষ্ণু যুগত আমি যে বাস কৰিছো তাৰেই কাৰণে হয়তো নিজৰ ভাগ্যক বিস্তাৰ দিব পাৰো তথাপি ইয়াত অস্বাভাবিকতা একো নাই। এই যুগটোৰ মাজত যদি কিঞ্চিত সচেতনাও থাকে তাৰো মূল্য আছে, কাৰণ সিয়েই যোগান ধৰে দুৰ্ভিক্ষা ভাগ্যক স্বীকাৰ কৰাৰ শক্তি। আজি বেলিন, ফিনিশিয়া, গ্ৰীচ, চানদিয়া আদি প্ৰাচীন সভ্যতা আৰু সংস্কৃতিৰ অসংখ্য পীঠস্থানৰ গৌৰৱৰ কথা ইতিহাসৰ কাহিনীৰ পৰ্যায়ভুক্ত হৈছে, কিন্তু এই ভাৰতবৰ্ষ শিল্প আৰু সংস্কৃতিৰ সকলোতে চহকী আৰু বিপুল ঐশ্বৰ্য্য সম্ভাৱ লৈ আজিও মূৰ তুলি আছে। এই ৰাস্তাৰ সত্যক উপলব্ধি কৰিবলৈ হলে সচেতন মনোভাৱৰ প্ৰয়োজন হয়। শ্ৰেণীসমূহ আৰু জনসাধাৰণৰ বিবিধ প্ৰয়াসৰ মাজেদি বহুতো বিচিত্ৰ ৰূপত সজীৱিত হৈ আছে— শিল্প আৰু সংস্কৃতি। এই ইতিহাসৰ কাৰণে ভাৰত-বৰ্ষৰ ওচৰত সকলোৱেই যি শ্ৰদ্ধাঞ্জলি জ্ঞাপন কৰিছে সি আমাৰ গৌৰৱৰ কথা নহয়, কৃতজ্ঞতাৰে স্মৰণ কৰাৰহে বিষয়। ভাৰতবৰ্ষ যে আজিও জীৱন্ত তাতেই প্ৰমাণ হয় যে আমাৰ দেশৰ প্ৰাচীন ধৰ্ম্মি মুনিগণে চিৰদিন সত্যৰ অনুসন্ধানতেই ৰাস্তা আছিল আৰু ৰাস্তাৰ

পৰিবৰ্তনে খোজে খোজে তেওঁলোকক আঘাত কৰা নহেও তাত প্ৰতিবন্ধক জন্মোৱা নাছিল। যিটো গ্ৰহণযোগ্য তাক কেতিয়াও বৰ্জন নকৰিছিল। শক্তি সঞ্চয়ৰ স্বযোগ অনাহকত নষ্ট কৰা নাছিল। এনে ধৰণেই আমাৰ মনত সৌন্দৰ্য্যৰ অৰ্থৰ বাহ্যিক ৰূপটোৰ পৰিবৰ্তন ঘটি আছে, কিন্তু আমাৰ সৌন্দৰ্য্য সাধনা কোনো দিনেই লোপ হোৱা নাই।

অতীত গৌৰৱৰ স্মৃতিৰ প্ৰয়োজন আছে, তথাপি সেই স্মৃতিত আয়ন জুৰি ৰহি থাকিলেই নচলে—ই কেৱল জীৱ ৰক্ষা বিৰোধীয়েই নহয়, ইতিহাস শিক্ষাৰো বিৰোধী। মহান অতীতৰ শিক্ষাৰ মূল্য অতি বেছি। অতীতৰ কল্পেই এই মৌলিক সত্যকেই ঘোষণা কৰিছে— জীৱনক ঐশ্বৰ্য্যশালী কৰিব লাগিব, নানুহে মানুহৰ সম্পৰ্কৰ প্ৰগতিৰ পথলৈ নিব লাগিব আৰু সম্পদ বুলিলে যি বুজায় তাক নিজৰ অধীনলৈ আনিব লাগিব। অতীতক আমি বেনেকৈ বৰ্জন কৰিব নোৱাৰো তেনেকৈ বৰ্তমানকো মোহনিদ্ৰাত আচ্ছন্ন ৰাখি ভৱিষ্যতকো জাঁতৰাব নোৱাৰো। বৰ্তমানৰ সন্মত অভিজ্ঞতা আৰু অতীতৰ বিপুল কীৰ্তিৰ পৰা আমি যি লাভ কৰিছো তাক জীৱন্ত কৰি গতি তোলাই আমাৰ প্ৰকৃত কৰ্ত্তব্য। যিমান দিন অস্তৱৰ আবেগ থাকিব যিমান দিন ৰূপনাৰ অন্ত নাই। কাৰণ বাহ্যজগতৰ ৰূপ সাময়িক আভাৱ নাত্ৰ, প্ৰতিক্ৰপতে তাৰ পৰিবৰ্তন হয়। মুখা আৰু ধোলাৰেই বাদুঘৰ নিৰ্মাণ হলেও প্ৰাণে কোনো দিনেই বাহ্যিক ৰূপসজ্জাৰ বন্ধন নামানে; সি মুখা আৰু ধোলা পৰিধান কৰি আহ্বান কৰাৰ দৰে ভাগ্যৰ বিৰাট পৰিহাস নাথোন।

স্বপ্ন-ভঙ্গ

—হবেন্দ্রনাথ শাস্ত্রী

দুববিত পৰি যেতিয়া নিয়ৰ নুকুতা ফলে
তুমি জানো তাত হে-বন্ধু,
সপোন বিচাৰি পোৱা ?
হেজাৰ বসন্তৰ বিৰিণা বন যেতিয়া ছাই হৈ যায়
কামনাৰ কয়লাৰ জুই উমি উমি ফলে
তেতিয়া তোমাৰ চকুত নামে
মৰণৰ ক'লা যবনিকা
(—হয়তো—),
কাজীৰীৰ দেৱানত সময়ে খোজ কাঢ়ে
কয়ৰোগীৰ দৰে শেষ হয় সাতোটি চিগাৰেট
তেতিয়াও—তেতিয়াও উজাগৰ চকু কান্দে
এন্ধাৰ সাৰটি।
সময় ?
আজি যেতিয়া ৰাতিপুৱা
বেলিটোত একাহী বগা ওলাই আহিছিল

আকাশৰ ছাদৰত বুটা তুলি
তেতিয়া এটা কবিতা পঢ়িছিলো—
—প্ৰেমৰ কবিতা।
—“শিশিৰ সিক্ত হাতৰ উমনিৰে
কোনে জানো দুগালত মৰম মানি দিছিল
দু-আঁজলি আৰু এমুখ মৰম।
সেদুৰীয়া গাঁতৰৰ চকুৰ মণিত বোলে
কেৰাখনো সাগৰ নাচিছিল
—আন্ধাৰত সেইবোৰ ভাল নালগেগেচান।
গোটেই জীৱন জুৰি
বাৰ্থতাৰ বন জুই ফলোতে
কবিতাও ছাই হৈ গল।
—এতিয়া আৰু একো নাই
মাত্ৰ এটুকুৰা কয়লাৰ অৱশেষ খিনি।

আন্ধাৰ নিশাৰ অতিথি

—ববীণ কটকী

তুঙ্গাশূল মহানগৰীৰ নিজান গলিত
পদধ্বনিৰ সঙ্কেত
থট্ থট্ থট্.....।
জাক জাক স্বপ্নপায়ী পিপাসুৰ দল,
সিহঁতৰ নীলাহীন চকুত
ফুটি উঠে—
জৈৱিক বাসনাৰ অদমনীয় লিপ্সা।
অস্থিৰ পদক্ষেপেৰে
সিহঁতৰ সীমাহীন অহা-যোৱা।
'চৰাই ধৰত' অতিথিৰ ভিৰ—
দেৱতা আৰু মানুহ :
মানুহ আৰু দেৱতা।
এতিয়া মাজনিশা—
পৃথিৱীৰ ভেদাভেদৰ প্ৰাচীৰৰ
কঠুৱা শিলবোৰৰ
সংসজ্জিৰ স্থিতি হেৰাই গৈছে।
সমুদ্ৰমহন—
ইও এক ভীষণ পৰীক্ষা।
সুধাপান সিহঁতৰ আজন্ম সাধনা
আন্ধাৰ বাতিৰ—
কম্পমান দোকমোকালিত
হেজাৰ ব্ৰূণৰ পাহিয়ে
সুধাৰ পৰশ লাগি পৰাগৰ সতে
গাই যাব ভয়গান মহাজীৱনৰ,
সৃষ্টিৰ সত্ত্বাক সূঁতৰি।

— — — —

গীত

অধ্যাপক—ঔয়দ আব্দুল মালিক

বাহিবত—

ধনঘোৰ নেঘে গাছিছিল,
মৰমৰ জলধাৰা নামি আহিছিল,
পঁজাৰ চাকিটি মোৰ কঁপি উঠিছিল,
বুকুৰ মানুহটোৱে কান্দি উঠিছিল।

তুমি ক'লা—

'যাওঁ মই আকউ আহিম,
তোমাৰ কাষত বহি আকউ হাঁহিম,
দূয়োটিয়ে মিলনৰ সোঁতত ভাহিম,
আজি যদি গুচি যাওঁ আকউ আহিম।'

মই কলো—

'আজি থাকা,
আজিয়ে মৰম বাকা,
আজিৰ নাতিতে হওঁক মৰমৰ জয়,

মোৰ ভয়—

গুচি গলে কিজানিবা
পাহৰি পেলোৱা পৰিচয়।'

তুমি ক'লা—

'যদিহে হেৰাই যাওঁ মই,
মোৰ মোৰ বমি মই যাম এৰি থৈ
মৰমৰ নাই কতো ল'য়,
মৰমৰ বাৰিঘাত মৰমৰ চিৰদিন জয়;

আজি তুমি নাই।

বাহিবত বাৰিঘাৰ আছে জলধাৰ,
আছে মোৰ দুচকুত চকুলো দুধাৰ,
আছে মোৰ পাৰ ভঙ্গা-বেদনা ছিয়াৰ
তাৰ যেন ক'তো শেষ নাই।

উৎকর্ষা

শ্রীমহেন্দ্ৰ বৰা

নিমগ্ন গধূলিৰ ফাঁকে ফাঁকে
স্বপ্নৰতা অনামনা,
তোমাৰো অৰণ্য কঁপাই নেয়াই জানো
বলগাহাৰা ব্ৰিজাৰ্ডৰ স্বপ্নবোৰে আক পাতি মানি
পাখি মেলি নাহে জানো
বন্দৰৰ কামনাৰে ?
পাল আৰু মাস্তুলৰ ভিৰ
আৰু বগা বেচমৰ কমলৰ নিচান....
মন বাৰ নুঠেনে শিৰীৰি ?
মন হ'ব গোজে ধুমুহা-পখী
স্বপ্নৰ আকাশ বহল দেখি ।
সমুদ্রস্থানিত পৃথিৱীৰ ধূলি
আৰু ধোৱাৰ জোৱাৰ সোণালী কৰি
সূৰ্য্যৰ কামনাৰতা

মোৰ সুৰময়নী,
অচিনাকি ফুলৰ ফুৰতি !
তোমাৰো আকাশ উলকা-পৰিক্ৰমা
মন জানো জলি-পুৰি ছাই হৈ যায়
ছায়াস্থান আশ্বাৰ অনুজল সীমান্তত
আঁকি যায় কণে কণে
কণিক মৃত্যুৰ আভাষ ?
গিৰিকিৰ তিতা কাঁচ,
কাৰ হুমুনিয়াহ গৰা কুৱলীৰ সাঁচ ?
নীৰৰ যন্ত্ৰণাৰ অৰ্ধ জানো নাই ;
তোমাৰ আৰু মোৰ তেজৰ সাগৰ ঘেৰি
মধুমালতী,
উতলা স্বপ্নৰ ইংগিত....
মন জানো চিৰ উপবাসী ?

মনচূন

—বীৰেন বৰগোঁহাঞি

জীৱনৰ সাধুবোৰ তুমি যদি বুজিকে নোপোৱা
আকাশৰ জোনটোৱো যদি পুৰি শেষ হৈ যায়,
আধাকোৱা সাধুবোৰ চকুৰ ইংগিতে মোৰ
নোৱাৰে বুজাব। নিবেদিতা, স্বপ্নিল আশাৰ
এয়া জনছবি। আঙুলিৰ ফাঁকে ফাঁকে লবিপৰা
নবন মুকুটা।

শাকুৰ খোলাৰে সজা পানেচই যদি
বাই বাওঁ মই, চকুলোৰ সাগৰৰ পদুম পাছিত বহি
স্মৃতিসনা বাতিৰ কথাৰে, নিবেদিতা, তুমি যদি
সুৰতি সিঁচিবা, কোৱাচোন
উভতি অহাৰ বাতুল স্বপুই মোক কৰিব উতলা ?
তুমি যদি গান গোৱা, তুমি যদি কথা কোৱা
সেমেকা-হেমন্ত-ৰাত্ৰি, খাউ-আম-নিম-বন বুৰাই পেলোৱা,
আৰু এটা কথা কৈ যদি, তুমি মোক 'স্বাগত' জনোৱা,
কোৱাচোন, পাকত নমান আকুল হৈপাহে মোক কৰিব উতলা ?

আলিৰ কামত বহি বুনীয়া আবেলি এটা
তোমাৰ চুলিৰ বনৰ দুবৰি ভাঙি,
মুকুটা গৰোতা,
মোৰ আঙুলিৰে,
দুৰন্ত কামনাৰ গান তুমি যদি গোৱা,
তোমাৰ চুলিৰ উদাস শুকান গোন্ধ
দুৰণীৰ লিপাবৰ গাৱঁৰ ধূৱাৰ সতে যদি এক হৈ যায়,
ওঠৰ কোণত যদি শতভিষা প্লাথি পাই উঠে,
বুকুভৰা আশাৰোৰ,
আশাভৰা কথাবোৰে তুমি যদি কাণে কাণে কোৱা,
তোমাক আপোন কৰা দুৰল চেতনাই মোক কৰিব উতলা।

শাবী শাবী জোনাকীয়ে পোহৰৰ পেন্সিলেৰে,
দিন পোহৰাই, আকাশ বহল হৈ নিয়পি পৰি,
একাঘত স্থিৰ হৈ তোমাৰ কামতে মই
জীৱনৰ সাধু ক'ব। তুমি বুজি পাবা।

প্ৰণয়

[এটি ৰোমাণ্টিক কবিতা—ছবি]

—চন্দ্ৰনাথ কটকী

মোৰ
নাষ্টিকী মনৰ দুৱাৰত
কোনোবা এটা ভিচেদম্বৰ শেহবাতি
আগজ-আতুৰা এজনী গাভৰুৱে গুন্ধিৱাইছিলহি
দুৱাৰখন খুলি দি মই কিমূঢ় হৈ পৰিলোঁ ।
তাই মোৰ কাষৰতে বহিল : (এজনী গাভৰু) ।
কেইটামান আঙুৰণটি
তাইৰ হাতত তুলি দি মই ধৰি হৈ ব'লোঁ ।
তাই কলে :
জীৱন জনো পূৰ্ণিমা বাতিৰ স্পৰ্শৰ দৰে স্থিৰ ?
আমাৰ যদি মৃত্যু আছে, পৰাজয় আছে,
অভিমানৰ সময় আমাৰ ক'ত ?
মই হাঁহিলোঁ :
তাইৰ চকুত ব্যাধন শব্দত বিদ্ধ হ'ব গোজা
ক্ৰৌ-ক পখীৰ জীৱাই থকাৰ আকুল আকৃতি
কুটি উঠিছিল । নোক তাই চুমা এটি খুজিলে ।
বুঢ়ী আইতাব সাধুকথাৰ ৰাজ-কুঁৱৰীৰ দৰে
তাই চঞ্চল হৈ পৰিছিল ।

মই ততাইক এটি অনুগ্ৰহ চুমা দিলোঁ :
কবিতাৰ দৰে কোমল আৰু
মটক ওপজা ৰেলিঙোৰ দৰে বগা ।
মৰমৰ উচুপনি জুৰি তাই মোৰ কোলাতে শুই পৰিল ।

সেই একে সময়তে—
পান গাই গাই যোৱা মহাযুদ্ধৰ
হতভাগা সৈনিক এটাই
ষ্ট্ৰীট-চিংগাৰ এজনীৰ সৈতে
গীৰ্জাতোৰ নাৰান্দাত ভৰি দিছিলহি ।
তাইৰ চিকাৰী বুকুৰ অকণমান মৰম পাৰৰ বাবে ।
গীৰ্জাৰ ওপৰৰ পূৰণি ক্ৰশটোৱে হাঁহিছিল ।
টমাচ মানৰ উপন্যাসৰ নাহকৰ দৰে,
উপলব্ধিৰ হাঁহি ।

চিন্তাৰ তৰঙ্গ

পুৰণি হিন্দী কবিতাত শুভমুকি

আধ্যাপিকা—কমল কুমাৰী বৰুৱা

সাহিত্য মানুহৰ কচি অভিব্যক্তিৰে সজিত প্ৰতিচ্ছবি, বাস্তৱনৈতিক, সামাজিক, আধ্যাত্মিক, সাংস্কৃতিক আদিৰ অৱস্থাই এই কচি অভিব্যক্তিৰ পৰিবৰ্তন সাধে। সাহিত্য মানৱ অস্ত্ৰৰ দাপোন স্বৰূপ বাবেই এই পৰিবৰ্তনৰ প্ৰতিবিম্ব সাহিত্যত প্ৰতিফলিত হয়।

ভাৰতবাসীৰ পৰিবৰ্তনৰ লক্ষ্য ৰাখিয়ে আন আন সাহিত্যৰ দৰে হিন্দী সাহিত্যকো আদি কাল, বীৰ গাথা, ভক্তিকাল, ৰীতিকাল, আধুনিক কাল প্ৰভৃতি একোটা যুগত ভাগ কৰা হৈছে যদিও এই যুগবোৰ পানী নগৰকা বিৰব নহয় বাবেই বীৰ গাথাৰ দিনতো ভক্তি-বন্দন নাইবা ভক্তি কালতো শূদ্ৰৰ নয়ন ৰচনাৱলী পোৱা গৈছিল।

ভাৰতৰ অধ্যাসকলৰ আদিম ভাষা আছিল প্ৰাকৃত, বৈদিক সাহিত্য নুন প্ৰাকৃতৰে নাজিক্ত ৰূপ, পাণিনী প্ৰভৃতি পণ্ডিতসকলে ব্যাকৰণেৰে সংস্কাৰ কৰি প্ৰাকৃতৰ পৰাই সংস্কৃতৰ জন্ম লিলে, 'সংস্কৃত' পণ্ডিত সকলৰ ভাষা হৈ পৰাত সংস্কৃততে সাহিত্যৰ সৃষ্টি হ'ল যদিও জনসাধাৰণৰ ভাষা প্ৰাকৃত হৈয়েই থাকিল।

ভাৰতৰ ইতিহাসত গৌতম বুদ্ধই বিপুল আনিলে; তাকৰ লগত ভাষাবোৰ পৰিবৰ্তন ঘটিল। সংস্কৃতক উপেক্ষা কৰি "পালি" অৰ্থাত জনতাৰ ভাষাৰে বুদ্ধই বৌদ্ধধৰ্মৰ বাণী সমূহ প্ৰচাৰৰ উপদেশ দিলে, জৈনা-জাৰ্য্যবোৰ কথিত ভাষাৰে ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ ব্যৱস্থা কৰিলে।

কেশ কাল আৰু অৱস্থাৰ অনুসৰি পাৰ্থক্য থকা জনতাৰ ভাষাৰ তিন্ তিন্ ৰূপ বিলাকেই অপভ্ৰংশ নামে

অভিহিত, অপভ্ৰংশৰ কাৰ্যতে পুৰণি হিন্দী সাহিত্যৰ জন্ম। "বিজয় পাল ৰাসো" "হমীৰ ৰাসো" "কীৰ্ত্তনতা" "কীৰ্ত্তিপতাকা" আদি অপভ্ৰংশ কাৰ্যই হিন্দী সাহিত্যৰ আদি যুগৰ চানেকি।

প্ৰাচীন হিন্দীৰ সম্পৰ্কে পণ্ডিত ৰাহুল শাস্ত্ৰীতাম্ৰৰ গবেষণাৰ পৰা জানিব পাৰি যে সাত শতাব্দীৰ মধ্যভাগত মানৱ এজন সিদ্ধই হিন্দীৰ প্ৰথম লেখক, ৰজা মানৱ ৰাজকৰি পুথান্দ মোহাত ৰচনা কৰা অলঙ্কাৰ গ্ৰন্থ ৰমেনেই হিন্দী সাহিত্যৰ পাতনি তাৰে বুলি কোনো কোনোৱে কয়।

বিকাশৰ লগে লগে হিন্দী সাহিত্যই প্ৰাকৃত আৰু অপভ্ৰংশৰ শব্দবোৰ এৰি সংস্কৃতৰ তৎসম শব্দৰ অধিক প্ৰয়োগ কৰিবলৈ ধৰে,।

সমুচি হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ পিচত শক্তিশালী ৰজা নোহোৱাত দেশ শৰু শৰু ৰাজ্যত বিভক্ত হৈ পৰিল আৰু পৰস্পৰৰ মাজত যুদ্ধ বিগ্ৰহ চলিবলৈ ধৰিলে। লগে লগে উত্তৰ পশ্চিম পিনৰ পৰা মুচলমানৰ আক্ৰমণো আৰম্ভ হ'ল, সেই সময়ত পশ্চিম ভাৰতেই ভাৰতীয় সভ্যতা আৰু বল বৈভৱৰ কেন্দ্ৰস্বৰূপ আছিল। সেই অঞ্চলৰ ভাষাতে কবি চাৰণ সকলে তেওঁলোকৰ পদাৱলী ৰচনা কৰিছিল। এইকাৰণেই প্ৰাৰম্ভিক হিন্দী সাহিত্যত পশ্চিম ভাৰতৰ জনগণৰ অনুভূতিৰ সহানি পোৱা যায়। সেই সময়ৰ কবিসকলে তেওঁলোকৰ ৰজা সকলৰ পৰাক্ৰম বিজয় আদিৰ অতিৰঞ্জিত বৰ্ণনা কৰি দেশপ্ৰেমৰ উদ্ৰেক কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল, তেওঁলোকে যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ গৈ

বীর বসায়ক গীত গাই বুজাবসকলৰ প্ৰাণত উৎসাহ উদ্যম বৃদ্ধি কৰাত যথেষ্ট সহায় কৰিছিল, সেয়েহে তেওঁ-লোকৰ প্ৰধান কাম আছিল আৰু তাৰ বাবে যথোচিত সন্মান লাভ কৰিছিল। এইদৰে বীরত্ব প্ৰদৰ্শনৰ বাবে কল্পনাৰ প্ৰাচুৰ্য্যতা থকা বীর গাথা বিলাক বৰ্চিত হয়। বীরগাথা বিলাকত বীরবসৰ উপৰিও প্ৰেম আৰু বিবহৰ বৰ্ণনাও সমাবেশ কৰি দিয়া হয়। "বীর গীত" আৰু "প্ৰবন্ধ কাব্য" এই দুই ৰূপতে বীর গাথাবিলাক পোৱা যায়। "বীৰসেনেৰ বাসো" আৰু "পুথিৰাজ বাসো" ত্ৰয়ে বীর গীত আৰু প্ৰবন্ধ কাব্যৰ প্ৰাচীন নিদৰ্শন। বসায়ক শব্দৰ পৰাই বাসো শব্দৰ উৎপত্তি। বীরত্ব ব্যক্তক স্বৰূপে কবি "জগন্নি-কৰ" আলহা খণ্ড স্তুপ্ৰসিদ্ধ। বীর বস সন্ধান কৰাত আলহাৰ শক্তি অসীম। ৰাটীৰ ফিৰেড "The lay of Alhanar" আলহাৰ এটা ইংৰাজী অনুবাদ প্ৰকাশ কৰিছে।

অপভ্ৰংশৰ ভাৱে হিন্দী কবিতা ৰচিত হৈ আহিছিল যদিও মিথিলাৰ কবি বিদ্যাপতি আৰু মিঠৌৰ আম্বিৰ খন্ডয়ে সমসাময়িক কথিত ভাষাতে তেওঁলোকৰ পদাৱলী ৰচনা কৰে। নিজৰ গুণ আৰু গীতৰ বাবে বিহাৰৰ ওপৰিষ্ট ৰজা আৰু উবিধ্যাত বিদ্যাপতি অতি জনপ্ৰিয় হৈ উঠে। সেই সময়তে ৰজা কবি জয়দেৱে "গীত গোবিন্দ" ৰচনা কৰে আৰু মুচলমানসকলৰ লগে লগে তেওঁলোকৰ "চুফি" সম্প্ৰদায়ো দেশত প্ৰতিষ্ঠিত হয়। দুয়ো পন্থই স্ত্ৰীপুৰুষৰ ৰূপত পৰমাৱ্যৰ উপাখ্যান প্ৰচাৰ কৰিছিল। প্ৰেমিক প্ৰেমিকাৰ ৰূপত বাধাক্ষৰ গায়কত্যা আৰু পৰমাৱ্যৰ লগত সাক্ষিত হৈছিল। প্ৰেম ভক্তিৰেই বিজিত বিজিতা উভয়ে সাধনাৰ সোপান হৈ পৰাত এই পন্থাই সাক্ষ্যজনীনতা লাভ কৰে। চৈতন্য-দেৱ বক্তব্যচাৰ্য্য আদিয়ে পৰবৰ্তী কালত এই পন্থাৰ উৎকৰ্ষতা সাধন কৰিলে।

লচী সাহিত্যৰ প্ৰসিদ্ধ লেখক হৈয়ো খশুৱে জনতাৰ কথিত ভাষাত কাব্য ৰচনা কৰি হিন্দী সাহিত্যৰ পুষ্টি সাধন কৰে। কথিত ভাষাৰ ব্যৱহাৰ কৰিলেও সেই সময়ত প্ৰচলিত ব্ৰজভাষাত ৰচনা কৰা ৰাউতি থকাত খশুৱ লিখনিতো ব্ৰজভাষাৰ সংমিশ্ৰণ দেখা যায়। "মুকৰিয়া" আৰু "পহেলিয়াই" খশুৱৰ প্ৰতি-ভাৱ পৰিচয় দিছে।

মুচলমানসকলৰ অধিপত্য স্থাপিত হ'ল—দেশৰ স্বাধীনতা লুপ্ত হৈ গ'ল—হিন্দুৰজাগকলে দিল্লীশুৰৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰি মূৰ দৌৱালে—এনে অৱস্থাত মুছল আৱশ্যকতা নোহোৱা হ'লত বীর বসায়ক ৰচনা-বৰীৰ আৱশ্যকতা কমি আহিল। চকুৰ আগতে যেতিয়া শতাব্দী, জুৰিপুজা-পাৰ্শ্বম চলি অহা বন্দিৰ দৌল দেৱালয় চুৰমাৰ কৰি দিয়া হ'ল আৰু ভক্তসকল আৰু নিজৰ বিশ্বাসাদিৰ বেৱতীৰ দ্বাৰা বন্ধা কৰাৰ কোনো প্ৰচেষ্টা জন সাধাৰণৰ চকুত নপৰিল জনতাৰ অন্তৰত অবিশ্বাসৰ সূত্ৰপাত হ'ল—বৰ্দ্ধ-কৰ্মৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ শ্ৰদ্ধা নোহোৱা হৈ আহিল। ফলস্বৰূপে বিজেতা মুচলমান সকলৰ প্ৰভাৱ হিন্দুসকলৰ ওপৰত পৰিবলৈ ধৰিলে।

মুচলমান ৰাজত্ব প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাৰ লগে লগে সাহিত্যৰ সম্বন্ধ ৰাজস্বৰূপৰ পৰা গৈ জনসমাজত স্থাপিত হ'ল। ব্যক্তি জনতাৰ প্ৰাণত ভগবত তত্ত্ব উদ্ভেক কৰি ভগবানৰ কৰুণা আৰু শক্তিৰ আৰাধনা কৰিবৰ বাবেই যেন এনে সময়তে ভক্ত কবি সকলৰ জন্ম হয়। এই ভক্তি কালৰ কবিতাই হিন্দী সাহিত্যৰ যেকন্দও স্বৰূপ।

দক্ষিণ ভাৰতৰ আচাৰ্য্য ৰামানুজৰ ভক্তিমাৰ্গই লাহে লাহে প্ৰসাৰিতা লাভ কৰিবলৈ ধৰে। ৰামানুজজীয়ে সেই ধৰ্ম্মৰ মহাকাব্য ৰূপে ভক্তি ধৰ্ম্মৰ প্ৰচাৰ কৰে। ৰামানুজাৰ্য্যৰ মতাবলম্বী হলেও ৰামানুজৰ উপাসনা প্ৰণালী পৃথক আছিল। বৈকুণ্ঠবাসী বিক্ৰম গলনি লোকো-

পাসক বামচন্দ্রক ইষ্টদেৱতা স্বৰূপে আৰু বাম নামকে মূলমন্ত্ৰ ৰূপে বামানন্দই গ্ৰহণ কৰে। বামানন্দৰ বৰ্ণিত ভক্তিৰ ক্ষেত্ৰত জ্ঞান, ভেদ, বৰ্ণভেদ, বেশ ভেদ আদিৰ স্থান নোহোৱাৰ বাবেই তেওঁৰ শিষ্যসকলৰ ভিতৰত মুচি, নাপিত, তাঁতি আদি সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহ আছিল। সংস্কৃতত বিদগ্ধ পণ্ডিত হৈয়ো জনতাৰ মাজত বৰ্ণ প্ৰচাৰ কৰোঁতে হিন্দীভাষা ব্যৱহাৰ কৰি, হিন্দীত কবিতা ৰচনা কৰি বামানন্দ হিন্দীৰ আদি প্ৰচাৰক স্বৰূপ হয়। শিষ্য ভক্ত কবিসকলেই হিন্দী সাহিত্যক বিশ্ব সাহিত্যত পৰিণত কৰে। নিগুণ গায়ক, চুফি-শাখা, বাম ভক্তি আৰু কৃষ্ণ ভক্তি এই কেইটাই প্ৰধানকৈ ভক্তিকালৰ হিন্দী কবিতাৰ ঘাই ধাৰা।

বামানন্দজীৰ প্ৰধান শিষ্য আছিল কবীৰ দাস, নিগুণ ব্ৰজৰ উপাসনাক প্ৰাধান্যতা দি প্ৰেমকেই কবীৰে গাধনাৰ মূল গোপান ৰূপে গ্ৰহণ কৰি তাৰ বাণী প্ৰচাৰ কৰে। সত্যৰ অনুযোণেই কবীৰৰ ধ্যান আছিল। সত্যধৰ্মৰ বিৰুদ্ধে যোৱা সেই কোনো কথাৰে তেওঁ কটু মথালোচন কৰিছিল। কবীৰ আছিল জ্ঞানী, গায়ক, যোগী আৰু ভক্ত। ব্ৰজক সৰ্বব্যাপী প্ৰিয়তম-ৰূপে মানি প্ৰেম ৰাজ্যৰ বহুয়া মুকলি কৰি দিওঁতা কবীৰ বহুযাবাদী কবিসকলৰ আধাৰ স্বৰূপ, কৰি গুৰু-বৰীজ নাথৈও কবীৰক পথ প্ৰদৰ্শক ৰূপে মানিছিল। কবীৰৰ প্ৰসিদ্ধ গ্ৰন্থ হৈছে "ৰীজক" বেদান্ত তত্ত্ব, অনি-তাতা, শুদ্ধতা, মায়া, স্পৃশ্যাস্পৃশ্য আদিৰ নীতি উপ-দেয়েৰে এই গ্ৰন্থ পৰিপূৰ্ণ। কবীৰৰ শ্ৰেষ্ঠ শিষ্য ৰঙ্গদাসে তেওঁৰ বাণী সমূহ সংগ্ৰহ কৰাৰ ওপৰিও কবীৰৰ মত প্ৰচাৰৰ্থে কবিতাবলী ৰচনা কৰে। পঞ্জাবত শিখধৰ্মৰ প্ৰতিষ্ঠাতা গুৰু নানকো কবীৰৰ পথৰে প্ৰচাৰক আছিল। সুন্দৰ দাস, দাদুদয়াল, বল্লুক দাস

প্ৰভৃতি ভক্ত কবিসকলেও নিগুণ ব্ৰজৰ উপাসনাৰ প্ৰাধান্যতাকে তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থাৱলীৰ যোগেদি প্ৰকাশ কৰে।

মুচলমান সকলৰ চুফি নামৰ প্ৰেম বাগী সম্প্ৰদায়-টোৰ মতে গোটেই সংসাৰধন প্ৰেমৰ মূতাৰে গাঁথি আছে। ইয়াৰ সহায়তে জীৱই প্ৰেমদেৱতাক (ব্ৰজ) লাভ কৰি-বলৈ সক্ষম হয়। জগতত ভগবানৰ অব্যক্ত জ্যোতি দেখি তেওঁলোক অভিভূত হৈ পৰে। ভগবানৰ পূৰ্ণ মানিধা লাভ কৰিব নোৱাৰাত তীব্ৰ বিৰহৰ বেদনাত যেতিয়া অস্থবত স্বৰ্গীয় অতৃপ্তিৰ সূচনা হয় তেতিয়াই সংসাৰধন দাপোনৰ দৰে স্বচ্ছ হৈ পৰে আৰু মানৱে তাৰ পবনাগ্ৰাৰ জিলিঙি দেখা পায়। এয়ে চুফি সকলৰ কাব্যৰ প্ৰধান বিষয়বস্তু। মুচলমান হলেও এওঁলোকে হিন্দী ভাষাত লেখনি ধৰে—হিন্দী সাহিত্যৰ পৰিপূৰ্ণ গাধন কৰে। কবীৰৰ চৰনাৱলীতকৈ চুফি কবিসকলৰ ৰচনাৱলীত সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য বেছি। এই কবি সকলৰ ভিতৰত জাৱাচী, কুতবন, কাচিনচাহ নুৰমহম্মদ ফাজিল চাহ আদি সুপ্ৰসিদ্ধ।

বামানন্দৰ শিষ্য সকলে বাম ভক্তিৰ প্ৰচাৰ কৰিছিল যদিও ভক্তকবি তুলসী দাসৰ কাব্যৰাশিৰ যোগেদিয়ে হিন্দী সাহিত্যত বাম ভক্তিৰ সুৰ্য্যোদয় আৰম্ভ হয়। তুলসী দাসেই হিন্দী কাব্যৰ সৰ্ব্বতো প্ৰকাৰ উন্নতি সাধন কৰে। ভাষা আৰু শৈলীৰ ওপৰত তুলসীদাসৰ প্ৰভাৱ প্ৰচুৰ আছিল। সেই সময়ত প্ৰচলিত সকলো ধৰণৰ ৰচনা পদ্ধতিৰ যোগেদি মানৱ জীৱনৰ বেলেগ বেলেগ অৱস্থাবোৰ অতি প্ৰাঞ্জল আৰু হৃদয়গ্ৰাহী কৈ চিত্ৰিত কৰি তুলসীদাসে জনতাৰ প্ৰতিনিধি কবি ৰূপে আখ্যা লাভ কৰিছে। "বাম চৰিত মানস" আৰু "বিনয় পত্ৰিকা" তুলসী দাসৰ অমৰ গ্ৰন্থ, ব্যক্তিগত সাধনৰ ওপৰিও তুলসীদাসৰ সাহিত্যত পাৰিবাৰিক আৰু

সামাজিক কৰ্তব্য বাণীৰ সুন্দৰ সমাবেশ পঢ়িছে। কৰ্ম জ্ঞান আৰু উপাসনাৰ মধুৰ সমন্বয় স্থাপন কৰি এওঁ ভক্তিমাৰ্গৰ ভিতৰেদি সমস্ত আৰু লোক কল্যাণ সাধনৰ প্ৰচেষ্টা কৰিছে। এহাতে উপাস্য আৰু উপাসকৰ জ্ঞান সমন্বয় স্থাপন কৰি আনহাতে লোকধৰ্মক মৰ্যাদা সম্পূৰ্ণ আটুটি বাণীবলৈ সমৰ্থ হৈছে বাবেই তুলসীদাসৰ বানানুগে বজাৰ পৰা খৰিতাবীলৈকে প্ৰভাবান্বিত কৰিব পাৰিছে। তুলসীৰ বাণীসমূহেই হিন্দীজনতাৰ প্ৰকৃত সজ্জিনী স্বৰূপ।

উত্তৰ ভাৰতত ধাৰ্মিক ভাবধাৰাৰ যেতিয়া প্ৰচণ্ড আঘাত পৰিছিল—তুলসীদাসৰ বাণীসমূহে তেতিয়া পঞ্চমষ্ট জনতাক প্ৰকৃত পথেদি পৰিচালিত কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। বামৰ নিচিনা প্ৰাজ্ঞাকাৰী পুত্ৰ, মীত্ৰৰ নিচিনা আদৰ্শ সতী, বামৰ ভ্ৰাতৃসকলৰ নিচিনা ভ্ৰাতৃসেৱ, হনুমানৰ নিচিনা সেৱকৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰিত কৰি তুলসীদাসে নিশাহাৰা ভাৰতীয় জনতাৰ আগত মহান আদৰ্শ দাঙি ধৰিলে। এওঁৰ বচনাসমূহে তেওঁৰ সাহিত্য প্ৰতিভা বিকাশ কৰাৰ উপৰিও হিন্দী সাহিত্যক বিশ্ব-সাহিত্যত পৰিণত কৰে।

১৫ আৰু ১৬ শতিকাত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ আলোচনাত গোটেই ভাৰতকে প্ৰাকৃত কৰে। এই ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্ত্তক সকলৰ ভিতৰত লক্ষ্মীনাথৰ ব্ৰহ্মচাৰ্য্যৰ অন্যতম। শ্ৰীচৈতন্য দেৱৰ চেতনাত ব্ৰহ্মদেশ কৃষ্ণৰ হৈ উঠাৰ দৰে তেওঁৰ সহপাঠী ব্ৰহ্মচাৰ্য্যৰ মাজত দুজ প্ৰদেশত কৃষ্ণভক্তিৰ প্ৰাধান্যতা প্ৰৱৰ্ত্তাৰে প্ৰচাৰিত হয়। কৃষ্ণই একমাত্ৰ আৰাধ্য দেৱতা, আৰু ভক্তিযেই সাধনাৰ অন্যতম উপায়—এয়ে তেওঁৰ মত। বৃন্দাবনত থাকি ব্ৰজভাষাৰে বচনা কৰা 'বনমাত্ৰা' নামৰ পুথিৰ যোগেদি বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰাধান্যতা প্ৰতিপন্ন কৰাৰ উপৰিও সমগ্ৰ ভাৰততে ভ্ৰমণ কৰি ব্ৰহ্মচাৰ্য্যই নিজৰ মত প্ৰচাৰ

কৰি ফুৰে। ব্ৰহ্মচাৰ্য্যৰ অন্যতম শিষ্য কুব্জাসে কৃষ্ণভক্তি প্ৰচাৰৰ বাবে বচনা কৰা "কুব্জাৰ" নামৰ বিখ্যাত গীতিকাব্যখনে হিন্দী সাহিত্যৰ সোণালী সৌধ নিৰ্মাণ কৰে। কুব্জৰ বালা আৰু বৌদ্ধ কালৰ ঘটনাবলীৰ বৰ্ণনাত অন্তৰাংগ কৰা কুব্জাৰৰ বাৎসল্য আৰু শৃংগাৰ বসৰ চমকপ্ৰসং চিত্ৰাৱলীয়ে তেওঁৰ অমৰ প্ৰতিভা ফুটুজ্বল কৰি প্ৰকাশ কৰিছে। "ভ্ৰমৰ গীতেই" কুব্জাৰৰ আটাইতকৈ মৰ্মস্পৰ্শী অংশ। কৃষ্ণ মধুৰাত ? তেওঁৰ মধা উজ্জ্বল বৃন্দাবনলৈ আহিছে। উজ্জ্বল অচাৰ কাহিনী পাই উজ্জ্বল কৃষ্ণপ্ৰাণা ব্ৰজনাৰীসকল তেওঁ লোকৰ প্ৰাণৰ কৃষ্ণৰ কাহিনী লবলৈ কুম বাঢ়িছেহি। উজ্জ্বল জ্ঞান বোধৰ প্ৰাধান্যতা বৰ্ণনা কৰি প্ৰেমক নিশা কৰিবলৈ মৰিলে। দিক তেনে সময়তে এটা ভোনোৰা এপাহ সুন্দৰ ওপৰত পৰিলহি। সেউগিনিৰ পৰা কুব্জাসে যি উপানন্দ কাব্যৰ আৰম্ভ কৰিছে তেনে কাব্য বিশ্ব সাহিত্যতো দুৰ্ভাৱ। গোপীসকলৰ বিদগ্ধ বচনৰ বজ্জুতা তেওঁলোকৰ বিদগ্ধতা, ধীনতা আৰু সগুণ উপাসনাৰ সম্পৰ্কে তৰ্কোক্তি আৰু প্ৰয়াগ প্ৰেমৰ অভিব্যক্তনা সুৰদাসে সৰল ভাষা আৰু অনক্ৰাৰৰ মধুৰ সংযোজনাবে অতুলনীয় ভাবে দমনুৰ খটাইছে। এই কাৰণে "কুব্জ-সাধক" "বস সাগৰো" বোলা হয়।

কৃষ্ণ ভক্তি প্ৰচাৰত নন্দদাস, মীৰাবাই, হিতহৰিশংক, স্বামী হৰিদাস, গদাধৰ ভট্ট, বসন্তী আদি কবিসকলৰ বচনাতনী গুৰুত। মীৰাবাই তুলসীদাসৰ সমসাময়িক, মীৰাৰ তকম সমগ্ৰ ভাৰততে সমাপ্ত। এই যুগৰ আন আন কবিসকলৰ ভিতৰত ৰহীম, কেশৱ, সেনাপতি আদিৰ নাম উল্লেখযোগ্য।

ভাৱান পিচত কাকৰন ৰচিত হোৱাৰ দৰে কাব্য বচনৰ পিচত কাব্য বিবেচনাৰ বাবে ৰীতি গ্ৰন্থসমূহ ৰচিত হয়। বস, অনক্ৰাৰ, মৰনি, জল, নাটিকা ভেদ

কবিতা বচনা কৰিছিল আৰু প্ৰাচীন কালৰ সাঁচো ত্ৰেণ্ডৰ কবিতাত যথেষ্ট আছিল।

বহুত দিনৰ পৰা মেৰখ দিল্লীৰ আশ-পাশৰ জনতাৰ কথিত ভাষাকৈ খৰীবুলীৰ (আধুনিক হিন্দীৰ) প্ৰচলন হৈ আহিছিল। "সৰস্বতীৰ" সম্পাদক আচাৰ্য্য মহাবীৰ প্ৰসাদ দ্বিবেদীয়ে এই ভাষাতে কবিতা বচনা কৰে আৰু আনকো বচনা কৰিবলৈ উপদেশ দিয়াত হৰিশ্চন্দ্ৰৰ লগে লগে ব্ৰজভাষাৰে কবিতা লিখাৰ রীতি অপ্ৰচলিত হৈ আছে।

হৰিশ্চন্দ্ৰ আৰু বৰ্তমান যুগৰ প্ৰতিনিধি কবি মৈথিলীচৰণৰ সময়ৰ পৰাহে নতুন যুগৰ প্ৰকৃত উদয় হয়।

"পন্ট" "নিৰালম্ব" কবিতাত নতুন যুগৰ সূৰ্য্য-বশ্মিৰ পূৰ্ণ প্ৰকাশ পোৱা যায়।

ইংৰাজী কবিতাৰ প্ৰভাৱত ভাষালৈ নতুন অলঙ্কাৰ আছিল, তাৰ আৰু ভাষাৰ স্বতন্ত্ৰতা বাঢ়িল। দুখবাদ, মানৱ শোৰক, স্বাভিমান, স্বদেশপ্ৰেম, প্ৰকৃতিক মানৱীকৰণ আত্মতিৰাহনা আদিৰেই নতুন যুগৰ কবিতাৰ সাই প্ৰবৃত্তি। জয়শঙ্কৰ প্ৰসাদ, মহাদেৱী বৰ্মা, বিয়োগী, ভগৱতী চৰণ বৰ্মা, ইত্যাদি কুমাৰী চৌহান, ৰামধাৰী প্ৰসাদ সিংহ, শ্ৰীনাৰায়ণ প্ৰভুতি কৰিসকলে বহুসংখ্যক ছায়াবাদ, প্ৰগতিবাদ আদি নামান ভাবধাৰাৰ কবিতা ৰাশিৰে আধুনিক হিন্দী কবিতাৰ সাহিত্য সাধন কৰি হিন্দী সাহিত্যৰ প্ৰসাৰতাত সহায় যোগাইছে।

©KKH Library, JBC

সমালোচনাত ঐতিহাসিক ভাৰতীয় সাহিত্য

—কমল পাঠক

এটা জাতিৰ সাহিত্য সৃষ্টি বুলিলে বুজিবই লাগিব, তাৰ সমালোচনা নিশ্চয় আছে। অকল সাহিত্য সৃষ্টিৰ বিশেষত্ব একো নাই যদি ই সমালোচনাৰ বিষয়বস্তু নহয়। বিভিন্ন জাতিবিলাকৰ সাহিত্য সৃষ্টিৰ লগতে সেই সেই সাহিত্যৰ সমালোচনা বৰ্ত্তমান। সমালোচনাও এক বিশেষ বকমৰ সাহিত্য যি সাহিত্যই সাহিত্যক জাৰি-জোকাৰি এক প্রকৃত ৰূপত গঢ় দিয়ে। সমালোচনাৰ জন্মটো এটা ভাবিবলগীয়া পৰ্য্যায়ৰ বুলিলে হয়তো ভুলেই কৰা হ'ব। কাৰণ সাহিত্য যেনেকৈ এটা প্রাকৃত সৃষ্টি, সমালোচনাও ঠিক তেনেই। কিছুমানে হয়তো ক'ব খোজে সাহিত্যৰ মৌলিকতা নিজা থাকিলেও সমালোচনাৰ কেৱল পৰবৰ্ত্তী সাহিত্যৰ ওপৰতহে স্থিতি। অৱশ্যে বিশেষ ভাৱে চাবলৈ গলে ইয়াৰো সৃষ্টি মানুহৰ স্বজ্ঞানৰ ওপৰতেই। কাৰণ এজনৰ সাহিত্য বিষয়ৰ কোনো এটা তথ্যৰ সুবিবেচনা কৰাটোৰ প্ৰয়োজনীয়তা হঠাতেই আহি পৰে। সচৰাচৰ ঘটি থকা ঘটনাবিলাকৰ ৰূপান্তৰটো সাধাৰণৰ চকুত বিশেষ একো নহ'লেও সমালোচকৰ চকুত ই এটা ভাবিবলগীয়া সমস্যা। ঘটনাটোৰ আঁতি-ওৰি ক'ত, ই কি বিচাৰিবলৈ গৈছে, লাগে কি, তাৰ পাচত কি কৰিব বা শেহান্তৰৰ পাপ-নোতেই কেনেদৰে নিকৰ্পণ হ'বগৈ, Criticৰ অন্তৰত সদায় সেই ভাবেই তোলপাৰ লগাই থাকে। তাকে কাটি-কুটি কোন প্ৰকাৰে গ'লে পুনৰ সুবিধা দৰত পৰিবগৈ, ই নাথোন তেওঁলোকৰ বিচাৰৰ ভিতৰত। সাহিত্যৰ শ্ৰীবৃদ্ধি সাধনত অৱশ্যে তেওঁলোকৰ সিমান ৰূপস্বৰূপ নাই। কেৱল ঘটি যোৱা ঘটনাবিলাকৰ সত্য-

সত্য বিচাৰ কৰি তাৰ মূলটো উৰুবিয়াই ধৰি সমাজৰ চকুত পৰিষ্কাৰকৈ দাঙি ধৰাটো তেওঁলোকৰ কৰ্ত্তব্য, তাতেই তেওঁলোকৰ কৃতিত্ব। সাহিত্যিকক থকা-সৰকাকৈ খুচি বধ কৰিবলৈ যোৱাটো অৱশ্যে সমালোচকৰ কৰ্ত্তব্যৰ ভিতৰত হোৱাটো উচিত নহয়। নিৰ-পেক্ষ ভাৱে থাকি অথচ প্ৰকৃত জ্ঞানৰ পৰিচয় দি প্ৰত্যেককে সন্তুষ্ট ৰাখিবলৈ যত্ন কৰাটোহে বিধেয়।

সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী পৃথিৱীৰো বুৰঞ্জী। জাতিৰ সাহিত্যৰ অন্তৰালত এটা বিৰাট সমালোচনা গ্ৰন্থাৱলীও বে আছে তাক আগতেই কোৱা হৈছে। এই কাৰণেই সমালোচনা যে কিমান প্ৰয়োজনীয় এটা সাহিত্যৰ লগৰীয়া বস্তু তাক সহজেই অনুমান কৰিব পৰা যায়। সমালোচনাই এটা বিৰাট সাহিত্যিক দল গঢ়ি তোলে।

ভাৰতীয় সাহিত্যৰ জন্মৰ বিধেয়ে অলপমান গণ্ড-গোলীয়া এটা অৱস্থা আছে। কিন্তু ই ঠিক যে বৈদিক যুগৰে পৰা ইয়াৰ সৰনৰহী অৱস্থা বৰ্ত্তমান। ভাৰতীয় সাহিত্যতো সমালোচকৰ এটা শক্তিশালী দল অতীতৰ পৰাই আছে। হয়তো অন্ততঃ ৫০০ খৃঃ পূৰ্ব পাচৰ সংস্কৃত সাহিত্যৰ উত্তৰ সমালোচকৰ দলটোৱেই গঢ়ি তুলিলে। প্ৰাচীন ভাৰতৰ প্ৰধান সমালোচকৰ নিষ্টিত জেৱহিচাবে মহামুনি ভৰতেই শ্ৰেষ্ঠ স্থান লৈ আছে। ভৰত নিজেই এজন ডাঙৰ সাহিত্যিক আৰু Critic সাহিত্যৰ সমালোচনাৰ তেতিয়া নাম আছিল অলঙ্কাৰ-শাস্ত্ৰ বা সাহিত্য-শাস্ত্ৰ। ভৰতে সমালোচনাৰ এটা ধাৰা প্ৰবৰ্ত্তন কৰিছিল হয়, কিন্তু তাৰো আগতে বৈদিক ভাৰতত এনে অৱস্থা এটা থকাটো নিতান্তই সম্ভৱ।

তিনি বেদৰ জুব-তাল-মান আদি লক্ষ্য কৰিলে তাকেই
প্রকাশ কৰিবৰ যথেষ্ট খল আছে। উই হাকনু মূৰত
উঠা, বাস্তবিকীয়েও শতেকৰ বামাৰণত তাৰ স্পষ্টতা
নির্দেশ কৰি দিছে। এটা যে নিষ্টিষ্ট Standardত
ভাৰতীয় সাহিত্যৰ সমালোচনা স্থিতি হৈ আহিছে,
ই এটা নিগূঢ় সত্য। চিৰিয়েল এটা সমালোচনাৰ
ধাৰা মহামুনি ভৰতৰে পৰা সপ্তদশ শতাব্দীৰ তেজস্বী
লিখক পণ্ডিতৰাও জগন্নাথলৈকে বিশেষভাৱে গঢ়ি
উঠিছিল। তেওঁলোকৰ ধাৰাতোক আঁঠা ভাগত ভগাব
পাৰি। সেইবিলাকৰ ৰীতি (diction) বিলাক মন
কৰিবলগীয়া। তীব্ৰ সমালোচনাত সাহিত্যৰল এটা
গবেষণাৰ বস্তু। আনন্দবৰ্জ্জন, অভিনৱগুপ্ত আদি
প্ৰসিদ্ধ Critic সকলৰ আত্ম ধ্বনি (Suggestion)
জুখু বিচাৰ্ণ্যৰ বিষয়।

এটা কথা। বস কি? সাহিত্যৰ বস নানে
সমালোচনাৰো বস। কাব্যিক পন্থাত বিধিত সকলোবোৰ
অতীতগ্ৰন্থ, সাহিত্য বস বৰ্তমান। ভৰতে কৈছে,—
নাহি বসদুতে কশ্চিদাপি অৰ্থ প্ৰবৰ্ত্ততে। তেতিয়া
হ'লে বস নহলে একোৱেই মানুহৰ উদ্দেশ্য সাধন
কৰিব নোৱাৰে। 'অভিনৱ ভাৰতী'ৰ লিখক অভিনৱ-
গুপ্তয়ো 'কাব্যৰ্থাৰ্থা বসঃ' স্বীকাৰ কৰিছে। কাশ্মীৰৰ
মৰ্ফট ভট্টয়ো এই বিষয়ত একমত। এটা কথা বিশেষ
ভাৱে মনত ৰাখিবলগীয়া এই যে বসসকল সাহিত্যত
হয় দুখকিষ্ট তাপিত অন্তৰবোৰক শীত কৰিবলৈ, নহয়
শিকা দিবলৈ, মত প্ৰচাৰ কৰিবলৈ। ই এটা ভাৰতীয়
সাহিত্যৰ স্বতঃসিদ্ধ মত। সমালোচনাই বিত্তীয়কো
কেতিয়াও বিচাৰ নকৰে। এই কাৰণেই ইংৰাজীত
ইয়াক aesthetic pleasure বোলা হৈছে।
ভাৰতীয় সাহিত্যত বসেই প্ৰধান ভাৱে ঠাই পাইছিল।
সাহিত্যত এই বসবোধ এটা বাস্তৱতাৰ দৰেই। বসৰ
বিহিনে ভাৰতত সাহিত্য, সাহিত্য নহয়, ই এটা শুকান

পদাৰ্থ। সমালোচনাৰ সমালোচকেও এই সাহিত্য বসৰ
ওপৰত পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে বিশ্লেষণ নিৰ্ভৰ কৰিছে।
নহলে ভাৰতীয় দাৰ্শনিকৰ চকুত সাহিত্যৰ ৰূপ ক'ত,
সমালোচনাৰেই বা গভীৰতা কোনগিনিত! সাহিত্যৰ
বসৰ ওপৰত ইমান জোৰ দিয়াৰ মূলতেই হ'ল বসহীন
সাহিত্য, সাহিত্য নামৰ উপযোগী নহয়। সমালোচকৰ
সাহিত্যত প্ৰথমবিষয় বস্তু হ'ল বস, নহলে সমালোচনাই
ঠাই পাবলৈ অলপ মকিলত পৰিব লাগিব। বসৰ সমা-
লোচনা কেৱল ভট্টলোহাট, শ্ৰীশঙ্কু আৰু ভট্টনাথক এই
কেইজনে যথেষ্ট ব্যাখ্যা দিছে। কিন্তু তেওঁলোকৰ
মতটো সম্ভোদনক নোহোৱাত ভৰতৰ মতটোৱেই
স্বামিত লাভ কৰিলে।

সাহিত্যৰ নবৰসৰ বাহিৰেও আৰু একুনি তেৰটা
ভাৱ আছে। সিও বসৰ তিতবতে। ভাৰতীয় সাহিত্যত
অত্থান লাভ কৰা প্ৰত্যেক বসবিলাকৰ যোজনাটো
বস উপাদেয়। 'ভাৰ' আৰু 'বিভাৰ'ৰ সংযোজনা
ভাৰতীয় সাহিত্যত যে কেনে নিখুঁতভাৱে হৈছে, তাক
ভাৰি আচৰিত হ'ব লাগে। কাৰ্য্যবিলাক হ'ল 'ভাৰ'
আৰু কাৰ্য্য কৰিবলৈ যি বি সমজৰ দৰকাৰ সি হ'ল
'বিভাৰ'। ৰাৱনৰ অশোকবনত থাকি সীতাৰ নিশ্চয়
ভয় লাগিলেও ভালো লাগিছিল নিশ্চয়। সত্যবানৰ
মৰাশটো আগত থকাৰ কাৰণেই শৌকভাৱে সাৰিঙ্গীক
ভীষণাকৃতি বমৰ ৰাজদণ্ডৰ ওচৰত ৰাৰে-ৰাৰে ভিকা
কৰিবলৈ উদগাই দিছিল। মনোৰম কুঞ্জনি, পুণিমাৰ
ওহ জোনাক, অভিনু হৃদয়ৰ প্ৰিয়জনৰ ওচৰত থকাটোৰ
প্ৰতিশীলতা অৱস্থা ভুক্তভোগীজনে ভালকৈ অনুভৱ
কৰিব পাৰে। ভাৱৰ অভিযান্ত্ৰিক environment
ৰাৰা কেনেভাৱে পৰিনক্ষিত হৈছে, ভাবিবলগীয়া।
এইবিলাক একোটা ভাৰতীয় সাহিত্যৰ বিশেষ বিশেষ
লক্ষণ। ভাৰতীয় সাহিত্যই চৰিত্ৰবিলাকক একোটা
সাধাৰণ (Common) চৰিত্ৰত প্ৰকাশ কৰিবলৈ সদায়

ভেটা কৰে। কিন্তু গিয়ে হওক, শেষত এটা আনন্দ
প্রত্যেকতে উপলব্ধি কৰিব পাৰি। বসবোধ এটা
আত্মকোণ্য বসত পৰিণত হোৱাতো নিশ্চয় উচিত।
ভাৰতীয় সাহিত্যই তাক দিছে। এনেকুৱা হোৱাৰ
পাচত পাঠকৰ অন্তৰৰ চকলতা আঁতৰি গৈ বসাস্বাদনত
তন্ময়তা আহি পৰে আৰু শান্তি আহে। ভাৰতীয়
সাহিত্যৰ সমালোচকসকলে সমালোচনা কৰিবলৈ গৈ
তাক 'সংবিদ্বিশ্রান্তি' আখ্যা দিছে। Aristotleৰ
এদৰ কথা মনত পৰে— Its (Arts) ends
is pleasure' কথাটো মিছা নহয়। ভাৰতীয়
সাহিত্যৰ বিচাৰ কৰিবলৈ গৈ আমাৰ সমালোচক মঙলীয়ে
কেৱল আনন্দটোহে দেখিবলৈ পাইছে। অনুসন্ধিৎসুসকলে
এই কথা সত্যই স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ব।
ভাৱ, শোক, দুখ আদিৰ প্ৰশ্ন পাছতহে তোলে। জোছে
কিছানি সেই কাৰণেই কৈছে যে ভাৰতীয় সমালোচকৰ
সমালোচনাত aesthetic pleasure বেই সম্পূৰ্ণ-
ভাৱেৰে থাকি সেই সমালোচনাবিলাক জগতৰ
সাহিত্যৰ বুজীত এটা বিশেষ ধৰণৰ পৰ্য্যায়ত
পৰি আছে। সমালোচকসকলৰ সমালোচনাত মাথোন—
ই চিত্তৰ বিশ্রান্তি জাত দেশ-কাল পাত্ৰ-নিৰপেক্ষ ব্যাপক-
ভাৱে (universally) আবাদ কৰা আনন্দ মাত্ৰ।
দুখ-বেজাৰৰ অনুভূতিৰ গোন্ধ তাত নাই। ভাৰতৰ

সংস্কৃত সমালোচকসকলে নটা বসৰ অৱতাবনাটো তালকৈ
নানে। কিন্তু সমালোচক তাতেই ক্ষান্ত নাথাকিল।
পাচৰ যুগত ভক্তি, নৌল্য, স্নেহ, বাৎসল্য, প্ৰেণয়া আদি
আৰু কেইটামান যোগ কৰি তাৰ বিস্তাৰ যথেষ্ট পৰিমাণে
বহল কৰিলে। স্কুলভাৱে চোৱাটোৱেই সমালোচক
সকলৰ কাম। ভক্তি বসটোৰ বিষয়ে অৱশ্যে মতভেদ
বহুতৰেই আছে। ৰূপ গোস্বামীয়ে ইয়াক "বসৰ বজা"
আখ্যা দিবলৈও নেবিছিল। মাধৱ পুৰুষে হয়তো
সিকাৰণেই 'বসময়ী ভক্তি' বচনা কৰিছিল। মাহক
উপযুক্ত স্থায়ীভাৱ নথকাৰ হেতুকেই অভিনৱ আদি
বিখ্যাত সমালোচকসকলে ইয়াক বস বুলিবলৈ অস্বীকাৰ
কৰিছে। ভগবানৰ কাল্পনিক ৰূপৰ মানসিক ৰূপটো
ভক্তিৰ স্থায়ী ভাৱ হ'লে, ই স্থায়ীভাৱৰ প্ৰকৃত সূত্ৰ
(definition)ৰ ওপৰত নপৰে।

ভাৰতীয় সাহিত্যৰ বসপ্ৰবাহ সমালোচকৰ চকুত
এটা বিশেষ ধৰণৰ জিয়া। ভাৰতবাসী প্ৰত্যেকেই
যাক লৈ বৰ্ণীয়ান হৈ উঠিছিল, সেই সাহিত্য বসৰ
প্ৰভাৱে পৃথিবীৰ জাতিৰ সাহিত্যৰ বুজীত এটা নচিৰ
নোৱাৰা চেকা থৈ গ'ল। ভাৰতীয় সমালোচক-
সকলে তাকেই ৰূপ মানি পৃথিবীৰ সৌন্দৰ্য্য বিজ্ঞান
শাস্ত্ৰলৈ (Aesthetics) এটা অমূল্য দান দি থৈ গৈছে।
ভাৰতীয় সাহিত্যৰ বসসৃষ্টিৰ আধাৰটোত ভাৰতীয়
সমালোচকসকলৰ এক অপূৰ্ণ সমন্বয় ঘটিছে।

চেষ্টা কৰে। কিন্তু যিহেতু হওক, শেষত এটা আনন্দ প্রত্যেকতে উপলব্ধি কৰিব পাৰি। বসবোধ এটা আনন্দযোগ্য বসত পৰিণত হোৱাতো নিশ্চয় উচিত। ভাৰতীয় সাহিত্যই তাক দিছে। এনেকুৱা হোৱাৰ পাচত পাঠকৰ অন্তৰৰ চঞ্চলতা আঁতৰি গৈ বসাস্বাদনত তন্ময়তা আহি পৰে আৰু শান্তি আহে। ভাৰতীয় সাহিত্যৰ সমালোচকসকলে সমালোচনা কৰিবলৈ গৈ তাক সংবিশ্ৰুতিঃ' আখ্যা দিছে। Aristotleৰ এষাৰ কথা মনত পৰে— Its (Arts) ends is pleasure' কথাটো মিছা নহয়। ভাৰতীয় সাহিত্যৰ বিচাৰ কৰিবলৈ গৈ আমাৰ সমালোচক মণ্ডলীয়ে কেৱল আনন্দটোহে দেখিবলৈ পাইছে। অনুসন্ধিৎসুসকলে এই কথা সত্যই স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ব। ভয়, শোক, দুখ আদিৰ প্রশু পাছতহে নতালে। ক্রোড়ে কিজানি সেই কাৰণেই কৈছে যে ভাৰতীয় সমালোচকৰ সমালোচনাত aesthetic pleasure বেই সম্পূৰ্ণ-ভাৱে থাকি সেই সমালোচনাবিলাক অগতঃ সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত এটা বিশেষ ধৰণৰ পৰ্য্যায়ত পৰি আছে। সমালোচকসকলৰ সমালোচনাত নাথোন— ই চিন্তাৰ বিশ্ৰুতি জাত দেশ-কাল পাত্ৰ-নিৰাপেক্ষ ব্যাপক-ভাৱে (universally) আনন্দ কৰা আনন্দ মাত্ৰ।' দুখ-বেজাৰৰ অনুভূতিৰ গোধ তাত নাই। ভাৰতৰ

সংস্কৃত সমালোচকসকলে নটা বসৰ অৱতাবনাটো ভালকৈ নানে। কিন্তু সমালোচক তাতেই কান্ত নাখাকিল। পাচৰ যুগত ভক্তি, মৌল্য, স্নেহ, বাৎসল্য, প্ৰেৰণা আদি আৰু কেইটামান যোগ কৰি তাৰ বিস্তাৰ যথেষ্ট পৰিমাণে বহন কৰিলে। শূন্যভাৱে চোৱাটোৱেই সমালোচক সকলৰ কাম। ভক্তি বসটোৰ বিষয়ে অৱশ্যে মতভেদ বহুতবেই আছে। ৰূপ গোস্বামীয়ে ইয়াক "বসৰ বজা" আখ্যা দিবলৈও নেবিছিল। নাৰদ পুৰাণে হৰত্নে সিকাৰণেই 'বসময়ী ভক্তি' ৰচনা কৰিছিল। যাহক উপযুক্ত স্বামীভাৱ নথকাৰ হেতুকেই অভিনৱ আদি বিখ্যাত সমালোচকসকলে ইয়াক বস বুলিবলৈ অস্বীকাৰ কৰিছে। তৰ্গবানৰ কাৰ্পনিক ৰূপৰ মানসিক ৰূপটো ভক্তিৰ স্বামী ভাৱ হ'লে, ই স্বামীভাৱৰ প্রকৃত সূত্র (definition)ৰ ওপৰত নপৰে।

ভাৰতীয় সাহিত্যৰ বসপ্রবাহ সমালোচকৰ চকুত এটা বিশেষ ধৰণৰ ক্ৰিয়া। ভাৰতবাসী প্রত্যেকেই যাক লৈ বলীৱান হৈ উঠিছিল, সেই সাহিত্য বসৰ প্রভাৱে পৃথিবীৰ জাতিৰ সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত এটা মচিব নোৱাৰা চেকা থৈ গ'ল। ভাৰতীয় সমালোচক-সকলে তাকেই ৰূপ মানি পৃথিবীৰ সৌন্দৰ্য্য বিজ্ঞান শাস্ত্ৰতৈ (Aesthetics) এটা অমূল্য দান দি থৈ গৈছে। ভাৰতীয় সাহিত্যৰ বসসৃষ্টিৰ আধাৰটোত ভাৰতীয় সমালোচকসকলৰ এক অপূৰ্ণ সমন্বয় ঘটিছে।

গান্ধীজীৰ ছটি ধাৰা

ৰাজনীতি আৰু অৰ্থনীতি

—ভবেন্দ্ৰচন্দ্ৰ শইকীয়া

স্বাধীনতাৰ পিছত এজন সাম্প্ৰদায়িকবাদী উদ্ধৃত ভাৰতীয় ডেকাৰ হাতত মহাত্মাৰ মৃত্যু ঘটে। এজন ভাৰতীয় ডেকাৰ হাতত মহাত্মাৰ মৃত্যু ঘটা কথাটো ভাৰতবাসীৰ কাৰণে সচাকৈয়ে এটা অগোঁবৰ; এটা শোচনীয় অৱনতি। মহাত্মা গান্ধীৰ কাষলৈ এদিন মৰণ নিজেই আহিলহেঁতেন, তথাপিও এজন ভাৰতবাসীৰ হাততে তেওঁ জীৱন লীলা গামনিৰ লগা হোৱাটো সচাকৈয়ে ভাৰতীয়ৰ কাৰণে শোকলগ্না কথা।

মৃত্যুৱে মানুহৰ স্মৃতি বিলুপ্ত কৰিব নোৱাৰে। মহাত্মা গান্ধী যদিও আমাৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি গৈ, আমি নজনা কোনো এখন পৃথিৱীত থিত ললেগৈ; তথাপিও তেওঁ আমাক যি দি গ'ল পৃথিৱীত যি থৈ গ'ল— সেইবিনাকৈই তেওঁৰ গৰিমা সোঁৱৰাৰ প্ৰধান বাহন হৈ পৰিছে। জীৱিত কালত মানুহে মহাত্মাৰ সকলৰ মতবাদ গ্ৰহণ কৰিবলৈ বা অনুভৱ কৰিবলৈ টান পায় কিন্তু মৃত্যুৰ পিছত মহাত্মাৰ সকলৰ মতবাদ মানুহৰ অন্তৰত শিলৰ আলিৰ দৰে বুৰগীয়াটক থিত লয়। গান্ধীজীয়ে এই সমন্ধে নিজেই কৈছিল—“মোৰ মৰণৰ মেহা যেতিয়া ভাস্কৰীভূত হ'ব, তেতিয়াহে মোৰ কামৰ বিচাৰ কৰা সম্ভৱ হ'ব।”

গান্ধীজীৰ মতবাদ সমন্ধে বহুতবেই বহুত সময়ত নহু ধৰণৰ মতানৈক্য থাকিব পাৰে; কিন্তু সেই বিলাকত ঐতিহাসিক মূল্য নাই বুলি কোনেও ক'ব নোৱাৰে। সাম্ৰাজ্যবাদী সকলৰ দ্বাৰা মলিত এখন দেশত তেওঁ

যিবোৰ কাম কৰি গ'ল সেইবোৰ প্ৰগতিশীল মহাৰ বুলি কোনেও ক'ব নোৱাৰে। তেনে কৰ্ম পক্ষ নিশ্চয় ভাৰতৰ তেনে সামাজিক পৰিস্থিতিৰ নাজত প্ৰয়োজ্য আছিল। চমু কথাত ক'বলৈ গ'লে গান্ধীজীৰ যোগেদিহে ভাৰতবাসীৰ ইচ্ছাবোৰ প্ৰকাশ হৈছিল।

গান্ধীজীৰ প্ৰচাৰিত যি মতবাদ সি সম্পূৰ্ণ ভাৰতীয়। সি নৈতিক ভেটিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। গান্ধীজীৰ মতবাদবোৰ ভাৰতীয় মনোবৃত্তিৰ প্ৰতিবিম্ব মাথোন— সেই কাৰণেই গান্ধীজীয়ে ভাৰতৰ অভিব্যক্তি হৈ ৪০ কোটি জনতাৰ নেতৃত্ব গ্ৰহণ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

গান্ধীজীৰ মতবাদৰ লগত প্ৰাচীন ভাৰতৰ মহাত্মাৰ সকলৰ মতবাদৰ যথেষ্ট পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পোৱা হয়। গান্ধীজীৰ দৰ্শনৰ বিষয় বস্তু আছিল পৃথিৱীৰ সমুখ সমস্যাবোৰ কিন্তু প্ৰাচীন কালৰ মহাত্মাৰ সকলে বোধ-কৰো ৰাজনীতিৰ মেৰপাকত সোমোৱা নাছিল। গান্ধীজীৰ বৃত্ত আছিল ভাৰতৰ তথা মানৱ জাতিৰ জটিল সমস্যাবোৰ সমাধান কৰা। গান্ধীজীয়ে এই সমস্যাবোৰৰ সমাধান বিচাৰে অহিংসাত্মক বিপ্লৱৰ ৰোগেদি। গান্ধীজীৰ প্ৰচাৰিত অহিংসা মতন মতবাদ নহয় ই ভাৰতৰ প্ৰাচীন মতবাদ। এই অহিংসা মত-বাদৰ মতন ৰূপ দিয়ে ভগৱান বুদ্ধই। বুদ্ধৰ মূলমন্ত্য চাৰিটা—(১) পৃথিৱীত দুখ আছে, (২) দুখৰ কাৰণ আছে, (৩) দুখৰ অন্তও আছে, (৪) এই দুখৰ পৰা উদ্ধাৰ পাবলৈ উপায় আছে, সেয়েই হৈছে অহিংসা

আৰু আৱশংগ। এই মতবাদেই আছিল গান্ধীজীৰ জীৱনৰ মূল মন্ত্ৰ। বুদ্ধৰ মূল মন্ত্ৰ চাৰিটাক ৰূপায়িত কৰিছে মাথোন গান্ধীজীয়েহে।

যদিও গান্ধীজী মৃত্যু আৰু ধৰ্মৰ প্ৰতি অনুৰক্ত তথাপি সত্যাত্মী গান্ধীজীক ৰাজনীতিৰ কালৈ মন দিয়াও দেখা যায়, কাৰণ উদ্দেশ্য সাধন কৰিবলৈ হ'লে মানুহে জীৱনৰ কোনো ক্ষেত্ৰৰ পৰা আঁতৰত থাকিব নোৱাৰে। সেই কাৰণেই গান্ধীজীয়ে ধৰ্মক ৰাজনীতিক ধৰ্মৰ অঙ্গ হিচাবে লৈছিল। গান্ধীজীয়ে ধৰ্ম মানে কোনো সাম্প্ৰদায়িক মত বুলি মানি ল'ব নোখোজে; যি মত নৈতিক ভেটিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, সত্যৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত গান্ধীজীৰ কাৰণে সেয়েই হ'ল ধৰ্ম। গান্ধীজীৰ এই মতবাদে পৃথিৱীৰ জাতি বৰ্ণ নিষ্কলিমেৰে দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে।

মহাত্মা গান্ধীয়ে ভাৰতবাসীক প্ৰগতিশীলতাৰ বাহিৰে খোজ লবলৈ শিকালে জাতীয়তাবাদেৰে। এই জাতীয়তাবাদেই গান্ধীজীৰ ৰাজনীতিৰ মূলমন্ত্ৰ। গান্ধীজীয়ে এই জাতীয়তাবাদ শিকাইছিল, ভাৰতবাসীতথা বিশ্ব মানবক। এটি দলিত জাতিৰ পুনৰুত্থানৰ সময়ত জাতীয়তাবাদে যি বৈপ্লৱিক শক্তি যোগায় তাক ধনুক সঙ্গীনৰ চমকনিয়ে আঁতৰ কৰিব নোৱাৰে। গান্ধীজীৰ এই মতবাদত বিশ্বাস আছিল কাৰণেই স্বাধীনতাৰ আন্দোলনৰ সময়ত ভাৰতবাসীক জাতীয়তাবাদী শিক্ষা দি সজাগ কৰি তুলিছিল। গান্ধীজীৰ এই জাতীয়তাবাদৰ পৰিচয় পোৱা হয় কাশী হিন্দু বিশ্ববিদ্যালয়ত। গান্ধীজীয়ে এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এখন সভাত ইংৰাজীত বক্তৃতা দিব লগীয়া হোৱাত দুখীত হৈ পৰিছিল।

ৰাষ্ট্ৰীয় মতবাদৰ লগত গান্ধীজীৰ মতবাদৰ যথেষ্ট পাৰ্থক্য দেখা পোৱা হয়। তথাপি দুয়োজনৰ উদ্দেশ্যই হৈছে সমাজক পৰিৱৰ্তনৰ মাজেদি আগুৱাই নিয়া।

গান্ধীজীয়ে সমাজৰ অসমতা নাইবা সমাজৰ চিৰাচৰিত প্ৰথাক স্বীকাৰ কৰে। সেই কাৰণেই গান্ধীজীক প্ৰতিজ্ঞাগ্ৰাণী বুলিব নোৱাৰি। মাৰ্ক্সবাদী সকলে “Revolution of the social values” স্বীকাৰ কৰে, কিন্তু গান্ধীজীৰ হিংসাত্মক নীতিৰ ওপৰত বিশ্বাস নাই।

গান্ধীজীৰ ৰাজনীতিত নমাব উদ্দেশ্য আছিল, ভাৰতক বিদেশীৰ কবলৰ পৰা মুক্ত কৰা আৰু ভাৰতৰ অৰ্থনৈতিক অসমতা দূৰ কৰা। ভাৰতৰ স্বাধীনতা আনয়নৰ আৰু অসমতা দূৰীকৰণৰ প্ৰধান অস্ত্ৰ ৰূপে ললে অহিংসাক। গান্ধীজীয়ে ভাবে অহিংসাত্মক উপায়েৰে বিমান মতকাই মানুহৰ অন্তৰ জয় কৰিব পৰা হয়, সিমান মতকাই হিংসাত্মক উপায়েৰে পৰা নহয়। গান্ধীজীৰ ধাৰণা আছিল যে যদি অহিংসাত্মক বিপ্লৱেৰে ভাৰতৰ স্বাধীনতা আনিব পৰা হয়, তেন্তিমানহে ই গোটেই পৃথিৱীৰেই আদৰ্শ হৈ পৰিব আৰু যুদ্ধকাৰী পৃথিৱীয়ে অহিংসা মন্ত্ৰত দীক্ষিত হ'ব পাৰিব। গতিকে গান্ধীজীৰ অহিংসা মাথোন শক্তিৰ পৰীক্ষাহে। গান্ধীজীয়ে এই অহিংসা আন্দোলনৰ সময়তে নিজেই কৈছে—“গোটেই মানৱ জাতিৰ পাঁচ ভাগৰ এভাগ মানুহৰ বাসভূমি এই ভাৰতে যদি সত্য আৰু অহিংসাৰ দ্বাৰা স্বাধীনতা লাভ কৰে তেনেহলে মোৰ বিশ্বাস গোটেই মানৱ জাতিৰ সেৱাৰ কাৰণে এই এটা শক্তিত পৰিণত হ'ব।”

বহুতেই ক'ব পাৰে যে গান্ধীজীয়ে ইংৰাজলৈ ভয় কৰি ভাৰতত অহিংসা আন্দোলন চলাইছিল। কিন্তু সি একেবাৰে অমূলক কথা। গান্ধীজীয়ে ইংৰাজলৈ ভয় কৰি ভাৰতত অহিংসা আন্দোলন চলোৱা নাই। অহিংসাবাদী গান্ধীজীৰ মৃত্যুৰ কাৰণে ভয় নাই। তেওঁ হিংসাক ঘৃণা কৰে,—সেই কাৰণেই তেওঁ ভাৰতত

হিংসাত্মক আন্দোলন ঘটানো। অহিংসবাদ যে ভীষণতা নয় তাক গান্ধীজীয়ে কৈছে—“Cowardice is a thing even more hateful than violence.” হিংসাত্মক কার্য যে বেয়া। কিন্তু ভীষণতা হিংসাত্মকেও বেছি বেয়া।

গান্ধীজীয়ে ভাবে যে যাব সাহস নাই, তেওঁ অহিংস হব নোৱাৰে। সাহসীসকলেহে অহিংসাব প্রতি অনুরক্ত হব পাৰে। সেই কাৰণেই গান্ধীজীৰ মতবাদৰ মূল কথা হ’ল সাহস—সেই সাহসেই হৈছে সত্যৰ কাৰণে আত্মবলিদানৰ সাহস।

ক্ষীণ মানুহজনে ভাৰতৰ এমুৰৰ পৰা সিমুৰলৈকে অহিংসাব যি মহাবাহী শুনাই গ’ল তাক আমি উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰিলো। কিন্তু এইটো ঠিক যে হিংসাত্মক নীতিৰ মাজেদি পৃথিবীৰ শান্তি আনিব নোৱাৰি। যিমান দিনলৈকে পৃথিবীত হিংসাত্মক নীতি থাকিব; যিমান দিনলৈকে পৃথিবীৰ শান্তি আহিব নোৱাৰে। হিংসাব কাৰণে সৃষ্টি হোৱা মহাসমৰে জাপানৰ যি অৱস্থা কৰিলে বা জাৰ্মানীৰ যি অৱস্থা কৰিলে সি সঠিককৈ শোক লগা। যদিও নাগাচাকিৰ বুকুত কিছুদূৰ শান্তি বিৰাজ কৰিছে; তথাপি আজিও নাগাচাকিৰ বুকুত গেচ আৰু বোম্বাৰ বোঁৱা উৰিবই লাগিছে। অকল এয়েই শেষ নহয়, আজিও পৃথিবীৰ বুকুত মহাসমৰ আসনু ॥

সাম্ৰাজ্যবাদী দেশত অহিংসাত্মক নীতি একেবাৰেই অমূলক ধৰণে সাম্ৰাজ্যবাদী দেশসমূহৰ মাজত পৰস্পৰ শিয়লা-শিয়লি ভাৱ ধকা দেখা যায়। গণতান্ত্ৰিক দেশতহে অহিংসাত্মক মতবাদ দেখা পোৱা হয়। গতিকে নিদিনাই পৃথিবীৰ বুকুত গণতান্ত্ৰিক দেশ গঢ়ি উঠিব; সেই দিনাই পৃথিবীৰ হিংসাব মূৰ নৰিব বুলি আশা কৰিব পাৰি।

মাক্স্টিসকলৰ পুঁজিবাদ নাশ কৰা নীতিৰ লগত

গান্ধীজীৰ পুঁজিবাদী নীতিৰ মাথোঁ পাৰ্থক্য দেখা পোৱা হয়। তথাপি গান্ধীজীয়ে গণতান্ত্ৰিক দেশত পুঁজিবাদ ধকাটো কামনা নকৰে। মাক্স্টিসকলে প্ৰথমে দেশৰ সকলো পুঁজিকেই জাতীয়কৰণ কৰিবলৈ বিচাৰে বিনা কতিপূৰণেৰে। কিন্তু গান্ধীজীয়ে ভাবে যে যেতিয়াই মানুহৰ নৈতিক উৎকৰ্ষ হব; তেতিয়াই পুঁজিপতি সকলে নিজেই শোষণ কৰিবলৈ এৰি দিব। পোনপটীয়াকৈ চাবলৈ গ’লে এই মতবাদত কোনো ৰাজনৈতিক যুক্তি নাই তথাপি ইয়াৰ মাজত এটি গুৰু ভাৱ সোমাই আছে।

মাক্সবাদীসকলে গান্ধীজীৰ যন্ত্ৰ বিৰোধী অভিমতটো মানি লবলৈ চান পায়। গান্ধীজীয়ে ভাবে যে যন্ত্ৰৰ প্ৰচাৰ বৃদ্ধি হোৱাৰ লগে লগেই সমাজত দুটা ডাঙৰ সমস্যাই দেখা দিয়ে—সেয়েই হৈছে অতি উৎপন্ন- (Super production) আৰু নিবনুৱা সমস্যা। যেতিয়াই যন্ত্ৰৰ প্ৰসাৰতা বাঢ়ি যাব; তেতিয়াই বনুৱাৰ আৱশ্যকতা কমি যাব। তাৰ ফলত সমাজত নিবনুৱা সমস্যা বাঢ়ি যাব। আন হাতেদি যন্ত্ৰৰ প্ৰসাৰতাৰ লগে লগে উৎপন্ন সংখ্যাও বাঢ়ি যাব। ইয়াৰ সমাধান বিচাৰিলে হয় বনুৱাৰ সংখ্যা কমাই দিব লাগিব; নহয় উৎপন্নৰ সংখ্যা কমাই দিব লাগিব। গান্ধীজীয়ে দৰিদ্ৰক ঘিণ কৰিলেও প্ৰাচুৰ্য্যক ভাল চকুৰে নেচায়। এই প্ৰাচুৰ্য্যক মাজত মানুহৰ নৈতিক অৱনতি ঘটে বুলি গান্ধীজীয়ে ধাৰণা কৰে। মানুহৰ আহৰিব সময় ৰাতি যোৱাৰ লগে লগে ব্যক্তিৰ যি নৈতিক অৱনতি ঘটে বুলি মহাত্মাই সন্দেহ কৰে; মাক্স্টিসকলে তাক অমূলক বুলি ভাবে।

গান্ধীজীৰ কোনো প্ৰতিষ্ঠানগত কথাৰ ওপৰত বিশ্বাস নাই। তেওঁ বিশ্বাস কৰে ব্যক্তিৰ ওপৰত। মাক্স্টিসকলে ব্যক্তিৰ ওপৰত বেছি প্ৰাধান্য নিদিয়ে। তেওঁলোকে ভাবে যে সমাজৰ উন্নয়নৰ লগে লগে ব্যক্তিৰ

উন্নয়ন এনেই হ'ব। সেইকাৰণেই তেওঁলোকে সমাজ বা সমূহৰ ওপৰত বেছি গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

গান্ধীজীৰ মতবাদৰ লগত মাক্সিষ্টসকলৰ মতবাদৰ পাৰ্থক্য দেখিবলৈ পাওঁ কিন্তু কোনো দলকেই আমি প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুলি ক'ব নোৱাৰো।

এইবাৰ আমি গান্ধীজীৰ অৰ্থনীতিৰ চ'ৰাত এডুংকি মাৰো।

ওঁঠবাৰ্শ শতিকাত ইংলণ্ডত যেতিয়া যন্ত্ৰৰ প্ৰসাৰ আন্দোলন ৰ'ব পৰল হৈ পৰে; তেতিয়া গোটেই পৃথিৱীৰ বুকুতেই এটি আলোড়নৰ সৃষ্টি হয়। যন্ত্ৰৰ প্ৰসাৰ যিমানেই বাঢ়িবলৈ ধৰিলে সিমানেই উৎপাদন পদ্ধতিবোৰ পৰিবৰ্ত্তন ঘটিল। তাৰ ফল স্বৰূপেই জগতৰ বুকুত নতুনটোক পুঁজিবাদে দেখা দিলে আৰু সমাজখন দুটা ভাঙৰ ভাগত বিভক্ত হল, সেয়েই হ'ল মালিক আৰু মজুৰ-ভোগী সাধাৰণ বনুৱা। মালিক সকল যন্ত্ৰৰ গৰাকী হোৱাত অজস্ৰ টকাৰ মালিক হৈ পৰিল আৰু মজুৰ-ভোগী সাধাৰণ বনুৱাসকলে নিজস্ব-হীম হৈ পৰিল। এই যন্ত্ৰৰ আলোড়নে দেশত উৎপাদনৰ মানওৰ উন্নতি সাধন কৰিলেও, দেশত এটি নতুন শ্ৰেণীৰ লোকৰ সৃষ্টি কৰিলে—সেইয়েই হৈছে বুৰজুয়া, অৰ্দ্ধাহাৰী, অনাহাৰী জনতা। এই পুঁজিবাদী পক্ষই শোষণৰ এটি নতুন পথ উন্মোচন কৰি দিলে।

লাহে, লাহে এই শোষণ নীতি ৰ'ব ক্ৰিপ্ৰভাবে আগ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। এই শোষণনীতিৰ অবসান ঘটাবলৈকে দুজন মনীষীৰ আৰিঁভাৱ হয় কাৰ্ল মাক্স আৰু এংগেলচ তেওঁলোকৰ যুগ্ম প্ৰচেষ্টাই পৃথিৱীৰ বুকুৰ এটি নতুন আৱহাওয়া সৃষ্টি কৰি দিলে। তেওঁলোকে আন্তৰ্জাতিক শ্ৰমিকসকলৰ মাজত এটি মনুৰ সমন্বয় সৃষ্টি কৰি, মালিকৰ শোষণ আৰু নিৰ্যাতনৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ উপায় উদ্ভাৱন কৰি শোষিত বনুৱা শ্ৰেণীক মুক্তিৰ যুঁজলৈ আহ্বান কৰিলে।

এই পুঁজিবাদ আৰু শোষণৰ আৱহাওয়াই ভাৰতকো নেৰিলে। এই পুঁজিবাদী শোষণে ভাৰতৰ সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ প্ৰজাক অভিভূত কৰি পেলালে। এনেতে ভাৰতত মহান ৰাজি গান্ধীজীৰ আৰিঁভাৱ হ'ল। তেওঁ ভাৰতত দেখা দিয়া এই পুঁজিবাদী শোষণ নাশ কৰি ভাৰতত "ৰাম-ৰাজ" প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা কৰিলে—সত্যাগ্ৰহৰ যোগেদি। তেওঁৰ সেই মতবাদবোৰ কাৰ্য্যকৰী কৰিবৰ কাৰণেই তেওঁ প্ৰথমে ভাৰতৰ স্বাধীনতাৰ কাৰণে সংগ্ৰাম কৰে। এই স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ লগে লগে তেওঁ অৰ্থনৈতিক মতবাদবোৰো জনসাধাৰণৰ আগত দাঙি ধৰে।

গান্ধীজীৰ যি মতবাদ সি পুথি পত্ৰত মতবাদ নহয়। তেওঁৰ মতবাদৰ ভেটি আছিল অভিজ্ঞতা যিনি। গান্ধীজীয়ে নিজৰ মতবাদ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ গৈ কোনো পুথিৰ আগ্ৰহ লোৱা নাই। তেওঁ সেই মতবাদবোৰ ভাৰতৰ বুকুৰ পৰাই আহৰণ কৰিছিল। গান্ধীজীয়ে গোটেই জীৱন সত্যৰ অন্বেষণতেই কটালে। সত্যৰ অন্বেষণ কৰোঁতে কৰোঁতে তেওঁ যি যিনি অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিছিল; সেই যিনিকেই মূল কৰি তেওঁ নিজৰ মতবাদ প্ৰকাশ কৰিছিল।

পুঁজিবাদী সমাজব্যৱস্থা ভাঙি অৰ্থনৈতিক সমতা বক্ষা কৰাই গান্ধীজীৰ লক্ষ্য আছিল। প্ৰচলিত সমাজ ব্যৱস্থা, অৰ্থাৎ-পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থা শোষণৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, হিংসাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। হিংসাক এৰি শোষণ হ'ব নোৱাৰে আৰু শোষণক এৰিও হিংসা হ'ব নোৱাৰে। বনী আৰু দুখীয়াৰ মাজত চিৰচৰিত প্ৰাৰ্থক্য থকা দিনলৈকে সমাজৰ শান্তি প্ৰতিষ্ঠা নহয়। মাক্সৰ নীতি অনুসৰি প্ৰকৃত অৰ্থনৈতিক সমতাৰ অৰ্থ হৈছে,—“শক্তি অনুসৰি কাম কৰা, আৰু আৱশ্যক অনুসৰি গ্ৰহণ কৰে।” (Every body will according to his ability and

according to his necessity) নিজৰ আৱশ্য-
কতাতকৈ বেছি বখা গান্ধীজীৰ মতে পাপ। গতিকে গান্ধী-
জীৰ অৰ্থনৈতিক যি ব্যৱস্থা তাকে আজিৰ যুগৰ লগত
খাপ খোৱা বুলি কব লাগিব। সেইকালৰ পৰা চাবলৈ
গলে গান্ধীজীও স্বকপাৰ্থত সমাজবাদী।

গান্ধীজীয়ে চিৰচলিত কৃষি ব্যৱস্থা সলনি কৰিবলৈ
বিচাৰে। তেওঁৰ মতে মাটিৰ মালিক হ'ব লাগে
প্ৰকৃত খেতিয়কহে। গান্ধীজীৰ মতে ভাৰতৰ প্ৰাণ
হৈছে,—ভাৰতৰ লাখ লাখ গাঁওবোৰ। বেতিমালৈকে
এই গাঁওবোৰক প্ৰাণহন্ত ৰূপ দিব পৰা নহয়, তেতিয়া-
লৈকে ভাৰত আগ বাঢ়িব নোৱাৰে। গান্ধীজীয়ে এই
গাঁওবোৰ স্থায়ী কৰি সমতাৰ ভেটিত সংগঠিত
কৰিবলৈ প্ৰচাৰিত শাসনৰ কল্পনা কৰিছিল।

গান্ধীজীয়ে জীৱনৰ প্ৰথম ছোৱাত যন্ত্ৰৰ নিৰোধিতা
কৰিছিল বুলি ভাবিব পাৰি। কিন্তু পিছত এই মত-
বাদৰ আনি যথেষ্ট প্ৰভেদ দেখিবলৈ পাওঁ। পিছত
তেওঁ যন্ত্ৰ বিৰোধিতা কথাটো এৰি যন্ত্ৰ নিয়ন্ত্ৰণ কথা
ধাৰতহে বেছি জোৰ দিয়ে। তেওঁ কয়,—“মোৰ
ইচ্ছা যন্ত্ৰ খংস কৰাটো নহয়, যন্ত্ৰ নিয়ন্ত্ৰণ কৰা হৈছে।”

বৈজ্ঞানিক নিয়ম প্ৰণালীৰে পৰিচালিত হোৱা
কলকাৰখানাৰ ব্যৱহাৰে এফালে মানৱ সমাজৰ যথেষ্ট
উন্নতি সাধিছে সচা, কিন্তু আন ফালে ই এটা ডাঙৰ
সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছে। এই যন্ত্ৰ উদ্যোগে শোষণৰ
পথ মুকলি কৰিছে। এই শোষণৰ পথৰ মূৰ মাৰিব-
লৈকে গান্ধীজীয়ে কল কাৰখানাবোৰ ৰাষ্ট্ৰীয় কৰণ
কৰিবলৈ বিচাৰে। গান্ধীৰ মতে সমাজৰ এমুঠি মানুহৰ
হাতত মালিকী স্বত্ব থকাৰ কাৰণে অৰ্থনৈতিক সমতাৰ
মুত্থা ঘটিছে। গান্ধীজীৰ মতে সমাজৰ এমুঠি লোকৰ
হাতত মালিকী স্বত্ব থকাটো মহাপাপ। গান্ধীজীয়ে
এই শোষণৰ অৱসান বিচাৰে শাস্তিৰ যোগেদি, প্ৰেমৰ
যোগেদি,—বিপ্লৱৰ যোগেদি নহয়।

গান্ধীজীয়ে উদ্যোগকৰণ (Industrialisation)
কৰাতকৈ কুটীৰ শিল্পত হৈ বেছি গুৰুত্ব আৰোপ
কৰিছিল। ভাৰতৰ মূলধন (Capital) তাকৰ
আৰু জনশক্তি বেছি। গতিকে তাকৰ মূলধন লৈ
যন্ত্ৰৰ যোগেদি দেশক উন্নত অৱস্থালৈ নিব পৰাটো
অসম্ভৱ। আনহাতেদি যন্ত্ৰৰ প্ৰসাৰতাৰ লগে লগে

বনুৱাৰ আৱশ্যকতা কমি যাব আৰু দেশত নিবনুৱা
সমস্যাই দেখা দিব। উদ্যোগৰ লগে লগে মানুহৰ
আহৰি ওলাব; জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ডৰ উন্নতি সাধন
হ'ব সচা কিন্তু ইয়াক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব নোৱাৰিলে অচল নিব-
নুৱা সমস্যাই দেখা দিব। যন্ত্ৰকৰে নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব
পৰা হ'ব এই কথা গান্ধীজীয়ে কেতিয়াও নেভাৰে।

ভাৰতবৰ্ষ এখন খেতি প্ৰধান দেশ। ভাৰতৰ
শতকৰা ৮০ জনেই খেতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব লাগে।
ভাৰতবৰ্ষ খেতি প্ৰধান দেশখনত ভাৰতবাসীয়ে গোটেই
বছৰ খেতি নকৰে। বছৰৰ বছৰি ভাৰতীয় খেতিয়কে
এনেয়ে কটায়। এই আজৰি পৰত ভাৰতীয় খেতিয়কে
বদি কুটীৰ শিল্পত আত্ম নিয়োগ কৰে, তেতিয়া তেওঁ-
লৈকে দৰিদ্ৰতাৰ পৰা বহুত বোচন পাব আৰু আন-
হাতেদি দেশখন কুটীৰ শিল্পত আগ বাঢ়ি যাব।
তেতিয়া আৰু জাতিটো পৰমুখ্যপেক্ষী হৈ নেথাকে।

গান্ধীজীয়ে জিন্দাদাৰী (trusteeship)
স্বীকাৰ কৰে। ব্যক্তিগত মালিকী স্বত্বৰ পৰিবৰ্তে
গান্ধীজীয়ে এই trusteeship ৰ উদ্ভাৱনা কৰিলে।
পুঞ্জিবাদী দেশত উৎপাদন যন্ত্ৰৰ মালিক সমাজ নহয়
ব্যক্তিহে। সেই ব্যক্তি জনেই উৎপাদন, নিয়ন্ত্ৰণ
আদি কৰে। সমাজবাদী দেশত ব্যক্তিয়ে কল-কাৰ-
খানা পৰিচালনা নকৰে,—কল কাৰখানা পৰিচালনা
ৰা নিয়ন্ত্ৰণ কৰে ৰাষ্ট্ৰই। কিন্তু গান্ধীজীয়ে কল-
কাৰখানাৰ পৰিচালনাৰ ভাৰ এজন trusteeৰ হাতত
অৰ্পণ কৰিছে। উৎপাদনৰ লাভাংশ trustee জনে
নেপায়,—তেওঁ মাথোন এটি নিৰ্দ্ধিষ্ট দৰমহাহে পাব।

গান্ধীজীৰ এই অৰ্থনৈতিক মতবোৰক বহুতেই
প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুলি কয়। কিন্তু ভালকৈ লক্ষ্য
কৰিলে আনি গান্ধীজীৰ মতবোৰক প্ৰতিক্ৰিয়াশীল
নুবলিবও পাৰে। গান্ধীজীয়েও সমাজৰ চিৰচলিত
পুঞ্জিবাদী প্ৰথাক স্বীকাৰ নকৰে। সমাজবাদী দেশত
পুঞ্জিবাদ থকাটো তেওঁ পাপ বুলি ভাবে। তেওঁৰ
মতে অৰ্থনৈতিক স্বাধীনতা নাছিল প্ৰকৃত স্বাধীনতা
হ'ব নোৱাৰে। এইবোৰৰ কাৰণে আনি গান্ধীজীক
প্ৰতিক্ৰিয়াশীল বুলি নকৈ প্ৰকৃত সমাজবাদী সত্যাধৰ্মী
আখ্যা দিব পাৰে।

আকাশ

গোলাপ খাউণ্ড

“যৌবন ঠিক ভাবতৰ্হ কী আত্মা নৈ বহুত অন্তৰ হৈ । যৌবন কী দৃষ্টি সুন্দৰপৰ পড়তী হৈ ; পৰ ভাবত কী সত্যপৰ । সম্পন্ন যৌবন মনোৰঙনকে লিখে গল্প লিখে ; লেकिन ভাবতৰ্হ কতী ইয়া আদৰ্শ কো স্বীকাৰ নহী কৰ সৰুতা । নীতি ঠিক ধৰ্ম হমাৰে জীৱন কে প্ৰাণ হৈ । ...হমাৰী সত্যতা পাশ্চাত্য সত্যতা সে কহী উচী হৈ । যথার্থ পৰ নিগাহ বন্ধনেতালা যৌবন, হম আদৰ্শবাদিয়ো সে জীৱন-সংগ্ৰাম মে বাজী কেয়া ন লে জায় ; পৰ হম অপনে পৰাপৰগত সংজ্ঞাবো কা আধাৰ নহী ভাগ সৰুতা । গাহিতা নৈ ভী হনে অপনী আত্মা কী বক্ষা কৰনী হী হোণা । হমনে উপন্যাস ঠিক গল্প কা কলেৱৰ যৌবন সে লিয়া হৈ ; লেकिन হনে ইয়কা প্ৰবন্ধ কৰণা হোণা কি ইয়া কলেৱৰ নৈ ভাবতীয় আত্মা স্বৰক্ষিত বহে ।” —প্ৰেমচন্দ্ৰ ।

শেহনিশাৰ সৰল নিস্তক গলিতোত পেলাই অহা খোজবোৰ এৰি এৰি বুঢ়া অধ্যাপক শ্ৰীপৰমানন্দ চৌধুৰী ঘৰমুখে ঘূৰি আহে । ৰাতি পুৱাবলৈ তেতিয়াও বহুত বাকী । পুৱতিৰ দুৰ্বল গুৰুতৰাতোৱে হেলনীয়া আকাশ খনত খোপনি পুতিৰ নোৱাৰি ক্ৰমে পিছলি পৰিব খুজিছে । আৰু তাৰ বিপৰীত অনুপাতত ইশান কোণটো ক্ৰমাৎ ধৰল দেখা গৈছে । চহৰৰ অৱতা অপেক্ষাকৃত ভাবে শান্ত ।

পিছি থকা চৰীয়াখনকে গাত মেৰিয়াই লৈ প্ৰাতঃ

ভ্ৰমণৰ পৰা উলটি অহা সেই বৃদ্ধক প্ৰশান্তন উপকূলত গোটেই নিশাটো জালবাই ঘূৰি অহা এটা জালোৱাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি যেন দেখা গৈছিল । বহুদূৰৰ নৈৰ বুকুত ঘনীভূত হোৱা জলীয় ভাপ কিছুমানে স্থিতি বিচাৰি ইফালে সিকালে ঘূৰি ফুৰিছিল ।

আন্ধাৰবোৰ পাতল হৈ ক্ৰমে হেৰাই গৈছিল পোহৰৰ বুকুত । স্বাভাৱিক খোজেৰে চৌধুৰী আহি ঘৰৰ ওচৰ পাহৰি । বাহৰ জপনাখন মেলি তেখেত সোমাই যায় । লঠডা শেৱালী ফুল জোপাৰ এটা সজীৱ ঠালত ফুলা ফুল কিছুমান গৰি মাটিত শুই থকা দেখা যায়.....সিহঁত শুনে । এদিনৰ বাবে ফুটি এনিশাখ ৰাবে সোৱত বিহু-পাই ৰাতিপুৱাৰ লগে লগে সিহঁত শুই পৰিল । তাজ-মহলৰ বুকুত থকা হেজাৰ স্বপ্নই পাপৰিৰ বুকুত কান্দি উঠিল উচুপি উচুপি । ফুলনি এখন আছে । শিল্পী প্ৰাণৰ কৃতিত্ব নাই । ফুল ফুটে ছন্দ নাই । জীৱনত তিনিফুৰিটা বছৰৰ দুৰন্ত নুহুৰ্ত্তবোৰ এৰি অহা দৰ্শনৰ বুঢ়া অধ্যাপক পৰমানন্দ চৌধুৰীৰ হয়তো মনত স্কুমাৰ কল্পনাৰ বাবে কোনো অবকাশ নাছিল ।

...কাউৰী এজনী উৰি যায় কাৰো আতিথ্য গ্ৰহণ নকৰাকৈ । তাইৰ কা-কা শব্দটোৱে ট্ৰেডিচনেল ভাবে চৌপনিৰ পৰা মানুহবোৰক জগাই তুলিলে । ফেঁচাৰ কুৰলি আৰু নাই । জলীয় ভাপ আৰু শতকৰা পৰমঘটী ভাগ অগ্নিজেৱন লৈ পুৱাৰ বতাহজাক তেতিয়াও ৰ'ৰ লাগিছে চৌ তুলি তুলি । পূব আকাশৰ সেলুবোৰ

গলি গলি বিয়পি পৰিছে পুন আৰু উত্তৰৰ মাজৰ এই বিশাল আকাশখণ্ডত।

অধ্যাপকৰ ঘৰৰ মানুহবোৰ নৰি পহি উঠে। পৃথিৱীখনত এটা মৃদুগুণন উঠে কাৰো উপলব্ধিক আঘাত নকৰাকৈ। চাকৰ লৰাটো আহি থিৰিকীৰোৰ খুলি দিয়েহি। নতুন এটা দিনৰ সুগন্ধ পোহৰ আৰু পুৱাৰ কোনল বতাহজাক আশ্ৰয় বিচাৰি কোঠাটোলৈ সোমাই যায়। ঘৰৰ ভিতৰত কাৰ্কিন জট-অকাইডৰ মাত্ৰা বেচি হোৱা বতাহবোৰ হৱতো ওলাই যায় বাহিৰলৈ। কোঠাবোৰৰ ভিতৰত এটা বৃষ্টি শাস্ত পৰিবেশ।

.....মাকে পৰিমলক ধৰি তুলি দিয়ে। আগনিশা সি বৰ আমনি দিলে। তাৰ কাহ, হুমুনিয়া আৰু তাক পৰদিয়া বাকীবোৰৰ বিষাদ— এই আটাইবোৰ লগ লাগি ৰাতিৰ বতাহবিনিক নিৰাক্ত কৰি তুলিছিল। পালেখনৰ একায়ে গাক এটা দি তাক বেকাকৈ গুৱাই দিয়া হল। গোটেই নিশাটোৰ শান্তিয়ে তাৰ চকুদুটাত বেন নাচি উঠিছিল। চুলিবোৰৰ নাজেদি অকাই পকাই বতাহবোৰ ঘূৰি ফুৰিছিল। সমুখত থকা থিৰিকীখনেদি তাৰ দুৰ্বল দৃষ্টিটো গুছি গৈছিল কোণিক ভাবে। সৰু থিৰিকীখনেদি দেখা বিশাল নীলা আকাশখন আৰু তাত উৰি ফুৰা ডাৱৰণোৰ সৰু হৈ ক্ৰমে ৰোচিনাত মাথো এটা বিন্দু হৈছিলহি।

গৰুলে অৰ্থাৎ চাকৰ লৰাটোৱে ধৰখন লাৰি এখন তিতা কাপোৰেৰে চকী-মেজ ইত্যাদি আচুৰাবোৰ মচি দিলে। তাৰ পিচতে বৃদ্ধৰ শ্ৰেষ্ঠত বৃন্দায় মূৰ্তিটো থোৱা সৰু টেবিলখনত থকা সৰু ফুলদানীটোত কেইপাহ মান ফুল আনি সজাই থলেহি। এইবোৰ কামত সি বৰ অভ্যস্ত। অৰ্থাৎ যান্ত্ৰিক ভাবে তাৰ মনটোৱে তাক সেইবোৰ কৰোৱায়—তথাপি তাৰ মাজত এটা আকৰ্ষণ আছে। ফুলৰ লগতে অহা পাত কিখিলাৰ পৰা পানীৰ

টোপালবোৰ সৰি পৰিব ধৰা অৱস্থাত বগা জীবন্ত সূৰ্য্যটোৰ পোহৰবোৰ পৰি বিচ্ছৰণ হোৱাত এটা অসহ্য স্তম্ভৰ ৰূপৰ সৃষ্টি হয়। ৰাতিৰ নিয়মে ধুই পেলোৱাত থিৰিকীৰ সমুখৰ কুতলতা জোপা বেছি বুনীয়া দেখা গৈছে। পোহৰবোৰ সৰকি আহিছে লতাবোৰৰ নাজেদি।

কোঠাটো তেতিয়াও অস্বাভাৱিক ৰূপে শান্ত।

মাকে গা-বুৰলৈ ঘোৱাৰ আগেয়ে মণিয়ে গা ধুই আহে। ৰাতিটোৰ তিনিভাগৰ এভাগহে টোপনিৰ লগত তাইৰ দেখা হৈছিল। তথাপি গাটো ধুই উঠাৰ পাছত তাইক বৰ সজীৱ আৰু স্বাভাৱিক দেখা গৈছিল। পৰিষ্কাৰ বগা কাপোৰবিনিত এটা অসম্মত পৰিপাটা। মুকলি চুলিখিনি নিম্পল হৈ পৰি আছে তাইৰ পিঠিত; বুকৰ আগফালে।

দুৱাবখন মেলি মণিয়ে গৰুলক দেখি কৈ উঠে “ইয়াত কি কৰিছ? যা, বাহিৰৰ ঘৰবোৰ সাৰগৈ আৰু পাৰবোৰক চাউল অলপ ছটিয়াই দেগৈ।” সি নিশব্দে ওলাই যায়।

বহল কোঠালোৰ বিভিন্ন বস্তুবোৰত বগাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে আৰু এঠাইত গৈ সৈনিকৰ পদক্ষেপেৰে বৈ পৰিলগৈ তাইৰ চকুৰ দৃষ্টিটো, সেই ঠাইতে আছিল ফুলদানীটো। তাই গৈ ফুলৰ ঠাল কেইটাক জগাই দিয়েগৈ। মিহঁত হৱতো কান্দি উঠিল কেইটোপালমান পানী চকুলোৰ দৰে সৰি পৰিল বৃদ্ধৰ মূৰ্তিটোৰ ওচৰত। তাই এনেয়ে চালে। এটা স্বপ্নীয় হাঁহি মাৰিছে শিলৰ মূৰ্তিটোৱে। এটা অদ্ভুত হাঁহি। বৃত্তাহীন আৱাৰ চিৰঞ্জয়ৰ প্ৰতীক। য’ত দুখ ক্ৰেশ নাই, অবসাদ নাই আৰু বহুত নাই। আছে মাথোন মহতী জীৱন প্ৰেম। হৈবিক বাসনাৰ কোনো অভিযাজি নাই। অপৰিমেয় অনুভূতি, বিশাল জীৱন কলাৰ অদ্ভুত প্ৰকাশ।

জগন্নাথ বৰুৱা কলেজ আলোচনী :-

.....কুলিটিয়ে যায় কি গান শুনাই.....

...চপাইছে এই ঘাটলৈ...

[....ফটো—আগাম টি বিউনৰ সৌজন্যত....]

তাই সেইখিনিৰ পৰা গৈ ভয়াবহটো খুলি এটা দীঘলীয়া কাগজৰ বাকচ উলিয়ালে। ডাঙৰ আয়নাখনত তাইৰ সদাশ্রুতা লাহী স্ত্ৰীৰ দেহটো ছন্দায়িত হৈ উঠিল। সোণৰ মিনাকৰা আঙঠিটোৱে মৰমতে তাইৰ ধুনীয়া সোহাতখনৰ অনানিকাটোক গাৰাটি ধৰি আছিল। ধূপ কেইডালমান উলিয়াই তাই দানীটোত সবলগছৰ পাতৰ নিচিনাকৈ সজাই ভুই বাঁহটোৰে কাঠি কেইডাল জ্বলাই দিলে। আটাইকিডাল ধূপৰ পৰা ওলোৱা ধোঁৱাই এটা মিশ্ৰণ কুণ্ডলীৰ সৃষ্টি কৰি কোঠাটোৰ ভিতৰত ঘূৰি ঘূৰি হেৰাই যাব ধৰিলে।

পৰিমলে কীৰ্ত্তনৰে তাইক স্মৃতি ধূপদানীটো নাকৰ ওচৰত দিবলৈ কলে। নিশব্দে সেইটো লৈ গৈ মণিয়ে তাৰ নাকৰ তলত ধৰিলে। বতাহত ঠেকা খাই কুণ্ডলী-বোৰৰ গতি খেলি মেলি হৈ পৰিল। এটা মধুৰ আবেশত তাৰ ক্ষয় হৈ যোৱা হিয়াখনে “আঃ” বুলি শব্দ কৰি উঠিল।

এনেতে দুৱাৰত এটা শব্দ হল।

নাক গা ধুই আহিল। নিতান্ত আৱশ্যকতাৰ প্ৰাতি-বত হোৱা পধুৰ পদক্ষেপ আৰু জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত পোৱা বেদমাৰাণিয়ে স্থান কৰি তোলা বুধনগলত মাতৃদেব এটা ভাবলৈ জীয়াই আছে নিজৰ তেজ মাংস দি জন্ম দিয়া একমাত্ৰ পুত্ৰই জীৱনৰ লগত হোৱা মৰণৰ সংগ্ৰাম চাবলৈ। প্ৰত্যেক মুহূৰ্ত্ততে খুলি খুলি খোৱা মৃত্যুৰ বাঁহৰ কৰা দেহটোক জীৱনটো ঘূৰাই দিবলৈ কৰা এটা বাৰ্ণ্য প্ৰচেষ্টাই হয়তো তেখেতকো অতি ক্লান্ত কৰি পেলাইছে। পৰিমলে এনেৰে মাতে—“মা।” মণিয়ে সোধে, “তই গা ধুলি মা?”

পৰিমলৰ কাষ চাপি নাকে মণিলৈ চাই কয় “চাওঁ বৰচোন মণি।”

হুয়ো পৰিমলৰ কাপোৰবোৰ খুলি ডিষ্টিন্ড গুৱা-টাৰেৰে গাটো বচি দিয়ে আৰু নতুন কাপোৰ কানি

পিছাই দিয়ে। বিছনাখনতো নতুন চাদৰ এখন পাৰি দিয়ে। মণিৰ হাতৰ পৰা সিটৰিত হৈ পৰা “অ-ভি-ক’লন”ৰ গোন্ধে যেন মুহূৰ্ত্তবোৰ সজীৱ কৰি পেলালে। পৰিমলে শান্ত ভাবে হাঁহিলে। তাক ইহা দেখি মণিয়ে হুৰিলে “গোন্ধটো ভাল লাগিছে নহয় দাদা।” তাৰ ফালৰ পৰা কোনো উত্তৰ নাছিল।

বেবৰ ঘড়ীটোত টং টং কৈ সাতটাৰ কোব পৰিল। এহাতে ডেটলৰ বটলটো আৰু আনহাতে কাপোৰ সোপা লৈ মণিকা ওলাই যায়।

.....বিবৰু হৈ বুঢ়া অধ্যাপক প্ৰবানন্দ চৌধুৰীয়ে কিতাপবোৰ জপাই দিয়ে। ভয়ানক শক্তি-শালী চশমা জোৰ খুলি তেখেতে এনেৰে ওপৰলৈ চাই পঢ়িয়ায়। দৰখন মলিয়ন দেখা গৈছে। কমশক্তিৰ বিজুলী বাতিৰ পোহৰত কোঠাৰ চাৰিও কাষে পৰিপাটী ভাবে সজাই থোৱা দ’ৰ দ’ৰ কিতাপৰ আলমাৰিবোৰ কোনোবা প্ৰস্তৰ যুগৰ ওহাৰ নিচিনা অনুমান হয়, আৰু বহল পৃথিবীখনৰ মুকলি বতাহৰ পৰা বিচিছন্ন হৈ সেই গাপমৰা কোঠাটোৰ ভিতৰত এটা শমাহী পোকৰ দৰে সেই পঙ্ককেশ বুদ্ধই দৰ্শনৰ নামা কিতাপৰ বিৰাট তলুমনৰ মাজত সোমাই থাকি ব্যাখ্যা কৰিব নোৱাৰা প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰা কিবা কিছুমান বিচাৰি কুৰিছে। আজি শুদীৰ্ঘ ত্ৰিশবছৰ ধৰি দৰ্শনশাস্ত্ৰৰ শিক্ষকতা কৰি অহাৰ ফলত যি এটা নিঃসঙ্গ, অন্তৰ্কেত্ৰিক মনোবৃত্তি গঢ়ি উঠিছে, তাৰ ওচৰত সংসাৰৰ জৈবিক প্ৰয়োজনীয়তা আৰু সমূহ চিন্তাৰ প্ৰবৃত্তিবোৰ ক্ৰমে দূৰ আৰু দূৰতৰ হৈ পৰিছে।

অৱস্থাৰ সন্ধিক্ষণত পৰি অধ্যাপক চৌধুৰীয়ে নিজৰ একমাত্ৰ পুত্ৰৰ সেই বেহ বোগটোৰ কথা, উপযুক্ত বয়স পাব হৈ যোৱা স্বৰ্গেও বিয়া দিব নোৱাৰা থ্ৰেজুৰেট জীয়েকৰ কথা আৰু দুৰ্ব্বহ সংসাৰৰ যন্ত্ৰণাত জ্বলনা

হোৱা নিজৰ পত্নীৰ কথা একেবাৰে পাহৰি পেলায়—
পাহৰি পেলায় তেখেতো যে পৃথিবীৰ এজন। কাৰো-
বাৰ দেউতাক বা কাৰোবাৰ স্বামী আৰু তেখেতৰ সেই
অনামনকতাৰ চেলু লৈ ভদ্ৰতাৰ মুখা পিন্ধা দৰিদ্ৰতাক
দুৰন্ত বাকসটোৱে পৰিয়ালটোক গিলি পেলাবলৈ আৰম্ভ
কৰিছিল। জীৱন্ত মৃত্যুদূতৰ দৰে যক্ষ্মাৰোগে আহি
ঘৰখনত বাঁহ লৈছিলহি।

বুঢ়াৰ চকুৰ শুকান পাহীৰ স্বপ্নবোৰ কোনোবা
কাহানিবাই হেৰাই গৈছিল। হয়তো আঁঠুসীও নানিছিল
কেতিয়াবাই। জ্ঞান আৰু প্ৰতিভাই তেখেতৰ অন্তৰৰ
দয়া আৰু নমতাখিনিৰ শোচনীয় মৃত্যু খটাইছিল।
সেয়েহে যেতিয়া দুৰন্ত কাহটোৰ হেঁচাত পৰিমলে চিঞৰি-
বলৈ আৰম্ভ কৰে—তেতিয়া অত্যন্ত বিৰক্ত হৈ বৃদ্ধই
কিতাপবোৰ জপাই দিয়ে। আকস্মিক ভাবে মনত
পৰিলে পৰিমল পৰি থকা কোঠাটোতলৈ গৈ উক্তৰ
প্ৰত্যাশা নকৰি নিৰ্বিকল ভাবে সোধে, “বৰ কষ্ট
পাইছ, পৰিমল”—লগে লগে নিজৰ জীৱন মৰণৰ
সঙ্গী সেই আতুৰ মানুহজনীলৈ চাই পঠিয়ায়। সমগ্ৰ
জগতৰ বিতিহীকা আৰু মূৰ্ত হৈ উঠা বিষাদবোৰে
যেন ঐশ্বৰ্য্যকক সৰ্বগ্রাস কৰিবলৈ ওলাইছে। মৃত্যুৱে
নাচিথকা কোঠাটোতলৈ বাবলৈ তেখেতে বাক্য নকৰে
আৰু সেই বাবেই যেতিয়া শ্মশাননিপুৰ্ণ ঘৰখনত অশান্তিৰ
সৃষ্টি হয়, কিতাপত মনোযোগ দিব নোৱাৰি তেখেত
ওলাই যায় মুকলি আকাশৰ তললৈ। হয়তো তেতিয়া
পৰিমলৰ কাহৰ লগে লগে মিচৰতি হৈ পৰা কেঁচা
তেজৰ মৰণ সুন্দৰ (Death in blessing)
কথিকাবোৰ ৰচি থাকে তাক শুবলৈ হেঁচি ধৰে আৰু
মথিৱে তাইৰ একমাত্ৰ ককায়েকক জীৱনৰ পৰশ দিবলৈ
চেতাৰখনত আঙুলি বুলায়।

.....সন্ধিয়াৰ বিমণ্ডিত বনীভূত হৈ নানিছিল
নগৰীৰ অলিয়ে গলিয়ে। তৰা নাই। আবছা আন্ধাৰ

পোহৰৰ আকাশ খনত কিছুমান পাতল ডাঠৰ ডাঠ হোৱা
দেখা গৈছিল। বতাহ বলিছিল—কিন্তু খুব লাহে লাহে
বলিছিল সন্ধিয়াৰ বতাহত গধূলিগোপালৰ সিল্ক সৌৰভ
বোকোচা বাকি ঘূৰি ফুৰিছিল। কোচালবোৰ ক্ৰমে
মাৰ মাৰ ধৰিছিল।

অধ্যাপক চৌধুৰী ঘূৰি অহা নাই তেতিয়াও। নৈৰ
পানে পানে সাদ্ৰা ভ্ৰমণত ব্যস্ত সেই বৃদ্ধ। নৈৰ বুকুতো
সন্ধিয়া নানিছে। বেপাৰী নাওবোৰৰ তিতৰত চিমিক
চামাক চাকি জ্বলিছে আৰু বতাহত নাচি নাচি হেৰাই
গৈছে কোনোৱা নাৱৰীয়াৰ ভাটিগালী জ্বৰ.....।

তেনে এটা মুহূৰ্ততে ঠিক তেনে এটা মুহূৰ্ততে
নামন্তৰ কোলাত মুখ লুকাই মথিকাই চকুচকি কান্দি
পেলাইছে। তাইৰ অসমত চুলিবোৰ মোহাৰি নামন্তই
ভাবিছে অৱস্থাতো কেনেকৈ বকা কৰিব পৰা যায়।
ঘৰখন শান্ত, নীৰৱ।

পুতীভূত বেদনাৰ কুণ্ডলীবোৰ মৰণ চুকে কোপে
খুন্দা খাই ঘূৰি ফুৰিছে। বাহিৰত গলিযোৱা জোনাকে
গছপাতৰ আঁৰে আঁৰে নাচিব লাগিছে।

খুব বেছিকৈ কহাৰ পিছত পৰিমল শুই পৰিছে।
আৰু ঘৰৰ সিটো মূৰৰ এটা কোঠাত নামন্ত বহি
আছে আবেগ আৰু যাতনাত জৰ্জৰ হোৱা মথিকাৰ
মূৰটো কোলাত লৈ। তাইৰ চকুৰ পাহীৰ পৰা জীয়াই
থকাৰ সপোনটো হেৰাই গল। আজি দহ বছৰৰ
আগতে তাই পৃথিবীখনক ৰৰ ধুনীয়াটো পাব পাৰিছিল।
সপোন কঁপিছিল চকুৰ পতাত। কিছুমান সজীৱ
সেউজীয়া আশাই তাইক জীৱনটো ভাল পাবলৈ অনুভূতি
জগাইছিল। কিন্তু মিছা হল। নিজক নিবিবিলি
ভাবে পাৰলৈ কৰা চেষ্টা ব্যৰ্থ হল। যিমানেই তাই
নিজৰ প্ৰাণটোক উপলব্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে পৃথি-
বীয়ে যিমানেই তাইক বিশ্বাসঘাতকতা কৰিলে।

মাঝাক বিশ্ৰাসঘাতকতা। দহ বছৰৰ আগৰ কৌমল
কল্পনাই আৰু সেউজীয়া আশাই নৃত্তিবতী বাক্সীৰ
কপেৰে তাইৰ আগত থিয় হ'লহি।

তাই কঁপি উঠিছিল।

অকলশৰে তাই কান্দিছে, খুব কান্দিছে। কিয়নো
তাইৰ প্ৰতি সহানুভূতি হয়তো বহুতৰে নাছিল। জীৱনৰ
মৰুভূত তাই পানী বিচাৰি হাবাখুৰি খাই ফুৰিলে।

এনেতে সামন্ত আহিল।

মণিৰ মৰমৰ বামৰেনুখনত বিভিন্ন বঙৰ সমাবেশ
ঘটাৰলৈ সহানুভূতিৰ তুলিকা লৈ থিয় হ'লহি এটা
ভেগাবণ্ড হয়তো এটা আধা বলিয়া।

সামন্ত কুমাৰ কৰি। তাতকৈ যেন তাৰ আৰু পৰিচয়
নাই। অনুভূতি উপচি পৰা মৰম লৈ সি প্ৰেমৰ বেদীত
দীপ জ্বালে। সি এটা বলিয়া—তাক কোনেও বুজিব
নোৱাৰে, অস্বাভাৱিকতাৰ সি এটা জীৱন্ত প্ৰতিমূৰ্ত্তি।

তথাপিও মনিকাই তাক আগত জনালে।

কিয় ?

তাই নিজেই নেজানে। তথাপি তাই বুজিব
পাৰিছিল তাইৰ চিন্তাধাৰাত সামন্ত এক অপৰিহাৰ্য্য
অঙ্গ বিশেষ।

লিহঁত দুয়ো বহুত ওচৰ চাপিছিল। দুয়ো দুয়োৰো
অন্তৰত দুখন বেলেগ ৰাজ্য দেখা পাইছিল আৰু সেই
ৰাবেই এনে এটা মৌন সন্ধিয়াত মণিয়ে তাৰ কোলাত
মুখখন লুকাই কান্দি কান্দি বেদনাগৰুৰ হিয়াখন উপশম
কৰিছিল।

“কিয়ে হ'ব ঘৰখনৰ অৱস্থা। মই ভাবিবই পৰা
নাই, নিজৰ কথাতো ভাবিবলৈ এৰিয়েই দিছোঁ।”
তাই চাদৰৰ আগটোৰে চকুদুটা নোহাৰি চোফাখনত বহে।

“জীয়াই থকাৰ মুৰানি কৰি দাদা মৰণৰ মুখলৈ
আঙুৱাই গৈছে, কিন্তু দেউতাৰ এইবোৰৰ প্ৰতি কোনো
চিন্তাই নাই।”

“এৰা মণি, সংসাৰৰ বিভিন্ন কাৰ্য্যৰ দৃষ্টিকোণৰ
পৰা চালে নমগা সেই তোমাৰ অদ্ভুত মনীষাসম্পন্ন
দেউতাকাক ধীৰ কৰিবৰ ইচ্ছা হয়। তেখেতৰ সাধাৰণ
প্ৰবৃত্তিবোৰৰ শোচনীয় নৃত্য ঘটিল। আৰু সেই শোকাবহ
অৱস্থাৰো হৃদয়ঙ্গম কৰিবলৈ শিকিলা তোমালোকে
যাক তেখেতে জন্ম দিছিল”—

“অকল দেউতাৰ আটোশ টকাৰ দৰমহাৰে যে সত্য
সমাজত ভ্ৰম হৈ চলা কিমান টান, আপোনালোকে
নুবুজি, অৰ্থচ নয়ে স্কুলত কাম কৰো বোলোতে নিদিলে,
কিয়ে কৰিম। ইফালে মই একমুহূৰ্ত্ত কাষত নাথাকিলে
কেচুৱা লৰাক নিচিনাকৈ দানাই কান্দিব ধৰে। তেওঁৰো
দৰকাৰী চিকিৎসা কৰাটো অসম্ভৱ হৈ উঠিছে। ঘৰখনৰ
চিন্তাত মাজনী শুকাই গীণাই মাত্ৰ মৰিবলৈ যে বাকী
আছে” তাই আৰু একো নকৈ বাহিৰৰ ফালৰ খিৰিকী-
খনৰ ওচৰত থিয় হয়গৈ।

আকাশখন তেতিয়া ক'লা হ'ব বুজিছে। এজাক
খুব পাতল চোঁটা কতাহে তাইৰ ঘামি উঠা মুখখনত
চোৱঁৰ বুলাই যায়।

উত্তৰ কোণত ত্ৰিশ ডিগ্ৰীমান ওপৰত কেইটামান
হালধীয়া তবাই নিশন্দে হাঁহিছিল। মণিয়ে আন্ধাৰ
নমা আকাশখনলৈ চাই ভাবে সিহঁতৰ আকাশৰ নিচিনা
জীৱনটোৰ কথা। দূৰৰ পৰা দেখিবলৈ শুৱনী, ওচৰলৈ
গলে একোকে পোৱা নাযায়।

তীক্ষ্ণবীক্ষণ অধ্যাপক শ্ৰীপৰমানন্দ চৌধুৰীৰ
ঘৰৰ অৱস্থাও আকাশৰ দৰেই। পৃথিৱীৰ বিখ্যাত
মনীষীসকলৰ দ'ম দ'ম কিতাপ পঢ়ি তেখেতে সকলো
পাহৰি পেলালে। বি-এ পাছ কৰি মণি আজি তিনি
বছৰ ঘৰতে বহি আছে। এম-এ পঢ়িবলৈ ইচ্ছা
নকৰিলে। বিয়াৰ বয়স আহি কেতিয়াবাই পাৰ হৈ
গ'ল। নাৰী জীৱনত যি বস্তুটোৱেই চৰম সত্য, তাই
তাৰ পৰা বঞ্চিত হবলগা হ'ল দেউতাকৰ অৱহেলাৰ

বাৰেই। ডাঙৰ পুতেক পৰিমন ইণ্ডিনিয়াৰি পঢ়িছিল। কিন্তু আগৰ জন্মৰ (যদি জন্মান্তৰ আছে) পাপৰ ফলত ইটাত দেখা গ'ল যক্ষ্মাবোগে আহি তাক আক্ৰমণ কৰিছেহি।

আজি তিনি বছৰ বোঁচাতেজৰ লগত ধেমালি কৰি সি বিছনাত পৰি আছে, হয়তো সিটো জন্মৰ বাবে এটা সেন্দূৰী আলি ব্যক্তিছে। নাইনিতাললৈ পঠাবলৈ বহুতে কোৱা স্বত্বেও পৰিমনৰ বোৱা নহ'ল। হয়তো বুদ্ধ চৌধুৰীৰ টকা নাই। মৃত্যু জীৱন আৰু টকা, তাৰ ভিতৰত তৃতীয়টোৰ ওপৰতেই গুৰুত বেচি।

তথাপিও সামন্তই খুব চেঠা কৰিছে, চৰকাৰৰ ঘৰৰ পৰা এটা বৃত্তি লবলৈ। পৰিমন তাৰ ককায়েকৰ নিচিনা। অধ্যাপক চৌধুৰী তাৰ শিক্ষক। এটা আতুৰ পৰিয়ালক সহানুভূতি জনোৱা তাৰ কৰ্তব্য।

এই নীৰৱ মূৰ্ত্তটোত সি কেবাটাও কথা ভাবি পেলায়। মৰি থিয় হৈ আছে একে ঠাইতে নিঃপদ হৈ। সি উঠি গ'ল আৰু তাইন পিছফালে থিয় হৈ তাইৰ কাষত খুব লাহেকৈ হাতখন ধৰে।

তাই হয়তো বুজিছিল গতিকে উভটি নাচালে। "চিন্তাশক্তি আছে যেতিয়া নভৰাটক থাকিব নোৱাৰি তথাপি আজি শিশুতুল্য তোমাৰ দেউতাবা আৰু দাদাৰ অভিভাৱক লৈছা তুমি, গতিকে বেচি বিশৃংখল কথা নাতাবিবা। আজি আকৌ বাক পৰিমনক নিয়াৰ বিষয়ে আলোচনা কৰো। কিন্তু দেউতাক মোৰ বৰ অপদাৰ্থ যেন লাগে। অকল জ্ঞানৰ সাধনাই জীৱনৰ চৰম উদ্দেশ্য নহয়। মানুহ হিচাবে কৰিবলৈ বহুত আছে। এহাতে তেখেত যদি জ্ঞানী মননশীল তথাপি তেখেতৰ পলায়নী প্ৰকৃতি মই যিণ কৰোঁ"। তাইৰ সোঁহাতখন তাৰ হাত দুখনৰ মাজত সোনাই বয় অলস ভাবে।

আবেগ আৰু দুৰ্যোগত বিভ্ৰান্ত হৈ মণি যেন হেৰাই যাব খুজিছে। যেন তাইৰ চকুৰ আগত মিনাৰ এটা কঁপি কঁপি থহি পৰিল। অলপ সময় সামন্তৰ চকুলৈ তাই চাই থাকে, ইটাত চকুপানী কিছুমান পাৰ-

ভাঙি বাগৰি আছে। সি দুহাতেৰে তাইৰ মুখখন ধৰি চকুদুটা মচি দিয়ে "ছিঃ সৰু ছোৱালীৰ দৰে কিয় কান্দা?"

"কিয় কান্দিছো, মোৰ অস্থবৰ্ণন যে ভাগি গৈছে। সন্ধ্যাৰ এনে সন্ধ্যাপনা অৱস্থাত মোৰ জীয়াই থাকিবলৈ ইচ্ছা নোহোৱা হৈছে। দাদাটোও মৰক সোনকালে। অন্ততঃ বন্দী আত্মা এটাই মুক্তি পাব।" তাই বাহিৰৰ ফালে মুখ কৰি গিলিকীখন সাৰটি ধৰে। আকৌ কৈ যায় "তেতিয়াহলে মই সহজে চাৰ্টিফেল কৰিব আৰু দেউতাই ব্যৰ্থ জীৱনৰ কাহিনী কিছুমান লৈ উদাস মনেৰে দৰ্শনৰ মাজত আমৰণ বিচাৰি ফুৰিব জীৱনৰ চৰম সাধকতা ক'ত।" তাই আৰু কব নোৱাৰা হয়।

এনেতে পৰিমনে কাহি উঠে। মণিকাই তাৰ কোঠালৈ দৌৰি যায়। মাকে মণিকাক চিঞৰি মাতে। সকলোৰে চকুৰ আগত নাচি উঠে মৃত্যু।

শাক্য ভ্ৰমণৰত অধ্যাপক চৌধুৰী আহি এতিয়াও ঘৰ পোৱাৰি নাই। ডাৱৰে ভবা আন্ধাৰ আকাশত দুই এটা তৰাই বৈ বৈ নাচি উঠিছিল। হয়তো এটা পপীয়া তৰাও থহি পৰিছিল।

অকলে অকলে বহি সামন্তই ভাবিছে জীৱন বোৰৰ কথা। পৃথিবীখন ব্যক্তি বিশেষৰ সমষ্টি। কাৰো লগত কাৰো সহজ নাই,—এটা মানসিক অৱস্থা নাথোন, যাৰ বাবে জীৱন মৃত্যু, আপোন পৰ, ভাল বেয়া। সেই অৱস্থাটোৰ লিফালে সকলো বিছা। সকলোবোৰ একোটা আইডিয়া। অৱশ্যে চিৰন্তন এটা বৰ্তমান যি আৱহমান চলি আহিছে।

সামন্তই বুজিছে যবধনৰ সকলোৰে কিছুমান বিৰক্তি আহিছে। আহক। তথাপি এবাৰ সি চেঠা কৰিব। সি ভাবে "We are men, We are Supreme beings, We must fight for us"

লাহে লাহে পৰিমন শান্ত হৈছে। আৰু মণিকাব হাত লাগি চেতাৰৰ তাঁৰত নাচি উঠিছে এটা কৰুণ স্বৰ। মূৰ্ত্ত হৈ উঠা বিঘাদৰ চৌ কিছুমান গৈ গৈ যেন জনশূন্য দীপ এটাত হেৰাই গৈছেগৈ।

তেতিয়া বাহিৰত গাঢ় অন্ধকাৰ।

শাশ্বত

—বিষ্ণু দত্ত—

জীৱনৰ ডায়েৰীত হাজাৰ ঘটনা ঘটে, পাহৰণিৰ নজনা প্ৰান্তৰত হেৰাই যায়। পোৱা নোপোৱাৰ হাজাৰ কাহিনী অনিৰ্বিত ভাবেই শেষ হৈ যায়। কোনেও তাৰ বিচাৰ নকৰে।

ঠিক এসপ্তাহৰ আগতে আজিৰ দিনতে, ইমান সময়তে সোঁ বিচনাৰ এচুকত বহি প্ৰণতিয়ে মোৰ আগ-মানৰ সময় গণিছিল। 'কিবা নোপোৱাৰ' গভীৰ বেদনাত তাই হয়তো কঁপি উঠিছিল। নিৰাশাৰ দুটো-পাল চকুলো তাইৰ শুকুলা আঁচলৰ বুকুত নিসেহাৰ হৈ সোমাই পৰিছিল। এক মুহূৰ্ত্তক পিছতে তাইৰ জীৱনৰ চৰম পূজাৰ উপচাৰ প্ৰিনি হয়তো কোনোবাই নিদুৰ ভাবে কাটি নিব। মৰি যোৱাৰ ভয়ত তাইৰ সত্তাটোৱে হাৰ্ষিক্য কৰি উঠিছিল।

মই কোঠাটোৱে সোমাই আহিলো। প্ৰণতি বিচনাৰ এচুকত তললৈ মূৰ কৰি বহি আছিল। মই প্ৰণতিৰ ওচৰলৈ আগবাঢ়িলো। তাই মূৰ তুলি চালে। ভয় পাই গ'লো। ইটো নৱপৰিণীতা পত্নীৰ লাজৰ চাৱনি মহয়। যেন কোনোবা মুমূৰ্ছ প্ৰাণৰ অসহাৰ আকুল প্ৰাৰ্থনা। পুত্ৰ প্ৰণয়ৰ বক্তৃতা আহ্বান ইয়াত নাই, আছে হেৰাই যোৱাৰ বিহ্বলতা, অভিশপ্ত প্ৰাণৰ নিদাৰ্শ কাকণ্য।

খুব মৰমেৰে প্ৰণতিৰ হাত দুখন ধৰি অহিলো, "মোক লৈ তুমি আজি বাক হুৱীনে?"

অলপ বেছি মনে মনে খাকি পিছত তাই কলে,

"সেই প্ৰশ্নৰ আজি আক কি প্ৰয়োজন। আপুনি মোৰ পৰা বিচনাৰিনি ইঁহি ইঁহি আদায় কৰি লওক।"

মুৰটো ঘূৰাই গ'ল। অপ্ৰত্যাশিত কথাকিতা তুমি চ'লাখনত বহি পৰিলো।

কবীলৈ মনত পৰিল। কবী আৰু মোৰ বিবাহিত জীৱনৰ তিনিটা বছৰ কাহানিৰাই অতীতে মানবী নহে।

ফুলশয্যাৰ ৰাতিৰ দিনা তায়ো মোলৈ অপেক্ষা কৰিছিল। কিন্তু প্ৰণতিৰ দৰে স্বত্বাহীন ভাবে নহয়। কবীয়ে হিয়াত মদুৰ সিংহাসন পাতি বোলৈ বাট চাইছিল আবেগত মোক মাৰটি লৈ মোৰ বুকুৰ নাজত তাই নোহোৱা হৈ গৈছিল। জীৱনত কবীৰ দৰে কোনোবাই ভাল পাৰ পাৰিছেনে নাই নাজানো। তাই কিন্তু ভালপোৱাৰ পূৰ্ণতাক লাভ কৰিব পাৰিছিল। তাইৰ নাজত মই হেনোৱা হাক বিচাৰি পাইছিলো। তাই যেতিয়া চাহ কাপ আগবঢ়াই দি মোৰ চুলিৰ মাজে মাজে আঙুলি বুলাই দিনটোৰ অৱসাদ পাহৰাই দিছিল, তাইক মোৰ 'মা, মা', লাগিছিল। বহুত কিৰাকিৰি পোৱাৰ উপৰিও তাইৰ বুকুত এজনী মৰমী প্ৰিয়া জীয়াই আছিল।

কিহৰ অপৰাধত নাজানো, তাইক হেৰুৱাই পেলালো। মোৰ মৰমৰ কবীজনী মৰি থাকিল।

জীৱনত পুনৰ বিয়া কৰোৱাৰ কথা কেনোদিনে ভবা নাছিলো। কবীৰ লগতে মোৰ মৰমবোৰ যেন

শেষ হৈ গল। তাইৰ কথা যেতিয়া মনত পৰে তেতিয়া নিজকে কোনোবা অজনা দিশত ছেৰুৱাই পেলাবৰ ইচ্ছা হয়। বুকুখনৰ 'নাই নাই' বিননিৰ প্ৰকোপত কাণ দুখন বধিৰ হৈ যাব খোজে। ঠাণ্ডা লাগি কাহ হব বুলি গোষ্ঠা মাফ্‌লাবখনো সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ তাই সময় নাপালে। কিমান কাম যে তাইৰ কৰিবলৈ বাকী থাকি গ'ল।

হঠাৎ মূৰ তুলি চালো। প্ৰণতিয়ে বিচনাৰ খুটা এটাত মুখ গুজি আছে। হয়তো চকুপানী টুকিছে। খুব বেয়া লাগিল। অকলশৰীয়া কোঠাটোত এইদৰে এজনী ছোৱালীক কন্দুৱাবলৈ মই বাকু ইমান স্বত্ব ক'ত পালো? প্ৰণতিক ভৱিত ধৰি মাৰ্জ্জনা বিচাৰিবৰ মন গ'ল।

উঠি গৈ হাত দুখনত ধৰি প্ৰণতিক জোকৰি দিলো। ক'লো—

“প্ৰণতি, তুনি বাক কান্দিছা কিয়? তুমি বিহকে ক'ব খোজা মই ধৈৰ্য আৰু আনন্দেৰে শুনিব, কোৱা।”

তাই একো নানাতিলে।

“তুয়া প্ৰণতি, জীৱনত আনি বহুত বন্ধকেই ভাল পাব নোৱাৰো। ই আনৰ দোষ নহয়, ই তুলো নহয়। তুমিও মোক লৈ সন্তুষ্ট নহব পাৰা, তাৰ বাবে তুমি দায়ী নোহোৱা। তুমি ইয়াত মনৰ তিতবতে গুমৰি গুমৰি চকুলো টুকিবা, মই সহ্য কৰিব নোৱাৰিম। তুমি কালিলৈকে ঘৰলৈ বাৰাটগৈ দেই। যিদিনা মন যাব তুমি মোৰ ওচৰলৈ আহিবা। মোৰ মনৰ দুৱাৰ তোমাৰ বাবে সদায়েই খোলা থাকিব।” অৱিশ্বাসৰ দৃষ্টিৰে প্ৰণতিয়ে মোৰ কানে এৰাব মূৰ তুলি চালে।

পিছদিনা প্ৰণতি গলগৈ। তাই ঘৰৰ পৰা মোলৈ লিখিছে,

“মন ৰোৱাৰ কাৰণে নহয় খুব প্ৰয়োজন বুলি ভাবিহে আপোনালৈ চিঠি লিখিছো। আপোনাৰ ওচৰত আছি আৰু একোকেই লুকুৱাই নাৰাখো।

চিঠিখন পঢ়ি আপুনি কি ভাবিব কব নোৱাৰো, আৰু সেই বিষয়ে মই ভবাও নাই। চিঠিখনৰ কথাবোৰ যদি আপোনাৰ 'অৱচিন' যেন লাগে, তাৰ বাবে মই দায়ী বুলি নাতাবিব দেই।

ভ্ৰুক এৰি প্ৰথম মেখেলাচাদৰ পিক্চিৰলৈ নঙিতেই প্ৰণৱদাক লগ পালো। বুকুখনৰ চঞ্চল প্ৰণৱদাক ভাল লাগি লাগি শেষত জনা-নজনাৰ মাজতে ভাল পাই পেলালো। ইমান ভটা আছিল প্ৰণৱদাটো। একোটা মূৰ বিঘাই মোৰা ঢুলি জোকোৱা, গাল বঙা পৰি যোৱা একোটা চৰ, লতি চিঠি নিব খোজা একোটা কাণচেপা মই পাহৰিব নোৱাৰো। তথাপি মই প্ৰণৱদাক ভাল পাইছিলো। সেইবোৰৰ মাজতে মই বিচাৰি পাইছিলো মনৰ কোনেও নুবুজা গোপন ইচ্ছিত। পছন্দা কথাৰ মাজতে পুৰিৰীৰ গোটেই আবেগময়ী ভাষাবিনি যেন সোমাই আছিল।

দুবছৰৰ আগতে তেওঁ মিলিটেরী অফিচাৰৰ কাম এটা পাই পুনালৈ গুচি গল। সেইদিনা তেওঁক হাঁহি হাঁহি বিদাই দিওতে মোৰ বুকুখন বেন কাঠ হৈ গৈছিল। পুনৰ পৰা তেওঁ মোলৈ চিঠি দি আছিল। সেই একেই ভাষাহীন খৰাং চিঠি। অথচ তাকেই মই পঢ়ি শেষ কৰিব নোৱাৰো। চুটি অকণমানি চিঠিৰ মাজত একো-খন ইতিহাস,—ভৰবাৰিঘাৰ দুপাৰ উপচি পৰা মনৰ বাগত মোৰ ককুবকনি।

তেওঁৰ তিনিবছৰীয়া টাৰ্মটো শেষ হৈ গলেই ইয়ালৈ আহি মোক বিয়া কৰোৱাৰ কথা আছিল।

কিন্তু ইতিমধ্যেই নাই আপোনাৰ লগত মোৰ বিয়া থিক কৰি পেলালে। মোৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰিবলৈ মোৰ সাহস নাছিল। মই মোক ইমান মৰম কৰে। দেউতা বুকাবৰ দিন ধৰি মোৰ কাৰণে তেখেতে বহুত কৰি আহিছে। বুঢ়া বয়সত তেখেতৰ প্ৰভাবৰ প্ৰতিবাদ কৰি কষ্ট দিবৰ ইচ্ছা মোৰ নহল। তাৰ উপৰি তেখেতে

মোক দুৰ্ৱল চৰিত্ৰৰ বুলি ভাবিব, মোক বেয়া চকুৰে চাব এই কথা মই ভাবিবই নোৱাৰিলো। ভাল ছোৱালী এজনীৰ দৰে মনে মনে থাকিলো। তথাপিও প্ৰণৱদাঁল মই লিখিলো।

চিঠা প্ৰবন্ধৰ প্ৰৱৰ্ত্তা সিদিনা অকস্মাতে যেন ককণ হৈ উঠিল। তেওঁ মোলৈ কি লিখিলে জানে?

.... প্ৰগতি, তোমাৰ বিয়াৰ কথা শুনি মই নে সুখী হ'ব নোৱাৰিলো। তাৰ বাবে তুমি মোক মাৰ্জ্জনা কৰিবা। তোমাক লৈ মই কাহানিলাই এখন নতুন স্বৰ্গ ৰচনা কৰিলো। কিন্তু কল্পনা চিৰদিন কল্পনাই হৈ বক তাৰ বাবে মোৰ দুখ নাই। হিয়াৰ টুকুৰাবোৰ তুমিহে কাহানিলাই লৈ গলা। তোমাক জানো মই পাহৰিব পাৰিম? ইচ্ছা অনুযায়ী তুমি তোমাৰ প্ৰাণৰ দেৱতাক বাচি লবা। মই আশীৰ্বাদ দিব নোৱাৰিলোও কোনোদিনেই অন্ততঃ অমঙ্গল কাৰনা নকৰো। জীৱনত ৰচতবোৰ আশাই আনি কৰো কিন্তু বেছি ভাগেই দেখোন অপূৰণ হৈ থাকে। তুমি মোৰ বাবে অকণো নাভাবিবা। মই যেই কোনো এজনী ছোৱালীকে লৈ সুখী হ'ব পাৰিম। মোৰ জীৱনৰ আটাইতকৈ অপৰিচিত হলেও তাইৰ মাজতে তোমাক বিচাৰি উলিয়াম। তুমি বুলি ভাবি লৈ মই তাইকে সাৰতি লম। তোমাৰ প্ৰাণৰ মৰমৰ অঙ্গুবোৰ তাইৰ হিয়াত ফুটাই তুলিন। ভুল কৰি তাইক তুমি বুলি ভাবি লৈ ভাল পাম। জীৱনটো মই সুখৰ কনি লবই লাগিব। যদি তাকেই নোৱাৰো তেন্তে মিলিটোৰী হৈ যাম। ইমান দিন মানুহ আছিলো। তেতিয়া প্ৰাণৰ মমতা পাহৰি যাম। কলিঙ্গাৰ্গন শিল হৈ যাব।.....

প্ৰণৱদাঁল চিঠিখন পঢ়ি মই মৰি যাম যেন লাগিছিল। তেওঁৰ ওচৰত মোৰ বি দোষ হ'ল তাৰ প্ৰাণচিহ্ন এই জীৱনত আৰু হয়তো নহবই।

আপোনাৰ সিদিনাই ইচ্ছা হ'ব মোক লৈ বাৰহি।"

ইতি

প্ৰনতি।

চিঠিখন পঢ়ি নিজকে ধুনেকে যেন লাগিছিল। দুখন নিৰ্দোষী প্ৰাণৰ মহামিলনত মই নিৰ্ভূৰ অন্তৰায়। সিহঁতৰ ওচৰত মই যেন ভীষণ অপৰাধৰ অপৰাধী।

প্ৰনৱৰ মানৱতাৰ আগত মই নিম্পত্ত হৈ গলো। তাক মোৰ সেৱতা বুলি কবৰ মন গ'ল। নিজকে তাৰ ওচৰত অতাবনীয় ভাবে গৰু যেন লাগিল।

এবাৰ এনেদৰে মূৰ তুলি কবীৰ কটোখনলৈ চালো। শুকাই বোৱা বকুল ফুলৰ মালা পিন্ধাই খোৱা কটোখন। বুকুখন বিপৰিপাই গ'ল। তাইৰ ফটোগানে আজি ঠাঁহি থকা নাই। তাই মোক যেন বিক্ৰপ কৰিছে। তাইৰ ভাল পোৱাৰ মই অৱমাননা কৰিছো। তাই মোক অভিষাপ দিছে। তাই যেন আজি পৰাজিত হোৱাৰ বেজাৰত ভাগবি পৰিছে। প্ৰাণৰ নিৰিঙ ভালপোৱা দিও তাই মোক জীয়াই ৰাখিব নোৱাৰিলে।

ঠিক কৰিলো, মই প্ৰণৱলৈ চিঠি লিখিম। তাৰ প্ৰাণৰ প্ৰণতিক কাটি অনাৰ বাবে তাৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিম।

কবী। তুমি মোৰ ওচৰত চিৰ-শাখুত হৈ থাকিবা। আমৰণ তোমাক মই ভাল পাম। পাহৰি যাম, তুমিহে হেৰাই গ'লা। তুমি চিৰদিন মোৰ ওচৰতে থাকিবা।

*

*

চাৰিটা বছৰ মই অকলশৰে কটাই দিছো। কিমান দিন মাজ নিশা সাৰপাই তুমি কাষতে আছা বুলি হাতখন আগবঢ়াই দিওঁ। শূন্য বিচনাধনৰ শিলচৈচা পৰশত গাটো জিকাৰ খাই উঠে। তোমাৰ বুকুৰ কেঁচা তেজৰ উমেৰে মোৰ দেহাৰ বক্তপ্ৰবাহক সজাগ কৰিবলৈ তুমিহে আৰু জীয়াই থকা নাই। তোমাৰ শূন্যতাই মোক দুৰ্ৱল কৰি দিয়ে, জীয়াই থকাৰ মোহটোক বলেৰে জীয়াই ৰাখিব লগা হয়। তোমাকে বীয়াই মই সেই দিনটোৰ কাৰণে বাটচাই আছো, সিদিনা চকুপানী শুকাই যাব। চকু দুটা জাপখাই যাব কোনো দিনে মেল খাব নোৱাৰাকৈ।

মোহ

—কমলাকান্ত বড়া

কান্তিমাহৰ দুয়োপৰ দিনবোৰ অস্ত হৈ আধোপত সোমাল। মোৱা ভূমিকম্পৰে পৰাই কিয় জানো পথাৰত ভাল খেতি নোহোৱা হ'ল। তথাপিও একে-বাবেই নোহোৱা নহয়। সেয়েহে এতিয়াও পথাৰৰ সোণোৱালী ধানবোৰৰ মাজে মাজে নবা গচকি হাতৰ কাচিৰে মুঠি মুঠি ধান কটা তিবোতাবোৰ দেখিলে এনেয়ে এবাৰ চকু যায়। আধোপ মাহৰ স্কীয়া গৰ্ব্ব আছে ইয়াতেই।

মণিবানে পথাৰৰ মাজত সৰু আলি এটাইদি আগবাঢ়ে। পথাৰৰ ধানবোৰ দুয়োফালৰ পৰাই আলি-টোত পৰি তাৰ গতিত বাধা দিয়ে। বেলিৰ তীব্ৰতা বঢ়া নাই বাবেই খোকবোৰ নিয়বত একেবাবেই তিতি আছিল। ভৰি দুটা তাৰ একেবাবেই তিতি যায়। দুখোক এখোক ধানোও কোঁৱায়। গচকত দুই-চাৰিটা ধানো সৰে।

কেনি-কটল বাৰ সি তেতিয়াও ভৰা নাছিল। মাথো আগবাঢ়িছিল। হঠাৎ কিবা তাৰি সি হাবি এডোখৰৰ কাষত থকা গছ এজোপাৰ ছাঁতে বহিল। ভৰি দুটা চায়। ধানৰ খোকে কোবোৱা ভালেমান ঠাইত দীঘলীয়াতকৈ বন্ধা পৰিছে। তাৰ সমুখত বহল ধাননি পথাৰখন বতাহত পানীৰ গলকনি উঠাৰ দৰেই একোবাৰ নাচি উঠে। এনেকুৱা নাচোন দেখিলে তাৰ মনটোও নাচি উঠে। কাৰণ সি কৃষক। সি ধানৰ মূল্য বুজি পায়। ধানৰ নাচোনৰ লগতে অবিচ্ছেদ্য সম্বন্ধ, তাত প্ৰাণৰ নাচোন নিহিত আছে।

সি ইমান পৰে তাৰ এবি অহা মৰণনালৈ এবাৰো ঘূৰি চোৱা নাছিল। তাৰ যিহে ৰং উঠিছিল। মৰি যাবৰেই মন গৈছিল। তাৰ জানো কিবা অশান্তি হৈছিল? ওহৌ তাৰতো একো অশান্তি হোৱা নাই। দুবেলা দুমুঠি খাই-লৈ অহাৰেই দিন কটাইছিল। অৰ্থনৈতিক সমস্যা কি সি বুজিবলৈও সি জানে, গাৱঁৰ মানুহবোৰৰ প্ৰায় ভাগৰেই কান্তি মাহত খাবলৈ নোছোৱা হৈ আহিছে। সেইবাবেই মানুহবোৰ মনত ই দুয়ো-পৰ মাহ বুলিয়েই পৰিগণিত হৈছে। মেট মৰা উৰাল থকা মানুহেও এতিয়া কান্তি মাহ সোমালেই প্ৰমাদ গণে। কিন্তু তাৰ তো এই কান্তিহে নানাগে আৰু তিনি মাহলৈ খাবলৈ আঁঠিৰ। ধান-চাউল কিন্তু খোৱাটো গাৱঁৰ মানুহৰ পক্ষে অতি লাজৰ কথা। তাৰ সেই বিষয়ে চিন্তা নাই। কিন্তু তথাপিও তাৰ চিন্তা আছে। সি চপনীয়া। তাৰ বাবেও তাৰ আক্ষেপ নাই। চপনীয়া বুলিতো তাক কোনেও হাঁহিবলৈ যোৱা নাই।

বহান লগেলগে তাৰ চকু পথাৰখনলৈ নগ'ল। এনেয়ে তাৰ নুবটো দৌ খাই আঁঠু দুটাৰ মাজত সোমাই পৰিল। ছাৱিছবিৰ দৰেই বহুতো কথা তাৰ মনলৈ আছে।

ইলু দাদায়েকেনো তাক বাক সাধাৰণ এটা কথাতেই 'ওলাই যা' বুলি কব লাগেনে ?

আগতেও এইধাৰ কথা সি নিৰলে বহুবাৰ ভাবিছে।

আকৌ একেবারে কথাকেই তার কাণত বাজি উঠে।
'ওলাই যা,' কিয়ে নিরম, নিকরম কথামান।

অ' নহয় তাক ঘরৰ পৰা উলিয়াই দিয়াত স্বার্থ আছে। তার যে পৈতৃতিক সম্পত্তি গোটেইটো প্রাস কৰিলে। এৰা, গেয়েহে সেই দিনা দাদায়েকৰ পুতেক সকলবাক এছাৰি এডালেৰে দুকোৰ নে একোৰ মাবোতেই তার জগৰ হ'ল। সিওনো নামাৰিব কেলেই ? ম'হ চৰাবলৈ গৈ লগবীয়াৰ লগত ধেমালি কৰি থাকোতে অন্য এটা ম'হৰ লগত লাগিল বুজ। সি গাৱঁৰ কোনোবা মানুহ এঘৰৰ পৰা ঘূৰি আহোঁতে দেখি কথমপি নাকী ভালত ধৰি আঁতৰাই আনিলে।

ঘৰ আহি পাওঁতেই দালায়েক গুড়ীয়েক একে-
বাৰে তার ওপৰত উবুৰি খাই পৰিল। বহুতো কিবা-
কিবি কৈ গালি পাৰিব ধৰিলে। সি নিৰৱে শুনিয়েই
আছিল। কিন্তু যেতিয়াই 'ওলাই যা' বুলি কলে কিয়
জানো খংটো অলম্বা হৈ উঠি আহিল। তার মাক
বাৰ্পেক কোনো নাই বুলিয়েই এনে অকথা বাক্যৰে
তাক ব্যতিব্যস্ত কৰি তুলিব লাগে নেকি। হাতত
থকা জেঙা চটা জোৰেৰে এবাৰ মুঠি মাৰি ধৰে।
দাঁত দুপাৰি জোৰেৰে কানোৰ মাৰি সি একপ্রকাৰে
মাৰিম বুলিয়ে ধৰিছিল। তার মনৰ কথা বুজিয়েই
নেকি, কোনোবা এটাই পিছ কালৰ পৰা তার হাত
খনত ধৰে। জোৰেৰেই হাতখন একতাই ঘূৰি চায়—
মনবৰ। দৰিণপাট সজাত যোৱা কান্দিৰাহত বাস
চাবলৈ যাওঁতে একেলগে শৰণ লোৱা হৰিতকত।
এতিয়া একেলগে একেজন ওজাৰ তলত ঢোল শিকিছে।
তার মনটো বহি যায়। একো নামাতিলে সি। সশব্দে
ভিতৰলৈ সোমাই গৈ চ'ৰাঘৰৰ মাজৰ চাপৰ বেৰখনতে
থকা একমাত্র তার কামিজখন লৈ ওলাই যায়। হৰি-
ভকতকো একো নকলে। পদূলি পাৰ হৈ এডবা

দুডবা, বহু ডবা মাটিৰ আলিবোৰ পাৰ হৈ সবেগে
আগবাঢ়ে। ল'কা নাছিল যদিও সি ঘৰখনৰ পৰা
এমাইলৰো অধিক আঁতৰি পৰিল।

বাটতে এবাৰ ভাবিলে আক ঠিক সেইমতেই সি
গৰুলিৰ আগে আগে ওলাই পৰিছিল তার মোমায়েকৰ
ঘৰত। সি এৰি অহা একুৰি দুটা বছৰৰ ভিতৰত এই
মোমায়েকক দেখিছিল দুবাৰ। এবাৰ মাকৰ লগত
অহা মনত পৰে। তার পাচত আৰু এবাৰ আহিছিল
বাৰ্পেকৰ সকামলৈ মাতিবলৈ। সবগতে আহিছিল
নদিও তার মনত নাই।

পূৰ্বৰ সোঁৱৰণ অনুসৰি সি মোমায়েকৰ পদূলিত
খিয় দিয়েই তার মনটো কেনেবা লাগি যায়। আচ-
ৰিতো হয়। তাহানিৰ সেই ধুনীয়া ঘৰবোৰৰ ঠাইত
কিয় এনেকুৱা জৰাজীৰ্ণ ঘৰ কেইটা খিয় দি আছে ?
এয়া নে একেবাৰেই ঘৰৰ নানত, অযত্নত উৰলি যোৱা
এৰাবাৰীৰ ভগাথৰ। সি মছোচ তাৰে আগবাঢ়ে।

মোমায়েকৰ দাচিৰে ভৰা শুকান মুখখন আজিও
তার চকুৰ আগত ভাহি উঠে। মাটিৰ 'মকতনা'
এখনেই মানুহটোক একেবাৰেই জুৰুলা কৰিলে।
মানুহটো যে একেবাৰেই কঠিন, নিকরম হৈ পৰিছিল
তার প্রমাণ সি তার ঘটনাটো কোৱাৰ লগেলগেই জ্বলি
পকি কোৱা কথাকেইটোতেই পাইছিল। মোমায়েকে
কৈছিল—“নিজৰ ভতিজাকক এনেকুৱা কৰে। এনে-
কুৱা মানুহক ছেও ছেও কৰি কাটি দিলেও হানি নাই।”
আৰু কিৰাকিৰি খঙতেই কৈছিল। কথাবোৰ শুনি
মণিবানৰ গাটো জিকাৰ খাই উঠিছিল।

মোমায়েকজনীয়ে কিমান ভাল মানুহ। তার কথা
শুনি কান্দি পেলাছিল। কৈছিল—“বোপাই, কথা
ঈশুৱে তোৰ কপালত ইয়াকেহে লিখিলে। আমিহেই
তোক ৰাখিলোহেঁতেন। কি কৰিবি। আমাৰেই
এইবোৰ এজাক লৰা-ছোৱালী। তাৰোপৰি সেই

আপনীয়া 'মকুতমা' খনেই আমাক সৰ্বনাশ কৰিলে ।
আই-বোপাই, ককাই-ভাই নাইকিয়া লৰাটোৱে এতিয়ানো
বাক ক'ত সোমাই থাকগৈ ?"

কথাবোৰ শুনি তাৰ মনটো একেবাৰেই সেনেকি
গৈছিল । বৰ ডাঙৰটক চিঞৰি কান্দি দিনৰ মন
গৈছিল । বোৱা চৈধ্যটা নে পোন্ধৰটা বছৰ কটাই
দিয়া ঘৰখন এৰি থৈ সিনো বাক ক'ত মৰিবগৈ ।

তাৰ মনলৈ নিৰুন্ধৰ কথা এবাৰ টাতকৰে আহি
পৰে । অতপৰে আঁঠুৰ মাজত সোমাই থকা মূৰটো
দাঙি উদাসভাৱে দুবদূৰণিলৈ চাই পঠিয়ায় ।

নিৰু লক্ষেশ্বৰ মহৰীৰ নাতিনীয়েক । মোমায়েকে
মহৰীৰ ঘৰতেই তাক হালোৱা স্মৃতিটো বিজিল । দাদা-
য়েকৰ কথা সি একপ্ৰকাৰ পাহৰিৰে পেলাইছিল । কিন্তু
সদায় মটী ম'হৰ হাল ৰাই থাকি মহৰী ঘৰৰ অসমীয়া
গৰমহাল সিমানে ভাল নাপাইছিল । সেই খেতিৰ
চাৰি মাহৰ ভিতৰতেই কিয় জানো তাৰ নিকলনীলৈ
বৰ বেছিকৈয়েই মনমটো সোমাল ।

খেতি সামৰণি পৰাৰ লগে লগেই তাৰ দিনবো
অস্থ পৰি আহিব ধৰে । তাৰ ইচ্ছা আছিল যদিও
আহিব কান্দি এই কেইমাহ তাক মহৰীয়ে নাৰাখে ।
সদায়েই থকা অন্য হালোৱা এটা আছে । শেষৰ
দিনটোতেই মোমায়েকে তাক জৰুৰ মাতি পঠাইছিল ।
তাৰ ইচ্ছা আছিল আৰু দুদিনমান এনেয়ে থাকি যাব ।
কিন্তু নিছা হ'ল ।

সেই শেষৰ দিনটো । তাৰ মনটো বৰ বেয়া
লাগি গৈছিল । অকাৰণতেই ঘৰখনলৈ তাৰ এটা
মোহ সোমাইছিল । নিৰুন্ধৰ সেই মোহৰ সবহাৰি
ঠাই অধিকাৰ কৰিছিল । আৰু অতি বেছি এবছৰৰ
ভিতৰতেই নিৰু শান্তি হব । মেখেলা চাদৰ পিন্ধিব ।
কেনে মুনীৰাজনী হৈ পৰিব । তাইক যদি সি লৈ

যাব পাবিলেহেতেন ডাঙৰ হলে কৰবাৰ ধুনীয়া ডেকা
এটাৰ হাতত তাইক দি দিব ।—এইবিলাক আছিল
তাৰ মনৰ তলিৰ কল্পনা যিটো কেতিয়াও সত্যত
পৰিণত হব নোৱাৰে ।

কিন্তু শেষৰ দিনটোত তাৰ মনটো ম'চাকৈয়ে পুৰ
বেয়া লাগিছিল । দাদায়েকৰ ঘৰত আছিল কিন্তু
মোহ সোমোৱা নাছিল, এইখন ঘৰলৈ তাৰ মোহ সোমা-
ইছিল । কোনো ছোৱালীক সি ভাল পোৱা নাইবা
ভাল পাবলৈ চেষ্টাও কৰা নাছিল কিন্তু এই নিৰুন্ধ
চেষ্টা নকৰাকৈ ভাল লাগিছিল । (অন্য
ছোৱালীক ভাল নাই পোৱা যদিও দাদায়েকৰ লগত
থাকোতে সিহঁতৰ ওচৰৰ সিখন গাৰত হাল
বাওঁতে সিহঁতৰ পথাৰত নাছ কৰা 'সৰু' ছোৱালীলৈ
বাবে বাবে চাইছিল । তাত হাল বাওঁতে সি তাইলৈ
একপ্ৰকাৰ আকোপ কৰিৰে থাকে । এইবোৰ কথা
তাৰ কেতিয়াবা মনত বৰকৈয়ে পৰে ।)

কাপোৰ কেইডোখৰ বান্ধি সি মনতে ভাবিছিল
নিৰুন্ধ অইন নহলেও পইছা কেইঅনামানকে মিঠাই
ধাৰা বুলি দি যাব । টোপোলাটো তুলি লৈ নিৰুন্ধ
মাকৰ মৰমমুচক কথাগিনি হজম কৰি লওঁতেই বুঢ়ায়ে
কিৰা-কিৰি কয় । সি বুজিও বুজুজা যেনেইহে পালে ।

নিৰুন্ধনী তাৰ সমুখত থিয় দিয়ে—“মণিকাই
আমালৈ নেপাহৰিবা দেই ।” তাৰ কৰৰ মন গৈছিল—
“কিয় পাহৰিব ? পৰা হলে তোমাক লৈ পৃথিৱী ঘূৰিলো-
হেঁতেন ।” সি নকলে । নিৰুন্ধৰ কথাঘাৰছে তাৰ
বান্ধিছিল । আজিও বান্ধি উঠে ।

সি জেপলৈ হাতখন স্মৃতিটো আধনি এটাকৈ
পাইছিল । দৰমহাৰ বাবদ দিয়া ভদ্দা পইছা তালেমানেই
আছিল । সি আৰলিটো মুঠি মাৰি ধৰে । নিৰুন্ধৰ

তালৈ চায়। কিন্তু ওচৰ নাচাপিল। অধিকা আৰু তালৈ নাহিল।

কঁপি থকা অস্তৰ এখন লৈ সি মানুহ ঘৰত সোমাইছিল, আৰু তাতেকৈ বেছিকৈ কঁপি থকা অস্তৰ এখন লৈ সি সকলোৰে ওচৰত বিদায় লৈ ওলাই আহিছিল। বাটত সি হাতৰ মুঠিৰ মাজতে ঘামি তিত্তি ঘোৱা পইছাটো উলিয়াই এবাৰ চাইছিল—“পইছা আঠ জনাৰে তাইক মই কি মৰম নগান। সিহঁতৰ পইছাৰ কিহৰ অভাৱ। অভাৱ আমাৰ। আমাৰ অভাৱ কোনো দিনেই নুগুচিল আৰু নুগুচেও।”

তথাপিও তাৰ ডেকা মনটো সেমেকি উঠিছিল। সি সেইদিনাহে প্ৰথম বুজিছিল—বিদায় নুহুৰ্ত্তবোৰ কিমান বেদনাপূৰ্ণ।

সেই দিনাই সি মোমায়েকৰ ঘৰত পাইছিলহি ক'বৰাৰ অচিনাকি দুটা মানুহ। বঢ়া চাহ বাটি ভিতৰ সোমাই খাঙতেই মায়েকে তাক কাণে কাণে কৈছিল—“ছোৱালী দিয়া মানুহ। তোলৈ ছোৱালী দিব।”

কথাটো শুনি কিয় জানো গাটো হঠাতেই গৰম হৈ গ'ল। কিয় জানো অস্তৰত কিয়া এটাই পুন্না মাৰি দিলে। তাৰ মনটোতৈ অস্বাভাৱিক পৰিবৰ্ত্তন আহি পৰিছিল। কথাখাৰ আজিও স্পষ্টকৈ মনত আছে।

মানুহ দুটাই তাক কিৰা-কিৰি প্ৰশ্ন কৰিছিল। কোনোবা এটাই মণিৰামৰ দেউতাকক চিনি পাওঁ বুলিয়েই কৈছিল হবলা। মানুহ দুটা ওচি বোৱাৰ পাছত তাৰ মনটো অনেক চিন্তা আহিছিল। মাটি-ভেটি নাইকীয়া ডেকা এটাই ছোৱালী আনি ঘৰ সাজি থাকিব ক'ত? মোমায়েকৰো অৱস্থা ভাল নহয়।

কিন্তু যেতিয়া সি শুনিলে তাক চপনীয়া দিৱাৰহে কথা চলিছে, তাৰ মনটো খুব বেয়া লাগি যায়। মতা

জনম বৰি নৌকৰ ঘৰত তিবোতাৰ তলতীয়া হোৱাটো কিমান লাঞ্ছন কথা সি ভাবিবই নোৱাৰে। বাপেক মাকলৈ তাৰ বাৰে বাৰে মনত পৰিছিল। ওনে ৰাতি চকু পানীৰে গাৰু তিয়াই দিয়াৰ কথা আজিও তাৰ বেছিকৈ মনত আছে।

পিচ দিনা মায়েকে তাৰ মনৰ ভাব বুজিয়েই হবলা কিৰা-কিৰি কলে। সিয়েই যে ঘৰৰ মুখৰী হবগৈ লাগিব, সিয়েইহে যে মাটিবাৰীৰ একমাত্ৰ গৰাকী হবগৈ ইয়াকো মায়েকে কৈছিল।

চপনীয়া নহওঁ বুলি থিৰাং কৰিছিল যদিও তাৰ ভৰিস্বাতলৈ চাই পঠিয়াই সি আত্মাৰকেইহে দেখা পাইছিল। সেয়েহে সি অৱশেষত ঘোৱানটোকৈ ঠিক কৰি পেলাইছিল।

এই মানুহ ঘৰলৈ (একপ্ৰকাৰে এতিয়া তাৰেই ঘৰ) প্ৰথম দিনা সি থাকিবলৈ আহোঁতে—ইন্দ্ৰ মনত পৰিলে তাৰ মনটো আজিও নাচি উঠে। আগৰাতি সি সপোন দেখিছিল। “শকত ছোৱালী এজনী তাৰ নিচেই কাষতে শুই আছে। একেবাৰে চৌপনি। চুলিবোৰ গাৰুটোৰ চাৰিওফালে খেলিখেলি হৈ পৰি আছিল। ছোৱালীজনী দেখিয়েই তাৰ ভগবানটোতৈ বৰ খং উঠি যায়। ভগবানে বাক তালৈ এইজনীকেহে ৰাছি থৈছিল। ছোৱালীজনীয়ে সাৰ পাই তাৰ ফালে কাতি হৈ শোৱে। সি জোৰেৰে চকু দুটা মুদি দিয়ে।”.....

পুৱাবেলা সাৰ পাই তাৰ মনটো মলেহত মাৰে বাৰে কঁপি উঠিছিল। এনেকুৱাজনী যদি ছোৱালীত চাপিবলৈ হয়, সি নিশাৰ কৰবালৈ ওচি বাৰ বুলি মনে মনে দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা কৰি পেলাইছিল। সি তেতিয়াও ছোৱালী দেখা নাছিল। মোমায়েকেই চাই আহি ভাল বুলি নাখোন কৈছিল। কিন্তু গৈয়ে সি চকামকাটক ছোৱালীজনী দেখি তাৰ বুকুত সঘনে উঠা নমা কৰা চিন্তাৰ চৌ আঁতৰি আহিছিল। অইন কথা বাদ দি

সি ভাবিছিল “অন্ততঃ ছোৱালীজনী বগী।” ৰাতি-পুৱাই কুঁৱলী ফালি, নিয়ন্ত সিদিনা, দীঘলকৈ, পিঙ্কা চুৰিয়াখন আৰু জীৱনত প্ৰথম কিনা বগা কাপোৰৰ জোতাজোৰ একেবাৰেই তিয়াই পেলাইছিল। অন্য হওক নহওক তাৰ ভাগ্যত বগী ছোৱালী এজনী-য়েই মিলিছিল। জোতাৰোৰেও হলে ভৰিত বাকটকৈয়েই কাটিছিল। আজিও দাগ আছে।

ৰাতিত যাওঁতে সিদিনা নাক-বাপেকৰ মুখ কেইখন মনলৈ ববকৈ আহিছিল। সবলচিঠীয়া মায়েকজনীয়ে বিহাৰ আঁচলেৰে চকুৰ ভিছা কোণ কেইটা মোহাৰি কোৱা কথা কেইটাও প্ৰতিধ্বনিত হৈছিল। নিকলজনী-লৈও মনত পৰিছিল। কিন্তু লোকৰ ছোৱালীৰ কথা সদায় ভাবি থকা ভাল নহয় বুলি আঁতৰাই ৰাখিছিল।

সোৱা দেখোন সিদিনাৰ কথা। তাক জানো গাৱঁৰ ডেকাবোৰে গধূলি কম আনি কৰিছিল। দিন-চৌত জানো কমবোৰ মানুহ গোট পাইছিল। বুঢ়ী তিৰোতাসকলে তাৰ মুখৰ আগলৈ আহি কৈছিল—“বোপাই, তোৰ ওপৰতেই সকলো। আশীৰ্বাদ কৰিছো হুৰেৰে তইত জীৱাই থাক।” তাৰ মূৰ আপোনা আপুনি দৌ খাই আহিছিল। ছোৱালীজনী-চেৰেকে তাক ভুকুৱাই চাইছিল। সি মুখখন ধুৱাই বহিছিল।

মাকনে, তাৰ তিৰোতাজনীয়ে, যেতিয়া বহিছাৰ মাজত তামোল দি সেৱা কৰে তাৰ গৰ্ভত মন ওফলি পৰিছিল। তথাপিও ‘চপনীয়া’ কথাটোৱে তাক বিবস্ত্ৰি নকৰা নহয়, কৰিছিল।

তামোলখন লব লাগে বুলি সি নাজানিছিল। সেয়েহে তামোল খুন্দি খুন্দি বহি থকা বুঢ়া এজনে কোৱা কথা আজিও তাৰ কাণত বাজি আছে—“বোপা, নোৱা, তামোল নোৱা। এই আজিৰ পৰা তোমাৰ

তিৰোতা, এইখন তোমাৰ ঘৰ। তোমাৰ আই-দেউতাৰ কোনোৱেই নাই। সেয়া তোমাৰ শাওৱেৰ। তেওঁকেই মাৰাৰ দৰে ভাবিবা। নিজৰ ঘৰ বুলি কৰিবা খাৰা। এয়ে তোমাৰ গাওঁ, এইবোৰেই তোমাৰ ককাই তাই। বিপদে আপদে এইবোৰৰ ওচৰ চাপিবা। সময়ত সহায় কৰিবা।”..... ইত্যাদি বহুতো কিয়াকিবি তাৰ মনত পৰে।

ভুনি ভুনি গাটো তাৰ আহিন মাহৰ বৰষুণ জাকে তিয়াই জাৰ লাগোৱাৰ দৰেই লাগে। বহিছে জয়ধ্বনি কৰিছিল। তাৰ সিব সিব প্ৰবাহিত হোৱা তেজধিনি উত্তপ্ত হৈ পৰিছিল। কিন্তু জয়ধ্বনিৰ লগে লগেই তাৰ মূৰ মাটিত লাগিল। তেজ একেবাৰেই চেঁচা পৰি আহিছিল।

এইমাত্ৰ এৰি অহা ঘৰখনতেই তাৰ সেইদিনাৰ পৰা নতুন জীৱনৰ নতুন অধ্যায়ৰ সূচনা হৈছিল। মানুহৰ প্ৰকৃত মৰমৰ পৰা বঞ্চিত হৈ তাৰ জীৱন মৰহি যাব ধৰিছিল। কিন্তু মাকৰ অকৃত্ৰিম মৰমত, চেনেহত সি পাব ধৰিলে অপৰিসীম তৃপ্তি। মাকৰ সান্নিধ্যত তাৰ নেবেলি যাব ধোজা আশাৰ লতাডালি ঠন ধৰি উঠি আহিছিল।

সেই বছৰ সি জানো কম উৎসাহেৰে মাকৰহঁতে ৰন্ধি থোৱা কঠীয়াৰ পৰা ওলোৱা সোণোৱালী ধানবোৰ চপাই আনিছিল। গাৱঁৰ ছোৱালীবোৰৰ মাজতে তাৰ মাকৰজনীয়ে ওৰণিখনলৈ ধান দাই থাকিলে সি চকলাটো বখলিয়াই তাইলৈ কেবাহিকৈ চাই গৰ্ভকেই কৰিছিল। গাৱঁৰ ডেকাবোৰৰ লগত ডাঙৰি কঢ়িয়া-ওঁতে তাৰ কলাফুল দুটা কিনান ধুৱীয়াটক নাচিছিল। ধানৰ খোকবোৰো নাচিছিল। মাকৰেও মনে মনে চাইছিল হয়তো। সেই বছৰ আশোণমহীয়া জানো কম বৰষুণ দিছিল। পথাৰৰ মাটিত পৰি যোৱা ধানবোৰ পানীত একেবাৰেই তল গৈছিল। চোতালৰ ডাঙৰি-বোৰ বৰষুণত তিত্তি গজি গৈছিল।

কোনোবা এদিন মৰণা মাৰি থাকোঁতে হঠাতেই আপদীয়া আবতৰীয়া বৰষুণ জাকে সিহঁত দুয়োটাকৈ জানো একেবাৰেই তিয়াই পেলোৱা নাছিল? বাতি মাকৰ গাটো সিদিনা বৰ গৰম হৈ পৰিছিল।

প্ৰথমতে ভয় কৰিছিল হয়তো কোনোবা সময়ত সি কিবা অশ্ৰিয় কাম কৰি শাহুৱেকৰ কটু কথা শুনিব লাগিব। কিন্তু সেই সংশয় দুদিনতেই আঁতৰি পৰিছিল।

কিন্তু আজিৰ সাধাৰণ কথাটোৱে তাক ইমান দুৰ্বল কৰি পেলালে কিয়? সি ভাবি নাপায় কিয় মৰিবৰ মন পৈছিল ইমানকৈ। এতিয়াহে ভাবি চাইছে। এইবাব বিছত সিহঁতৰ ধৰত ডেকাবোৰে কম সফুৰ্তি কৰিলে জানো। গাৱঁৰ জোঁৰা হাঁচনিৰে ৰূপ তিনি টকাই গানোচা এখনে নিহে এবিলে। সিও বহাগ মাহতে চ'ৰা মৰটো নতুনকৈ লাগিছিল। বাৰীত তামোল পুলি কিছুমানো ৰলে। মাৰিকলৰ পুলি দুটাও ৰুইছে। আগৰ বুঢ়া অমনীয়া গৰু হালো বেচি দিলে। ধান কেই মৌনানো লগতে বেচি মণিপুৰীয়া গৰু এহাল ৰলে। গৰুহাল বৰ চোকা।

নতুন গৰু, নতুন মানুহ, নতুন খেতি। নতুন উৎসাহেৰে সেয়েহে মণিৰামে নামি পৰে। নাকপে পথাৰতে তাক চাহ-জলপান দিয়ে গৈ। সি পথাৰতে গাটো তিয়াই লয়। অলপ পলম হলেই তাৰ মনে মনে চকু যায়, মনৰ ফলৰ ফুটুকানিৰ মাজৰ লুঙলুঙীয়া বাটটোতলৈ।

কঠীয়াও তোলে দুয়োটাই। বোকাতে নুতুৰি পুতুৰি হৈ পৰে। বোকা লগা মেখেলাখন মাকৰ কলকল দুটাত লিপিত ৰাই লাগি ধৰে। মণিৰামৰ মূৰত ৰাকি লোৱা গানোচাখনৰ আগটো বৰটক লৰে।

মণিৰামে হাল বায়, মৈ দিয়ে; নাকপে কঠীয়াবোৰ বোকাতে গুজি যায়। ই যেন সিহঁতৰ অনাগত জীৱনৰ

আশাৰ কঠীয়াহে। তাৰ ফল ভবিষ্যতৰ বুকুত লুকাই আছে।

তাৰ সন্মুখৰ পথাৰৰ ধানবোৰৰ দৰেই সিহঁতৰ ধাননি পথাৰ খনেও চাইগৈ হালি জালি নাচিছে। আৰু দুই এদিনতে তিবোতাৰ মুঠিৰ মাজৰ মৰমখিনি আদায় কৰি পুৰুষৰ কান্ধেদি মৰ গোমাবগৈ। মনটো তাৰ বৰ বেয়া লাগি যায়।

বেলগাভী চলি যোৱাদি চলি যোৱা জীৱনটোত সি স্মৃতিবোৰ কাষৰ হাবিবোৰ লৰ মৰাদি লৰ মৰা যেনেই পালে। কিন্তু বৰ্তমানৰ ঘটনাটো হ'লে কোনো ৰকমে তাৰ মনৰ দাপোনখনত প্ৰতিফলিত হৈ লৰ মাৰিব নুখুজিলে। বাৰে বাৰে বুকুত ধুপিয়াব ধৰিলে সেই একোটা কথা, সেই একোটা ঘটনা।

হাবিখনৰ সিকালৰ পৰা কোনোবা তিবোতাৰ হাঁহি বতাহত তাহি আহে। তাৰ চমক লাগে। মূৰ ঘূৰাই দেখে গাভৰু ছোৱালী জনীচেৰেকৰ লগত তিবোতা কেইগৰাকীমানে হাতত কাচি লৈ পথাৰৰ বুকুত চপা-ৰটল আহিছে। তাৰ মনটোত উচুপিচনি লাগে। সিওতো আজি নগাশালি ধান দাবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ কথা আছিল। মাকপজনী; তাইনো ৰাক অলপ কথাতে তাক জেঙ্গেৰা মাৰি উঠিব লাগেনে? সিনো ৰাক কি বেয়া কথাটো কৈছিল? সি মাথো কৈছিল—“সোনকালে গা-পা মোমোৰ কলেই? আজি পথাৰলৈ যাব লাগে। ৰবৰ নাই নেকি?” এই কিতা মাথোন কথা। তাই কিন্তু উদ্ভৰ দিলে বেয়া ধৰণে। “নাৰাও, বাতিপুৱাই গা ধুই মৰিব নোৱাৰো। ৰক লাগিছে যদি এগাল চোৰালেই হল। লোকক চিঞৰি থকাৰ কি দৰকাৰ?”

নাকপে মঁচটাকৈয়ে এনে নিৰস কথা ইমান কাঢ় ভাবে কোনো দিনেই তাক কোৱা নাছিল। সেয়েহে তাৰ মনৰ মাজত শুই থকা ‘চপনীয়া’ মানুহটো ৰক-

মক্কে টোপনিৰ পৰা সাৰ পাই উঠিল। সি তাত থস্তেকো থকাটো উচিত বিবেচনা নকৰিলে। মণি-পুৰীয়া গৰুহাল চাপবিত বাছি দিয়ে সি বাহিৰে বাহিৰে গুচি আহিল। অন্য কথা এবাৰো তাৰি নাচালে। চাবলৈও তাৰ সময় নাছিল। গৰুহাললৈহে চাই কৈছিল—“তইতক এবিলো আক।”

ঘৰৰ ওপৰৰ বেৰিটো ক্ৰমাৎ আগবাঢ়ি আহিছিল। পথাৰৰ মাজৰ দুৰণিৰ কোনোবা মানুহৰ ঘৰৰ কামত দুই এজনী দাৰনীয়ে দাবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। কেউ-ফালে চকু দি তাৰ মনটোলৈ হঠাতেই বিৰাট পৰিৱৰ্ত্তন আহি পৰিল। “ওহৌ, তাই কেতিয়াও মোক চপনীয়া বুলি হাঁহা নাছিল। নিশ্চয় কিবা তাইৰ মনটোত দুখ লাগি আছিল হয়তো। মোক কোনো দিনে তাই এনেকুৱা কথা কোৱা নাছিল। অ’ আজি তাই দেখোন পলমকৈ উঠিছিল। কিজানিবা তাইক কোনো হৈছে নুতুখিলো কাৰণেই যং।”

কথাবোৰ মনলৈ অহাৰ লগে লগেই তাৰ বুকুত কঁপনি আৰম্ভ হয়। অনুশোচনাত অস্তৰ দুওপে কঁপিব ধৰে। তাৰ নতুনকৈ সজা চৰ্কা ঘৰটোৰ কথা এবাৰ মনলৈ আহে। গঁচাকৈয়ে তেনেকুৱা ঘৰ গাৰ্ভত কাৰো নাছিল। আৰু মণিপুৰীয়া গৰু হাল। পিয়া-হত ঘৰৰ ফালে চাটগৈ বাৰে বাৰে চাইছে। শাজেৰেকৈও হয়তো তাক ইমান পৰে ঘৰত নেদেখি বিচাৰ লগাইছে। কিজানিবা মাকৰ নুৰেদি কথাটো গম পাই পেলাইছে। হয়তো ইতিমধ্যে গাৰ্ভৰ মানুহবোৰেও মণিৰাম গুচি গৈছে বুলি জানি পেলাইছে। নাই, মাকণে সি গুচি গ’ল বুলি জনা নাই। কোনোৱেও জনা নাই। মাকৰ কথা আকৌ এবাৰ মনলৈ আহে।

“অ’ এটা কথা নহয়; তাই আজি সাত নে আঠ আঠ মাহে গা ধোৱা নাই। কিজানিবা তাৰেই অস্তৰ। কি তুল কাম কৰিছে। তাই যে এদিন লৰাৰ মাক

হব। কিজানিবা মহৰীৰ ঘৰৰ নিকল দৰে ধুনীয়া ছোৱালী এজনীৰেই মাক হব। ওহৌ জেৱালী হলে ভাল মহৰ। লৰা হলে তেওঁ হাল বোৱাত সহায় কৰিব। নাই, হাল বাবলৈ লগাৰ নোৱাৰি। পঢ়াৰ লাগিব। জোতা এষোৰ আনি দিব লাগিব।”....

“ভগবান”—শুনাতলৈ এনেয়ে হাতখন দাং খাই যায়। সি সন্তানৰ মোহ কেতিয়াও এবিধ নোৱা-ৰিলে। তাৰ নিজৰ লৰাটোৱে ৰাপেকৰ চিনাকি দিব নোৱাৰাটো সি সহ্য কৰিব নোৱাৰে।

সি ঘপটক পিয় হয়। কেনিও একো নোচোৱাকৈ যবেগে ঘৰৰ ফালে আগবাঢ়ে। কলাপকা দিয়া দামি-বোৰ বতাহত তেতিয়াও নাচি আছিল। তাৰ চকুত নতুন যেনেই লাগে। মৰাৰ কথা একেবাৰে তল পৰি গল।

সি ঘৰৰ ওচৰ ক্ৰমাৎ চাপি আহে। নাকণে—তাৰ তিৰোতাজনীয়ে ঘৰৰ পিছ ফালৰ মাটি ডবাত ধান দাইছে। আগতীয়া ধান ভালকৈয়ে পকিল। তাই বাৰে বাৰে তালৈ চায়। সি তলমূৰ কৰি মাথোন ভাবে তাই শুধিলে সি কি বুলি কব। তাৰ লাজে লাগে। তথাপি তাইৰ ওচৰলৈকে যায়।

“অত বেৰি কলৈ গৈছিলনো ? বেৰি গুৰিঘৰ হল। আজি ভোক নাই হবলা। আজি চাহ ৰাবলৈও পাইবিলে।”—তাই আধা কটা মুঠিটো হাতত লৈ তালৈ চায়। তাইৰ চাবলিটো আজি তাৰ চকুত নতুন যেন লাগে। তাৰ গাটো একেবাৰে চেঁচা পৰি যায়।

“তাই লৰাৰ মাক হব।”—তাৰ মনত আকৌ কথাটোৱে খুন্দিয়ায়। বেয়াও লাগে তাৰ, তাইৰনো ৰাক কোন আছে ? মাকজনীহে যি আপোন; তাৰ

বাহিনে সিয়েই তাইব সকলো। সি কি কব তাবিহে নাপায়।

"গা ভাল পাইছ জামো?"—এনেয়ে মনেবে তাবি সি তাইক প্রশ্ন কবে। তাই মুঠিটো পুৰাই হাতেবে মোচৰা এটা দি হাঁহি সোধে—"মোর গা বেয়া বুলি কতনো থবৰ পালে?"

সি তলমূৰ কৰি হাঁহে। মাকখন হাঁহিটোও আজি তাৰ মতুন যেনহে লাগে।

তাঁই পথাৰৰ পৰা আলিত থিয় দিয়ে। দুয়োটাঁই অগা-পিছাকৈ আগবাঢ়ে। তাৰ মনটো কিবা এক অনিৰ্দ্ধৰ্শনীয় আনন্দত পৰিপূৰ্ণ হৈ পৰে। কিছু সময়ৰ পূৰ্বে জীৱনৰ ওপৰত বিতুষা জন্মা, হতাশৰ প্ৰানিয়ে মনৰ আকাশ কলাটো পোলোৱা মণিৰামৰ মুখত মতুন

জ্যোতিৰ আভাই চিক্‌নিকাৰ ধৰে। সিহঁত যেন মতুন সংসাৰ এখনলৈ আগবাঢ়িছে য'ত সিহঁতৰ মাজত এটি 'পোনাই' হাঁহি হাঁহি সিহঁতৰ দৰৰ চোপাশ উজ-লাব। অজান দেৱদূতে সিহঁতৰ কথা কবলৈ চেষ্টা কৰিব। আৰু বেছি দিন নাই।

যিদিনা সিহঁতৰ জীৱন প্ৰাচুৰ্য্যৰে তৰি পৰিব, যিদিনা তাৰ "চপনীয়া" মানুহটো চিৰকালৰ নিমিত্তে কেনিবা গুচি যাব, সেইদিনা সিহঁতে মুকলি আকাশৰ তৰা লেখিব, জোনবাইক বেজী খুজিব।

মণিৰামে সেইবোৰকেই তাবি তাবি দীঘলীয়া পদূলিটোৱেদি সোমাই যায়। মাকণে হয়তো অন্য কিবা কথা ভাবিছিল।

শালবোৰে দুৱাৰমুখৰ পৰা সিহঁতক চাই আছিল; হয়তো সিহঁতক এইদৰে অহা দেখি মোহেই লাগিছিল।

মাজুবোঁ

কৃষ্ণানন্দ বৰুৱা

ষ্টেচনটোৰ কাষৰে দুকোঠলীয়া পকি ঘৰটোতে থাকে। আমি : বমেশ আৰু মই। দুয়োটাই চাকৰি কৰোঁ—সি পষ্ট অফিচত আৰু মই এইডেড্ হাইস্কুলত। আই, এ পৰীক্ষা দিয়াৰ পিচতেই মই চাকৰিত সোমালো। আৰু ইমানতে কলেজীয়া জীৱনৰো সন্ধানি ঘটিল। বমেশেও বেছি আৰু আগবাঢ়িব নোৱাৰিলে। সি নোৱাৰিলে পৰীক্ষাত ফেইল কৰি আৰু মই নোৱাৰিলো পাচ কৰি।

ঘৰটোত কেৱল সি আৰু মই : কেবাগী আৰু শিক্ষক। তৃতীয় প্ৰাণী বুলিবলৈ আৰু কোনো নাই। আনকি লগত এটা বান্ধনিও আৰি বখা নাই। বখা নাই পইচাৰ অভাৱত নহয় ; বমেশে ভাল নাপায় কাৰণে। ভাতপানী বন্ধাৰে আদি কৰি তিবোতাৰ ধৰুৱা কামবিলাক আমনি নোপোৱাকৈ স্ত-প্ৰতুল ভাৱে কৰি যাব পৰাটো তাৰ কেৱল বিশেষত্বই নহয় এটা নিচাও। পুৱা গধূলি দুটা টিউচন কৰি এই বিলাক কামৰ কাৰণে মই সময়ও পাওঁ খুৱ কনোই আৰু তাৰ দৰে অভিজ্ঞও নহওঁ। গাঁচা কথা ক'বলৈ গ'লে মই এলেহুৱাও। আনহাতে সি বেয়া নাপালেও মোৰ নিজৰেই বেয়া লাগে কেতিয়াবা তাৰ ওপৰত তেনেদৰে বধুমলা হৈ। সেইকাৰণেই এদিন তাক কৈছিলো এটা বান্ধনি লোৱাৰ কথা ; উত্তৰ পাইছিলো—“কিয়,

এটা কিয় ? এজনীৰ অৰ্ভাৱ দিয়া না। বান্ধনি টোতকৈ জনীতহে বোধহয় বেছি লাভ হ'ব। নিজে যদি লাভ পাইছ, মইয়েই লিপি দিও দেউতাবলৈ—ধুনীয়া চাই বান্ধনী এজনী বন্দোৱস্ত কৰি দিয়ক।” সেইদিনাৰে পৰা কোনোদিন আৰু তাৰ ওচৰত তেনে প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰা নাই, নকৰো।

মোৰ স্কুল আৰু তাৰ পষ্ট অফিচ প্ৰায় ওচৰাওচৰি। একেলগেই ওলাই যাওঁ দুয়োটা পুৱা চাবে ন বান বজাত। সি অফিচৰ পৰা ঘূৰি আহে আবেলি চাৰি বান বজাত। এইডেড্ হাইস্কুলৰ শিক্ষক গতিকে মোৰ ঘূৰি অহাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট সময় নাই। কেতিয়াবা তাতকৈ আগতেও আহোঁ ; কেতিয়াবা আকৌ তাতকৈ বহুত পলমো হৈ যায়।

যিদিনা সি মোতকৈ আগতে ঘৰ সোমাবহি সেইদিনা মোৰ আৰু বন্ধা নাই। ভালকৈ সাজু হৈ আহিব লাগিব তাৰ ওচৰত পলম হোৱাৰ কৈফিয়ৎ দিবলৈ। সেইদিনা তাক প্ৰথম দেখা পাম দুৱাৰমুখতে ;—বাট বন্ধ কৰি No Admission পজত গহীন হৈ বহি থকা ; আৰু তাতেই মই পলম কৈ অহাৰ প্ৰথম শাস্তি ভোগ কৰিব লগা হয় কিছু সময় বাহিৰত বৈ থাকি। ভিতৰত আবদ্ধ হ'ব তাৰ কৈফিয়ৎ তলৰ। মোৰ কিয় সেৱি হ'ল.....ক'লে গৈছিলো.....

ক'ৰ মৰলৈ গৈছিলো.....উদ্দেশ্য সিদ্ধি হ'লনে নাই.....? ইত্যাদি অজস্র লাগবান্ধ নোহোৱা প্ৰশ্নৰ জড়িবিৰে ব্যক্তিৰাস্ত কৰি তোলে মোক। মোৰ বাহিৰে আনে সেইবিলাক শুনিবলৈ তাক হয়তো নিঃসন্দেহে পাগল বুলিয়েই ক'ব। বাতি পলমকৈ য'ব সোমোৱা স্বামীক তেওঁৰ নববিবাহিতা পত্নীয়ে কৰাৰ দৰে মোকো। সি সন্দেহ কৰে তাৰ আঁৰে আঁৰে নই কাৰোবাৰ প্ৰেমত পৰিছোঁ বুলি। তাৰ ধাৰণা দিয়েই নহওক লাগে নই নিজক ভালদৰে বুজোঁ। কেতিয়াবা তাৰ এনেদৰে প্ৰশ্নৰ দুই এটাৰ উত্তৰ দিওঁ; আৰু যেতিয়া দিবলগীয়া কোনো উত্তৰ নাথাকে তেতিয়া সি কৈ যায় নই শুনি যাওঁ। কিন্তু বমেশক কেতিয়াও বেয়া নাপাওঁ। হয়তো তাক নই বেয়া পাব নেজানো।.....সেইবোৰ তাৰ নব-নৰেই অত্যাচাৰ।

কিয় ক'ব নোৱাৰো বমেশ আৰু মোৰ কলেজীয়া কৰম চেনেহবোৰ আনৰ দৰে কলেজীয়া জীৱনৰ অপুৰুষাৰ্থ স্মৃতিৰ বুকুতেই আবনী নিশাৰ সাধুৰ দৰে শেষ হৈ মগ'ল। ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ নতুন পৰিকল্পণাটোৰ মাজতে আৰি ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে সিহঁত আৰু বেছি নিবিড়, জীৱন্ত আৰু প্ৰশাস্ত হৈ উঠিল। তেতিয়াও নাছানিছিলো বমেশক কিয় আৰু কেনেকৈ ইমান ভাল লাগিলে শিকিলো আৰু আজিও বুজি নাপাওঁ তাক কিৰ বেয়া পাব নোৱাৰো।

ইমান প্ৰগাঢ় আত্মীয়তাৰ লগত গাঁঠি থকা সত্ত্বেও আমাৰ মাজত কিছু অনিন্দো আছিল আদিৰে পৰাই। বিশেষকৈ ব্যক্তিগত অভিব্যক্তিৰ ক্ষেত্ৰত। বমেশ অসামান্য সৌন্দৰ্য্যৰ উপাসক, পাগল প্ৰেমিক আৰু স্বপ্ন-চক্ৰৰ মৌলিক মন্ত্ৰজালিত পুতলা। ছোৱালীৰোবক সি বেছিকৈ ভাল পাব খোজে। সিহঁতৰ চকুৰ নীলাত

কুৰে তাৰ উজাল মৌলিক অসংযত ইচ্ছিত।..... সিহঁতৰ মাংসল বুকুত কঁপি উঠে তাৰ তপত তেজৰ বনজ আসক্তি। নাবী সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতি থকা পুৰুষৰ স্বাভাৱিক আশক্তি যিহি খোৰো আছিল; কিন্তু তাৰ দৰে উদগু আৰু উগ্র নহয়। ইয়াতেই নই বমেশৰ পৰা অলপ আঁতৰি আহোঁ। সি হয়তো মোক বুজিবলৈ চান পোৱা হয়।.....সি অবিধা পালেই ছোৱালীলৈ প্ৰেম পত্ৰ লিখে। অলপ আছৰি পালেই সি প্ৰেমৰ কবিতা লিখে আৰু নই হয় কুলৰ কিবা কাম কৰো, নহয় কিতাপ পঢ়ো; কিন্তু প্ৰেমপত্ৰ বা কবিতা নই কাহানিও লিখিছো। ষাঠি ঠিকীয়া শিক্ষক নই; বোনাফু কৰাৰ সময় হয়তো হৈয়েই মুঠে।

কিন্তু বমেশে বিশ্বাস কৰিবলৈ চান পায় মোক। প্ৰত্যক্ষ তেনে কোনো প্ৰমাণ এতিয়ালৈকে পোৱা নাই যদিও সি সদায় ভাবে নই মনে মনে কাৰোৱাক ভাল পাওঁ, আৰু সেইকাৰণেই সি ভালেদিন গোপনে চেষ্টা কৰি আহিছে তাৰ এই ধাৰণাৰ যুক্তি বিচাৰি মোক পৰাজয় কৰিবলৈ সি ধৰি লৈছিল যে সি মিনতিক ভাল পোৱাৰ দৰে নইও নিশ্চয় বেয়া বা বিজয়াৰ প্ৰেমত পৰিছিলো; কাৰণ কলেজত মোক প্ৰায়েই সি সিহঁতৰ লগত কথা পতা দেখিছিল।.....সি সদায় আশা কৰে যে মিনতি, বাঁটা, পুণিমাৰ্হতে তালৈ চিঠি দিয়াৰ দৰে মৌলিক বেয়াইতে নিশ্চয় এদিন চিঠি দিব। তেতিয়া আৰু নই তাক কাকি দিব নোৱাৰিম।.....

প'ষ্ট অফিচৰ পৰা মোৰ কোনো চিঠি বমেশ অহাৰ দিন ধৰি আজি চাবি বছৰে পিয়নে আনিবলৈ পোৱা নাই। কেৱল অনাই নহয় খোলেও সিয়েই প্ৰাৰ্থনা। নইও কাহানিও আপত্তি কৰা নাই; কাৰণ, মৌলৈ সদায় আছে কেইখন মান নিৰ্দিষ্ট চিঠি: কেউতাৰ, ভাইটোৰ আৰু ভনীজনীৰ। বমেশে আশা কৰাৰ

দবে চিঠি মৌলৈ কোনেও আজিলৈকে লিখা নাই। এই চিনাকি চিঠি কেইখনকে আজি চাৰি বছৰ দিন চাই চাই বেচেৰা বমেশটো ভাংগি পৰিছে। বিৰক্ত হৈ এদিন সি স্থমিও পেলাইছিল,—“এই। পৃথিৱীত তোলৈ চিঠি দিয়া মানুহ আৰু এই তিনি জনেইহে নেকি অ’?”

—“আৰু এজন আছে”। অলপ ধেমালি কৰিবৰ কাৰণেই মই কৈছিলো।

—“কোন?”

—“মই।” সি খঙতেই বহুত বকিলে। তাৰ অৱস্থাটো দেখি বহুপৰলৈকে মোৰ হাঁহি মৰ যোৱা নাছিল।.....

বমেশ তথাপি হতাশ হ’ব নোখোজে। তাৰ দৃঢ় বিশ্বাস, হাজাৰ হ’লেও নমো তাৰ দৰেই ডেকা মানুহ যেতিয়া মোৰ নামত এদিন নহয় এদিন সি বিচৰা এখন চিঠি আহিবই। সেই দিনা সি কিমান যে কি নকৰিব মোক.....। বমেশে হয়তো ভাবে। অদূৰ ভবিষ্যতত কেতিয়াবা হয়তো সি সফলতাৰ সপোন দেখিব খোজে। কিন্তু দিন যায়.....। চিঠি নাহে.....।

এইদৰেই যন্তেকীয়া ঋণ-অভিমান আৰু কাহানিও পাহৰিব নোৱাৰা মৰম-চেনেহ হাঁহি ধেমালিৰ এক মধুৰ পৰিবেশৰ মাজেদি আনি আগবাঢ়ো বৰ্তমানৰ লগত জীয়াই থকাৰ সংগ্ৰাম কৰি ভবিষ্যতৰ বুকুত সুকাই থকা নজনা পৃথিৱীৰ সুৰভী বিচাৰি।.....

সেইদিনা শনিবাৰ। স্কুলৰ পৰা মই আন দিনা-তকৈ সোনকালে আহিলো। বমেশ তেতিয়াও অহা নাই। চাহ এপিয়লা খাই লৈ মুহুৰিৰ কাৰণে মান-চান্দা বিচাৰি তাৰ কোঠালিটো গলো। কোঠাটো আন দিনাৰ দৰে পৰিপাটি নাছিল। মেজৰ ওপৰত পৰি আছিল ‘দৈবচক্ৰ’ খন গোলা অৱস্থাত আৰু বিছনাৰ

ওপৰত পৰি আছিল তাৰ কাপোৰ কানিবিলাক খেলি-খেলি হৈ। উপন্যাস পঢ়ি থাকোঁতে থাকোঁতেই কোঠা পৰিকাৰ কৰিবলৈ বোৰহয় বপুৰাৰ সময়েই নহল।

চান্দা অলপ মুখত ডৰাই লৈ কিতাপখন হাতত তুলি লালো। ১৪ শ অধ্যায়ত সি এৰি গৈছে। আগতে এবাৰ পঢ়িছিলো যদিও কিয় জানো দৈবচক্ৰ খন আকৌ এবাৰ পঢ়িবৰ মন গল। তাৰ বিশৃঙ্খল বিছনাখনতে দীঘল দি সি এৰি যোৱাৰ পৰাই মই আৰম্ভ কৰিলো।

এম-টাৰ তিতবতে চাৰিটা অধ্যায় শেষ হৈ গ’ল। উপন্যাসিকৰ জীৱন্ত কল্পনাৰ মাজত মোৰ বাস্তৱ সত্তা নাহে নাহে শেষ হৈ ৰাব খোজা যেন লাগিল। কিতাপৰ মাজৰ পৰা আঁহৰেৰে সজা বীণাজনী যেন নাহে নাহে ওলাই আহে মোৰ চকুৰ আগলৈ জীয়াই থকাৰ সংগ্ৰামত অজ্ঞৰিত আৰু কক্ষ শৰীৰটো লৈ। নিঃসঙ্গীত বুলি নিঃসঙ্গ হৈ যদিও কিয় জানো মনটোৱে বীণাৰ মানৱীয় সজা অস্বীকাৰ কৰিবলৈ চান পায়। বীণা কল্পনা হ’লেও আদৰ্শ জীৱন্ত বাস্তৱ।

কিতাপখন অলপ সময়ৰ কাৰণে জপাই থৈ তাৰো। দুৰ্গম জীৱন পথৰ লেঠাৰি মিটিগা বিপদ দিশিদিব আকাশ লাজৰ পাহাৰ বিলাক এটাৰ পিচত এটাকৈ বগাই বগাই শ্ৰান্ত ক্লান্ত হৈ লক্ষ স্থানত উপনীত হোৱা: ধীৰ, স্থিৰ, সত্যী, সাধ্বী বীণাৰ মহীয়সী নানী মূৰ্তিটোৰ সমুখত শ্ৰদ্ধা আৰু ভক্তিত অজানিতে শিৰ দৌ। খাই যোৱা যেন লাগে।.....

দুৱাৰখন ঠেলায়াৰি সোমাই আহে বমেশ। পাৰ্শ্বাণ বাস্তৱৰ বুকুত নিমিষতে বীণা শেষ হৈ যায়। মোৰ হাতৰ কিতাপখন মেজৰ ওপৰলৈ দলিয়াৰি দি সি ৰহি পৰে মোৰ কাষতে। মই তাইলৈ চাওঁ। চকু-দুটা তাৰ তিববিৰাই উঠে এটা অবুজ কৌতুহলেৰে

বিচারি কুৰা কিবা এটা পোৱাৰ তৃপ্তি।.....
মুখত এটা দুষ্টামিৰ হাঁহি লৈ সি মোৰ ফালে চালে আৰু
লগে লগে জেপৰ পৰা তিনিখন চিঠি উলিয়ালে :
দুখন কাৰ্ডৰ—চিনাকি, আৰু এখন এটা নীলাখামৰ—
প্ৰায় অচিনাকি। খামটোৰ ওপৰত ডাঙৰকৈ লিখা
আছিল Stamped back দুটা দুৰনীয়া টিকট
লগোৱা আছিল খামটোৰ জোৰাটোৰ শিক মাজতে।
মই একো বুজা নাছিলো। কেৱল তাৰ মুখৰ অস্তুত
ভঙ্গীটোৱে চাই আছিলোঁ। থৰ হৈ। সি বিজয়ৰ
সপোন দেখিছিল।

খামৰ চিঠি মোলৈ খুব কমেই আছে; আৰু
নীলা খামৰ চিঠি বোধহয় জীৱনত এই ধৰণেই প্ৰথম।
মোৰ কোনো কথা জনিবলৈকে বাট নাচাই সি খামটো
কৰি পেলালে। হয়তো আৰু এটা মিনিটো পৰম
হোৱা তাৰ সহ্য নহৈছিল।

“বাইটিং পে’ডৰ” দুখীয়া নীলা কাগজৰ পূৰা চাৰি
পৃষ্ঠাৰ এখন দীঘলীয়া চিঠি। এটা বলিয়া উৎকণ্ঠা
লৈ সি তলৰ নামটো বিচাৰিলে। মই তাৰ দৰে
সিমান উদ্বিগ্ন হোৱা নাছিলো যদিও মনতে বহুত প্ৰশ্ন
হৈছিল চিঠিখনক লৈ।.....অপ্ৰত্যাশিত
ভাৱে নতুন নাম এটা পাই বমেশে চিঠিৰি উঠিল :—
“আৰে! তোৰ মাজুবো কোন ‘অ’??”

নামটোৱে খন্তেকৰ কাৰণে মোকো আচৰিত কৰি
নোতোলাকৈ থকা নাছিল। মাজুবো.....!
হঠাৎ মনত পৰিল ছোটা বছৰৰ আগৰ কথা। মনত
পৰিল প্ৰায় আধামুণৰ আগতে অতীতৰ বুকুত এৰি
অহা এগৰাকী যুৱতীৰ অকালতে মৰি বোৱা জীৱনৰ
এটি নৰ্মলুপ কৰুণ কাহিনীৰ স্মৃতি। মাজুবোৱে
তেখেত মোক পাহৰা নাই? মাজুবো জনীক এৰি থৈ
অহা কিমান দিন যে হৈ গ’ল।

চিঠিখন আনিব খুজিলো বমেশৰ হাতৰ পৰা;
কিন্তু সি নিদিলে। মোৰ ওপৰত থকা তাৰ বন্ধমূল
সন্দেহটো হয়তো চিঠিখনৰ নীলাখিনিতে আজি
বেছিকৈ জ্বলাই তুলিলে। ইমান দিনৰ মূৰত
যেন বমেশে তাৰ চিৰ আকাঙ্ক্ষিত বস্তুটো আজি হাতৰ
মুঠিত পাইছে। সি মোক হয়তো আজি পৰাজয়
কৰিব। চিঠিখন ভালকৈ পঢ়ি নোচোৱাকৈয়ে সি
দোষাৰোপ কৰিব খোজে মোক। বিজয়ীৰ আনন্দো-
লাসত মোৰ সমুখত চিঠিখন জোকৰি জোকৰি সি
চিঠিৰি উঠে—“এই, এতিয়াও বাচাদুৰি কৰিবি
নেকি ভীষ্ম বুলি?....স্বীকাৰ কৰ মাজুবোৰ চম্বা নামত
সেইয়া তোৰ কোনোবা গোপন প্ৰিয়া হ’বো নহয়।”
তাৰ শেষৰ কথাটিৰত মই আচৰিত ভাৱে চকুখাই
উঠে। মূৰত বহুপাত পৰা যেন লাগিছিল। সেইদিনাই
আটাইতকৈ বেছি থং উঠিছিল বমেশৰ বুৰ্গামিবোৰৰ
ওপৰত। মাহে মাহে হিচাব নোহোৱাকৈ বাইটিং
পে’ডৰ নীলা কাগজ ধৰচ কৰি কৰি হয়তো তাৰ
এটা জখমী ধাৰণা হৈ গৈছে যে নীলা খামৰ চিঠি
নানেই গুপ্ত প্ৰণয়ৰ চলন্ত ইতিহাস। তাক কৈ
দিবৰ মন গৈছিল—“সেইখন তই বিচৰাৰ নবে কাৰো-
বাৰ নাটকীয় বেকাইছিব বোল দনা আৰু দুৰ্বল অন্তৰৰ
ধস্তেকীয়া উদ্বেজনাৰ আবেগময়ী অনুভূতিৰ বহন
চৰোৱা বজৰুৱা প্ৰেমৰ প্ৰীতি উপহাৰ নহয়।” কিন্তু মুখেৰে
বমেশক মই সিমানখিনি কথা কেতিয়াও ক’ব নোৱাৰি-
ছিলো। মোৰ চকু দুটা কেৱল তিতি উঠিছিল। সি
যদি জানিলেহেঁতেন মাজুবো মোৰ কোন! ইয়ো
হয়তো মোৰেই লোভ। তাৰ আৰু মোৰ মাজৰ সধ-
জটোৱে যে মাজুবো আৰু মোৰো সধক্ক তাক যদি
কাহানিবা সেইটো জানিবলৈ দিলোহেঁতেন, আজি
হয়তো বমেশে কেতিয়াও এনে নিষ্ঠুৰ ভুল এটা কৰি
নেপেলাহেঁতেন।

মনটো অতিপাত ভাল লগাৰ কাৰণেই নেকি সিও চিঠিখনৰ নামটোৰ বাহিৰে আন একো পঢ়িব পৰা নাছিল তেতিয়াটোকে। ভাঁজকৰা চিঠিখন টানকৈ হাতৰ মুঠিত স্তনুৱাই ৰাখি সি কেৱল মোক কলুৱাইছিল শান্ত বুকুখনত ইঠাৎ অন্তৰ্জানীৰ আৰু অপ্রত্যাশিত অপবাদৰ ধুমুহা তুলি।

চিঠিখন আকৌ খুজিলো তাক। এবাৰ দুবাৰ, কেৰাবাবো, কিন্তু নীলা খামৰ নীলা চিঠিখন হাতৰ মুঠিৰ পৰা এবি দিবলৈ যেন সি আজি একোতেই নাস্তি নহব। অসহায় ভাবে চকুলোৱে চৌপাল কেইটা নোহাৰি পেলাওঁ।.....

বনেশে নিজেই পঢ়ি গল চিঠিখন। মই আগৰ দৰেই বিচিনাত পৰিয়েই শুনি গলো মনত এটা উদগ্ৰ হেঁপাহ সামৰি লৈ।

মৰমৰ বুলু,

সুদীৰ্ঘ ছটা বছৰৰ নিবিড় নীৰৱতাৰ পিছত ইঠাৎ আজি তোমাৰ সেই কোনোবা দিনৰ চিনাকি হতভাগিনী মাজুবৌ জনীৰ অপ্রত্যাশিত চিঠিখন পাই নিশ্চয় খুব আচৰিত হৈ পৰিছা নহয়? তোমাৰ স্মৃতিৰ বুকুত মোৰ হয়তো মৃত্যুৱেই হৈছে; নাইবা মৃতপ্ৰায় হৈ জীয়াই আছে মনৰ কোনোবা এটা অন্ধকাৰ গলিত। আজি হয়তো তাত এচেৰেঙা পোহৰ পেলোৱা পাবিম। তোমাৰ নিশ্চয় এবাৰ মোলৈ মনত পৰিব।

বুলু, আজি ছটা বছৰে তোমাক দেখা নাই, সেই তাহানিৰ দৰে তোমাৰ লগত এবাৰ কথা পাতিবলৈ পোৱা নাই আৰু তোমাৰ নৌ-মিঠা কণ্ঠৰ 'মাজুবৌ' সছোৱনী যে কিমান দিন শুনিবলৈ পোৱা নাই। মোক এক কেতিয়াবা তোমাৰ স্মৃতিৰ মন নাগায় নে? এৰা, তোমাৰ দৰে কোনেও মোৰ লগত কথা পাতিব নোৱাৰিছিল। হয়তো নাজানিছিল। তোমাৰ বাহিৰে আৰু

কোনে বাক মোক বেছিকৈ বুজিব পাৰিব? কিন্তু তথাপিও ইমানদিনে মই তোমালৈ এখন চিঠিও দিব পৰা নাই। হয়তো ইচ্ছা কৰিয়েই দিয়া নাই। তুমি বাক কি বুলি ভাবিছা মোক? কলেজৰ পৰা দিয়া তোমাৰ দুখন চিঠি পাইছিলো; কিন্তু তাৰো উত্তৰ দিলো নীৰৱতাৰেই। বুলু, মই বৰ নিৰ্ভুৰ নেকি বাক? প্ৰথমতে কিছুদিন হয়তো ভাবিছিলো তোমাৰ মাজুবৌ-জনী তোমাৰ পৰা আঁতৰি গৈ তীষণ অহঙ্কাৰী হৈ পৰিছে। পিছত হয়তো আননি লাগি তেনেকৈ ভাবিবলৈও এবি দিয়া; আৰু অৱশেষত থং আৰু অভিমানে জৰ্জৰিত হৈ এতিয়া নিশ্চয় মোক একেবাৰে পাহৰি যাবলৈকো চেষ্টা কৰিছা। নহয় জানো? এৰা বুলু, সংসাৰত পাহৰিয়েইহে মোক উপভুক্ত পুৰুষাৰ। তথাপি মই জানো—পাহৰাটোৱেই মানুহৰ টান কাম। আনত নহলেও কেতিয়াবা কোনোবা উপন্যাসৰ পাতত তোমাৰ বুকুত অভিমানৰ সৌহ পৰ্দা ভেদ কৰি হলেও মোৰ স্মৃতি নিশ্চয় জাগে। ঋন্তেকৰ কাৰণে হলেও তুমি নিশ্চয় তেতিয়া অতীতলৈ যুৰি চোৱা; কিন্তু মাজুবৌজনী জীয়াই আছে বুলি ভাবিবলৈও হয়তো তোমাৰ ভয় লাগি যায়। তুমি চাটগৈ, ভাবা "Woman is as false as a feather in the wind" মাজুবৌৱেও তোমাক একেবাৰেই পাহৰি পেলাইছে। স্বীকাৰ কৰিছো বুলু মোৰ অত্যাৱশ্যকীয় পৰিবৰ্তন টোৱেই তোমাকো মোৰ প্ৰতি তেনেকৈ ভাবিবলৈ বাধ্য কৰাইছে। কিন্তু এইটোও পাহৰি নাযাবা বুলু "Women are wiser than men because they know less and understand more" তুমি মোক কিমান বেয়া পাইছা সেইটো মইয়ো কোনো গুণে তোমাতকৈ কম উপলব্ধি কৰা নাই। দোষী যদিও মোৰ কিয় জানো অন্যপো ভয় লগা নাই তোমালৈ। হয়তো মৰমবোৰ বেছিকৈ ধকাৰ কাৰণেই। তোমাৰ

ওচৰত দোষ কৰাতো যে মোৰ কাৰণে অনিশ্চয় আছে
বুলি। কাৰণ তুমি কমা কৰিব জানা।

সঁচাকৈয়ে বুলি নই তোমাক জীৱনত কাহানিও
পাহৰিব নোৱাৰিম। তুমি ইমান ভাল, ইমান মহান,
ইমান উদাৰ আৰু ইমান পবিত্ৰ। তোমাৰ দৰেই যদি
আনবোৰ মানুহো তেনে হ'লহেঁতেন, পৃথিৱীখন যে
আৰু কিমান সুন্দৰ হৈ পৰিলেহেঁতেন। ইমান কম
বয়সতে জীৱনটো ইমান ধুনীয়াকৈ আৰু ইমান নিৰ্ভুল
ভাৱে চাবলৈ কেনেকৈ যে শিকিলো আমি ভাবিলেও
আচৰিত হ'ব লগা হয়। সেইদিনা তোমাৰ কথা বিলাক
কেৱল শুনিছিলো আৰু হয়তো তোমাক মৰম কৰিবলৈ
নিশিকাৰেঁতেন সকলোবোৰ সন্মানতেই শেষ হৈয়েই
গ'লহেঁতেন। বয়স বেছি নহলেও তুমি যেন পৃথিৱী-
খনক হিমালয়তকৈও বেছিকৈ জানা। অষ্টপঞ্চাশত
বয়সৰ হলেও, বাস্তৱ অতিক্ৰান্তৰ অভাৱ হলেও তোমাৰ
সেই উৰ্বৰ মগজুৰ অনুপম উপদেশ বিলাকৰ মূল্য আজি
মই বঢ়িয়াকৈ উপলব্ধি কৰিছো। জীয়াই থকাৰ কথা
ভাবিলেই তোমালৈ মনত পৰে। সঁচাকৈ বুলি যিদিনা
মোৰ দেই যোৱা বুকুৰ মাজত তোমাৰ স্মৃতিৰ দোঙ্গা
অচল হৈ যাব সেই দিনাই বোধহয় মই নিজেও তুমিৰ
হৈ যাম। —নোৰ নিজৰ আইৰ বুকুত বাক তোমাৰ
জন্ম নহ'ল কিয় বুলি ?.....

সেইদিনা অকালতে ভাগি যোৱা জীৱন বীণৰ
ছিগি যোৱা তাঁৰ কেইডাল নতুনকৈ জোৰা লগাই দি
তুমিয়েই প্ৰেৰণা দিয়া জীয়াই থকাৰ, শিকাই দিয়া
নতুন স্বৰৰ সাধনা কৰিবলৈ, গন্যম জীৱনৰ কদাকৰ
আঁউগীৰ মাজত অসীমৰ মহাজীৱনৰ পোহৰ বিচাৰি-
বলৈ। তুমি দেখুৱাই দিয়া বাটৰেই গৈ গৈ আজি
মই সেই পোহৰ বিচাৰি পাইছো—সৰহকৈ নহলেও
অন্ততঃ পৃথিৱীত জীয়াই থাকিবৰ জোখাৰে। বুলি,

তোমাৰ আঁবে আঁবে ৰচনা কৰা মোৰ এই পোহৰ
বিচৰা জীৱনৰ অসম্পূৰ্ণ ইতিহাস খনকেই সংক্ষিপ্ত
ভাৱে তোমাক আজি জানিবলৈ দিব খুজিছো। কলমটো
আজি কাগজৰ পিঠিত পিঠলাই দি ইমান ভাল লাগিছে।
তোমাৰ আমনি নেলাগেতো ?

যিদিনা মৌৱনৰ চক্চকীয়া সপোনাবোৰ দাম্পত্যৰ
নামৰ লাগি নিম্পত্ত হৈ গ'ল, যিদিনা বাস্তৱী জীৱনৰ
সেউজীয়া আশানতাত্তাল হঠাৎ মৰাতি গ'ল, যিদিনা
কৈশোৰ কল্পনাৰ শান্তবুলীয়া ৰামধেনুখনি বৈবাহিক
জীৱনৰ ক'লা ডাৱৰে নিৰ্ধুৰ ভাৱে গিলি পেলালে
সেইদিনাই সেইটো জীৱনৰ সকলো মোহ, সকলো
আশঙ্কি ত্যাগ কৰি পুনৰ না-দেউতাৰ কাষলৈ উলটি
আহিলো। আজিৰ পৰা ছবছৰ আগত সেই দিনাও
বহাগ মাহৰ ৰঙালী বিহুৰ নাচোন লগা কোনোবা এটা
দিন আছিল। তুমি নিশ্চয় পাহৰি যোৱা নাই সেই
দিনটোৰ কথা।..... বৰ বাইদেৱে মোক জোৰেৰে
তেখেতৰ দুৰাছৰ মাজত সন্মুৱাই লৈছিল। নিজৰা
আৰু জুবিয়ে চকুলোৰেই গিহঁতৰ দাঁদাৰ হৈ কমা
খুজিছিল। ঘৰখনৰ পৰা ওলাই আহোঁতে মোৰ চিঞৰি
চিঞৰি কান্দিবৰ মন গৈছিল; কিন্তু কান্দিব মই নোৱা-
ৰিলো।

যিটো ৰহাগে মোক ধুনীয়া কৰি গজাই পৰাই
বুকুত এৰুক আশা দি না-দেউতাৰ কাষৰ পৰা আঁতৰাই
নিছিল তেওঁলোকৰ চকুলোৰ নাজেদি সেই একেটা
ৰহাগেই সেইদিনা মোক পুনৰ লৈ আহিছিল তেওঁলোকৰ
মাজলৈ বুকুত এৰুক নিৰাশা দি। না-দেউতাই দ্বিতীয়
বাৰৰ কাৰণে মোক লৈ চকুলো টুকিলে। সেইদিনা
মই কান্দিলে, দেউতাই কান্দিলে আৰু ৰহাতেই কান্দিলে,
নই সেইদিনাও কান্দিব মোৱাৰিলো। বোধহয় কান্দিব
নজনাটোৱেই মোৰ স্বভাৱ।

জন্মদাত্ৰী জননীৰ কাষলৈ আহি দেউতা আৰু

ভাইভনী কেইটাব মৰমবোৰৰ মাজত সোমাই পৰি লাহে লাহে উপেক্ষিতা জীৱনৰ মানসিক বেদনাৰ দুৰ্ব্বহ বোজাটো কিছু পাতল পোৱা যেন লাগিল। দেউতাই পাৰেমাণে চেষ্টা কৰিছিল মোক বৰ্ত্তমানৰ শাস্ত আৰু মধুৰ পৰিবেশ এটাৰ মাজত ৰাখি মৰহা অতীতৰ মৰিশালিৰ কেঁচা স্মৃতিবোৰৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখিবলৈ। হৈ যোৱা নিষ্ঠুৰ ঘটনাৰিলাক জীৱনৰ এটা দুঃস্বপ্নৰ দৰেই ময়ো পাহৰি যাবলৈ শিকিলো। সেইবোৰ অলস চিন্তা কৰিবৰ কাৰণে লাহে লাহে মোৰ সন্মুখৰ খুব কম হৈ পৰিল। তোমাৰ আদৰ্শ আৰু মোৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ খুবৰ লাকোৱেদি আৰম্ভ কৰিলো এক নতুন জীৱনৰ জয়যাত্ৰা।

ওঁঠৰ বছৰীয়া বনটোৰ স্বাভাৱিক চঞ্চলতা আৰু দুৰ্ব্বলতা জয় কৰাটো প্ৰথম অৱস্থাত মোৰ পক্ষে বৰ জটিল হৈ পৰিছিল। হাজাৰ হলেও মইবোতো মানুহ বুলি—কাঠৰ পুতলাটো নহয়। কেতিয়াবা শেহ বাতিৰ সপোনৰ আবেশত বুকুত মোৰ মক পৰিকৰ আকুল তৃষ্ণা জাগে.....। কেতিয়াবা হঠাৎ মনৰ কোনোবা চুকত গোটেইখাই থকা কুংসিং বাসনাবোৰ গাৰ পাই উঠি এনেদৰে যোক বিবৃত কৰি তোলে যে মোৰ ধৈৰ্য্য-চ্যুতি ঘটে বুলি সন্দেহ হয়। কিন্তু তেতিয়া আদৰ্শৰ চেতনাই আৱৰণকাৰ কৰচ পিছায়। কি শক্তিৰ বলত কব নোৱাৰো সিহঁতৰ হাতত আজিও পৰাজয় স্বীকাৰ নকৰাকৈ আগবাঢ়ি আহি আছে আৰু ভবিষ্যততো তেনেদৰেই গৈ থাকিব পাৰিব বুলি আজি মই ন-দি কব পৰা হৈছে। আদৰ্শৰ লগত যুঁজি যুঁজি দুৰ্দ্দান্ত কামনা বাসনাৰ দল আজি একেবাৰেই অৱশ হৈ পৰিছে, কেৱল সেয়ে নহয় বিপুলিলাককো মই ইচ্ছা নতে শাসন কৰিব পৰা হৈছে। সিহঁত এতিয়া মোৰ অধীনস্থ আজ্ঞাবহ দূত। মাইতৰ চকুৰ পানী বিলাক শুকাই যোৱাৰ পিছত তোমাবেই নিৰ্দেশিত প্ৰণালীৰে

আৰম্ভ কৰিলো মোৰ এই পৰিবৰ্ত্তিত জীৱনৰ প্ৰথম যাত্ৰা। এই অনাৱৃত জীৱনটোৰ অনাগতৰ ইতিহাস-খনৰ প্ৰথম পাতনিখন সেইদিনা এটা সাময়িক উত্তেজনাৰ অৱান্তৰ কল্পনা যেন লাগিছিল; কিন্তু আজি সেই কল্পনাবোৰ জীৱনটোৰ দৰেই বাস্তৱ হৈ পৰিছে। অজানা দেশৰ কিবা এক মধুৰ শান্তিৰ পৰশত জীৱন-টোলে আজি যেন পুনৰ সজীৱতা বুৰি আহিছে। আত্মাৰ মনৰ গোপন গহৱৰত বুকুই থকা পিশাচ বাসনাৰ শেষ অস্তিত্ব থিনিও যেন লাহে লাহে নাইকীয়া হৈ গৈছে কোনোবা এক স্বৰ্গীৰ জ্যোতিৰ নুৰ্ত্ত আলোকত।

তুমি কোৱা নতেই মহাপুৰুষসকলৰ লিখনিৰ সুপীকৃত জ্ঞানসম্ভাৰৰ মাজত বিচাৰি পালো অপিচ প্ৰাণৰ শান্তি নিকেতন। বানাবশ, মহাভাৰত, গীতা ভাগৱত আদিকৰি বছৰিনি আধ্যাত্মিক, নৈতিক, পৰমা-ত্মিক জ্ঞানৰ অনুত্তমৰ অনুপম গ্ৰন্থ মই পঢ়ি শেষ কৰিলো। মোৰ বৰ্ত্তমান জীৱনটোক এইবিলাকৰ অপাৰ জ্ঞান সমুদ্ৰৰ এটি অকণমানি নীলা চৌ বুলিব পাৰা। সকলো-বোৰ গ্ৰন্থৰ ভিতৰতে গীতাখন মোৰ খুব ভাল লাগে। গীতাই মোৰ জীৱনলৈ এক নতুন বিপ্লৱৰ জোৰাৰ আনিলে। ইয়াৰ অলৌকিক আলোকত দেখা পালো জীৱনৰ এক নতুন ৰূপ; চাবলৈ শিকিলো জীৱনটোক নতুন দৃষ্টি ভঙ্গীৰে। এদিন এই নিষ্ঠুৰ পুণিৱীৰণৰ বিৰহ বেদনাৰ উৎকণ্ণ বাতনাবোৰৰ পৰা অব্যাহতিৰ উপায় এটা পালো; অৱশ্যে আনৰ দৰে মৰণৰ কোলাত নহয়—জীৱনৰ বুকুতেই। সেই কাৰণেই মই আজিও মৰিব পৰা নাই বুলি; আৰু ইয়াৰ বাবেও মোৰ আত্মা তোমাৰ কাষতেই চিৰকৃতজ।

পঢ়িবলৈ প্ৰথমে কষ্টেৰে মনক বাধ্য কৰাৰ লগা হৈছিল; কিন্তু দিন যোৱাৰ লগে লগে পঢ়াটো মোৰ দৈনন্দিন অভ্যাসত পৰিণত হৈ পৰিল। .... ন-পুৰণি

বহুত সাহিত্যও পঢ়িলো আৰু এতিয়াও পঢ়া মোৰ শেষ হোৱা নাই। বৰ্ত্তমান ইংৰাজী সাহিত্যৰ সোৱাদ লবলৈ চেষ্টা কৰিছোঁ। 'ইলিয়াড' আৰু 'ওডেচি' প্ৰায় শেষ হৈছে। পঢ়াটো আজিকালি মোৰ এটা নিচা।

কিহৰ প্ৰভাৱত জানো কৰ নোৱাৰাকৈয়ে এদিন মোৰ মনটো যৌৱনৰ স্বপ্নানুচী সেউজীয়াখিনিৰ প্ৰতি, জীৱনৰ ধুনীয়াবোৰৰ প্ৰতি অনাসক্ত হৈ পৰিল। ডিঙিৰ দোতোলা সোণৰ 'নেক্লেচ' ভাল আৰু হাতৰ হাঁহাৰ আঙঠিটো মোৰ চকুত পৃথিৱীৰ আটাইতকৈ মূল্যহীন আৰু অপ্ৰয়োজনীয় বস্তু মেন লগা হ'ল। মিহঁত আপোনা আপুনি মোৰ পৰা আঁতৰি পৰিল। দানী দানী কাপোৰ বিলাক ছোৱ কৰি তনীজনীক দি দিলো; আৰু সকলোৰে শেষত কপালৰ সেলুৰ ফোঁটটোও নিষ্ঠুৰ ভাবে খুব সহজে নিজ হাতেই মোহাৰি পেলালো। তুমি চাওঁগৈ খুব আচৰিত হৈছা নহয়? কিন্তু সি য়োক কেতিয়াবা কৰ আমনি কৰেহে। জীৱনৰ সেলুৰ বঙা সপোনবোৰেই যেতিয়া সোৱনি গ'ল এইখিনি সেলুৰনো প্ৰয়োজন কি? তদুপৰি এই বঙাখিনিত নাভে নাভে যেন মই কপি উঠা দেখিছিলো মোৰ আদৰ্শৰ অকাল মৃত্যুৰ বাস্তৱিকতা।... মোৰ কৰ ভা লাগে বুৰু। সেই কাৰণেই বিমান পাৰো সোনকালেই তাক শেষ কৰি পেলালো। তোমাকো নুস্তৰিলো। মাৰ চকুৰ পানী আৰু দেউতাৰ ছমুনিয়াহেও মোক বাধা দিব নোৱাৰিলে। সধৰা আৰু বিশ্বাৰ অমীমাংসীত জীৱনতকৈ নীমাংসীত বৈধব্যকেই মোৰ বেছি ভাল লাগে। সেইদিনা সকলোৰে সমুখত স্পষ্ট কৈ দিছিলো।

বুৰু, মই এতিয়া নতুন এক শ্ৰেণীৰ বিধবা, যি স্বামী হাঁহি হাঁহি পৃথিৱীত জীয়াই থাকোঁতেই নীৰলাত বৈধব্যৰ চকুলো টোকে। পৃথিৱীৰ পুৰণি ইতিহাসত হয়তো মোৰ বৈশিষ্ট্য একো নাই; কিন্তু তোমালোকৰ

আধুনিক সমাজখনত নিশ্চয় মোৰ জীৱনৰ এক বহুসংপূৰ্ণ নতুনত্ব আছে।

বুৰু, পাৰ হৈ যোৱা ছটা বছৰৰ একচিটীয়া সাধনাৰ কলত তোমাৰ সেই আছলী মাজুবৌ জনীৰ আজি এক নাটকীয় পৰিবৰ্ত্তন ঘটিছে। আজি তোমাৰ মাজুবৌ জনীক আৰু কোনেও অৱলা বুৰি হাঁহিব নোৱাৰে। তেওঁ জীৱনক এক নতুন গঢ় দি নিজৰ তৰিত নিজে থিয় দিবলৈ শিকিছে। আজি মোৰ জীৱনৰ গৰাকী মই নিজে। ইয়াতকৈ সুখ আৰু মই কেতিয়াও কতো নিবিচাৰো।

অবৈধ হলেও সমাজ সন্মত নহলেও বহুতে মোক উপদেশ দিছিল আকৌ বিয়া কৰাবলৈ। কিন্তু মই কেতিয়াও সন্মত হব নোৱাৰিলো। বুৰু, মই হব পাৰো অনাদৃত, উপেক্ষিত আৰু বঞ্চিত, কিন্তু সেই বুৰিয়েই মই দিচাৰিগৈ কেতিয়াও হব নোৱাৰো। তুমিতো সকলোবোৰ জানাই বুৰু, তেওঁ ৰাক ইমান সোনকালে, ইমান সহজে, ইমান নিষ্ঠুৰ ভাবে মোৰ পৰা কেনেকৈ আঁতৰি ৰাৰ পাৰিলে? মইতো তেওঁক খুব ভাল পাইছিলো। মানুহৰ কাষৰ পৰা জানো মানুহ এনেদৰে আঁতৰি ৰাৰ পাৰে? মই ৰাক আন বিলাক ছোৱালীৰ দৰে তেওঁক ভাল পাই বিয়া নকৰাই বিয়া কৰাই ভাল পাব ৰোজাটোৱেই মোৰ দোষ হ'ল নেকি?..... শ্বিলং পাহাৰৰ বুকুত বোলে তেওঁৰ প্ৰেতাৱা এতিয়াও জীয়াই আছে। কাষত আজিকালি কোন থাকে নাজানো।...

বুৰু আৰু বহুত কথা কিৰি লিখিবৰ মন যায়; কিন্তু "When the heart is full words are few" তোমাৰো চাওঁগৈ আমনি লাগিছেগৈ এই অসংলগ্ন নিৰস কথাবিলাক পঢ়ি। আৰু বেছি লিখিছো দেই। মাত্ৰ এটা স্তব্ধৰেৰে আজিলৈ সামৰণি ৰাখিম। —আজি ২২ জুলাই নহয়? আসাম টিবিউনখন চাবা, বেটিকুলেশ্যনৰ বিজ্ঞানট আছে। মই ২য় বিভাগত পাছ কৰিছো।

ব'ল, যোৰ নং এফ, পি, ১৭ । কাগজৰ পিঠিত প্ৰথমেই নছৰটো দেখি মোৰ যিনান আনন্দ লাগিছিল তাতোকৈ হাজাৰ গুণে বেছি ভাল লাগিছে তোমাক কৰলৈ পাই যে তোমাৰ মাজুবোৰে তোমাৰেই কোনোবা দিনাৰ কুমলীয়া উপদেশ বিলাক কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে । কেৱল মোৰেই নহয়, নিজে কোৱা কথা বিলাক পাহৰি যোৱা নাই যদি তোমাবো আছি হিয়া উজাৰি আনন্দ কৰাৰ দিন—নিজৰ কাৰণে নহলেও তোমাৰ মাজুবোৰ কাৰণে । মোৰ হাঁহিব মাজত আজি জিলিকি উঠিছে ছবছবৰ আগৰ এটা কেঁচা লপোনৰ দাহেটীয়া বাস্তৱ ।—তুমি জানো আছি গৌৰৱ অনুভৱ নকৰাকৈ নীৰৱে থাকিব পাৰিবা ?—

মৰম আৰু আশীৰ্বাদ লবা দেই । উত্তৰো সোন-কালেই পাম বুলি বাটচাই থাকিলো । ইতি

মননেৰে তোমাৰ
—মাজুবো—

নামটোৱে পুনৰ মোৰ তনয়তা ভাঙি গিলে । চিঠিখন শেষ হৈ গ'ল । মোৰ কাণত পৰিল বমেশৰ নীমল গভীৰ হুমুনিয়াহীন আৰু কাগজ ভাঁজ কৰাৰ থচ্ থচ্ শব্দ । তাৰ মূৰলৈ চালো । চকু দুটাত বমেশৰ দুচকু পানী । বুজিব নোৱাৰিলো সেইবোৰ কিহৰ চকুলো—হয়তো অনুভাপৰ, হয়তো বেজাৰৰ, হয়তো সহানুভূতিৰ । ক্ষেত্ৰক দুয়োটা নীৰৱ । তাৰ পিচত এনেয়ে তাৰ কালে হাতখন আগবাঢ়ি গ'ল । এইদৰে সি আপত্তি নকৰিলে । হয়তো কবিতাৰ তাৰ শক্তি নহল । চিঠিখন মোৰ হাতত গুজি দি সি কলে—
“ভাই ! তোক সঁচাই বৰ আঘাত দিলো ; কিন্তু চা তাৰ বাবে মই এইয়া চকুলোৱে অনুভাপ কৰিছো..... । মোক কমা কৰনে নকৰ কব নোৱাৰো ; কিন্তু মাজুবোক আৰু মোৰ আগত গোপন কৰি ৰাখিবৰ চেষ্টা নকৰিবি । ক মাজুবোৰ কথা আৰু কম বুলি । এটোপাল তপত

চকুলো মোৰ সোঁহাতখনৰ ওপৰত লৰি পৰিছিল তাৰ চকুৰ পৰা । বমেশটো বৰ চেণ্টিমেণ্টেল । অল্প আগলৈকে হয়তো কোনেও তাৰিব পৰা নাছিলো এনেকুৱা এটা অৱস্থাৰ কথা । মোৰ মনটোও ইটো অস্বাভাৱিক হৈ পৰিছিল । তথাপিও বমেশৰ অনুৰোধ উপেক্ষা কৰিব নোৱাৰিলো । পাবোমানে কৈ মাৰলৈ চেষ্টা কৰিলো মাজুবোৰ জীৱনৰ চিঠিখনে নোকোৱা কথাবোৰ । সি চিগাৰেট এটা জ্বলাই ললে ।

বমেশ, মাজুবো আচলতে মোৰ মাজুদাদাৰ পত্নী নহয় । মাজুবো বহুতৰেই মাজুবো আছিল ; আৰু সেই কাৰণেই মইও তেওঁক মাতিছিলো মাজুবো বুলিয়েই । তেতিয়া মাজুবো শহুৰৰ ঘৰত সদাৰিৰাহিতা ন-বোকাৰী । এজন ডেকা সাধাৰণ কিম্বাৰ লগত তেওঁৰ বিয়া হৈছিল ; দবাচলতে ত্ৰেতিয়াৰ পৰাহে মই মাজুবোক চিনি পাইছো । শহুৰৰ ঘৰতেই মোৰ লগত প্ৰথম পৰিচয় হয় তেওঁৰ ।

ঘোড়শী যুৱতী মাজুবোৰ সাগৰনীলা ধুনীয়া চকু-খুৰীত অনাগত দাম্পত্যৰ এয়েজাৰ এটা লপোন লৈ বসন্ত কলিৰ কোনোবা এটা জোনালী নিশাৰ শেহ বাতিৰ পাতল কুঁৱলীসনা জোনাকবোৰৰ মাজে মাজে পৰিচিত অপৰিচিত মানুহজনৰ লগত সেইদিনা তেওঁ আহিছিল এখন নতুন সংসাৰৰ মাধুৰি বিচাৰি এটা নতুন পৰিয়ালৰ মাজলৈ কিন্তু দুখহৰ নো হওঁতেই তেওঁৰ সেই সেউজীয়া লপোনবোৰ এটা এটাক লেবেলি গ'ল—বাস্তৱৰ নিষ্ঠুৰ পৰশত ।

কুলশাৰ্য্যৰ পিচদিনাই মাজুবোৰ স্বামী গুচি গ'ল শিলঙলৈ । কিয় গুচি গ'ল মাজুবোৰে বুঝিলেও, নুভিলেও । কাঠৰ পুতলাৰ দৰে তেওঁ নীৰৱে চাই আছিল মানুহজন ওলাই যোৱা । তেওঁ ভাবিছিল হয়তো তেওঁৰ স্বামী সোনকালেই আকৌ আহিব । কিয় জানো এটি অনুৰোধো তেওঁ কৰিব নোৱাৰিলে

জগন্নাথ বকরা কলেজ আলোচনী :

বন্য মুকুতা :-

.....ভূমিত স্বত্ব জন ত্বতি-শীতন

বায়ু পবন পাই.....

মানুহজনক ; এঘাৰ কথাও তেওঁ মুখ খুলি ক'ব নোৱাৰিলে হয়তো চৰকাৰী চাকৰিয়ালৰ নিষ্ঠুৰ দায়িত্ব বোধৰ কথা তেওঁৰ মনত পৰিছিল ।—ঘূৰণীয়া পৃথিৱীৰ বেকা পথত খোজ নকঢ়া মাজুবোৰে বিশ্বাসঘাতক মানুহৰ কৃত্ৰিম দায়িত্ববোধৰ অন্তৰালত লুকাই থকা জঘন্য মনোবৃত্তিৰ কুংলিং অভিসন্ধিবোৰ অলপো বুজিব নোৱাৰিছিল । সেয়েহে তেওঁ মানুহজনক বচদিনলৈকে সহজ ভাৱেই বিশ্বাস কৰি থাকিব পাৰিছিল প্ৰাণৰ গোপন আশাবোৰ জীয়াই ৰাখি ।.....

দিন বিলাক গৈ থাকে .....এটা এটাকৈ দুটা বসন্ত পাৰ হৈ যায় মাজুবোৰ উদ্বেলিত যৌৱনটোক পুৰণি কৰি । তুমাতুৰ দুচকুত হাজাৰ উজাগৰী নিশাৰ অৱসাদ, অতৃপ্ত বুকুত দুকূল উপচি থকা এবুকু নবম আৰু সোঁতাপৰি যাব খোজা ঊঠত তেতিয়াও জীয়াই থাকিব খোজা মিচিকীয়া হাঁহিটো লৈ কোনোবা এক মনুষ্যমিনীৰ নাহেস্তক্ষণত প্ৰিয়জনৰ অপেক্ষানতা মাজুবো জীয়াই থাকে—পতিপ্ৰেমৰ শলিতা অলাই । শিখাটো কেতিয়াবা কঁপি উঠে—শলিতা নুমাই যাব খোজে ; কিন্তু মাজুবোৰে জোৰ কৰি তাক অলাই ৰাখিব খোজে ।

পৃথিৱীখনলৈ বহুত পুণিমা আহিল আৰু বহুত আঁউলী শেষ হৈ গ'ল । এইবোৰৰ হিচাব কৰি কৰি মাজুবো ভাগবি পৰে । তেওঁৰ আশাৰ আকাশত তৃতীয়া জোনৰো উদয় নহয় । তেওঁৰ জীৱনত হয়তো পক্ষান্ত নহ'ব । কেতিয়াবা মাজুবোৰে ভাবিছিল । কেতিয়াবা, কেতিয়াবা মৰাআঁউলীৰ দুপৰ নিশা অকলশৰীয়া কোঠাটোৰ পৰা ওলাই গৈ বাহিৰৰ বিকট আন্ধাৰটোৰ মাজত লুকাই পৰিবৰ মন যায় তেওঁৰ । .....কেলেণ্ডাৰবৰনৰ বঙা তাৰিখবোৰো তেওঁৰ আৰু চাবৰ মন নোযোৱা হয় ।

সুদীৰ্ঘ দুটাকৈ বছৰ স্বামীৰ অদৰ্শন, তেওঁৰ নিষ্ঠুৰ উদাসীনতা আৰু অৱহেলাৰ চেপাত পৰি মাজুবোৰ অন্তৰৰ পৰা স্বামীৰ ভালপোৱাৰ ওপৰত থকা গভীৰ বিশ্বাস থিনি লাহে লাহে শেষ হৈ যাবলৈ ধৰিলে । অসহায়া মাজুবো দিনে দিনে বেছি অধৈৰ্য্য হৈ পৰিল । অনাগত ভবিষ্যতৰ কিবা এক অনিশ্চিত আৰু আনন্দ বিপদৰ আশঙ্কাত তেওঁৰ মনটো একেবাৰে ভাঙি পৰে । ক'ব নোৱাৰাকৈয়ে যেন যেন তেওঁৰ বুকুখন যেন কঁপি উঠে । চকুৰ আগতে কিহৰাৰ বিকট মূৰ্ত্তি দেখি । সতীত্বৰ ওপৰতেই কেতিয়াবা বিচ্ছাৰ আহে মাজুবোৰ । বমেশ, নিজৰ বিবাহিত স্বামীৰ এনে অনাদৰ সহ্য কৰি এধানি মৰমৰ পৰা, আনকি মনক বুজনি দিবলৈকে দুটা আখৰৰ পৰাও বঞ্চিত হৈ বোধহয় কোনো সাধৱী তিক্ততাই স্বামীৰ চৰিত্ৰৰ ওপৰত সন্দেহ নকৰাকৈ থাকিব নোৱাৰে । মাজুবোৰ মনটো হ'বলৈ ধৰিলে এনে সন্দেহৰ উল্কাপাত । ধাৰণা যদিও তেওঁৰ নিষ্ঠুৰ আছিল, সত্য তেতিয়াও অনাৱিকৃত, তেতিয়াও সন্দেহৰ কুঁৱলীৰ মাজতে ।

বিশ্বাস কৰিবৰ মন নগৈছিল যদিও মাজুবোৰে হয়তো কাহানিৰাই বুজিছিল যে তেওঁৰ স্বামী হয়তো অন্য কাৰোবাবো স্বামী । সঁচাকৈয়ে বমেশ, মাজুবোৰক মানুহজনে বিয়া কৰাইছিল কেৱল সমাজৰ চকুত ধুলি দি আত্ম ৰক্ষা কৰিবলৈ—তেওঁক ভাল পাবলৈ নহয় । কিন্তু সত্য জানো সদাৰ গোপন কৰি বগাটো সম্ভৱ ? এদিন ভগ্নামিৰ আৱৰণেৰে ঢাকি ৰখা তেওঁৰ এই নিষ্ঠুৰ বিশ্বাসঘাতকতাৰ ঘূৰণীয়া অভিসন্ধিটো সকলোৰে আগত ওলাই পৰিল । সেই দিনাও মাজুবোৰ বাহিৰে পৰিয়ালটোৰ সকলোৰে কান্দিছিল । মনৰ কথাবোৰ কাণেৰে শুনি চকুৰ চকুলোবোৰ দুকূল লুকুৱাই থৈ মাজুবোৰে সেইদিনা অলপ বেট্ৰেছিক গহীন হৈ পৰিছিল মাত্ৰ । তেওঁৰ প্ৰতি সহানুভূতিত

বহুতবেই অস্তর জেকি উঠিছিল সেইদিনা । সান্ত্বনার চৌরস বুলনিব লগে লগে গোপনে নানা জনে নানা ভাৱে উপদেশ দিছিল মাজুবোক । তেওঁ অবিদান ভুনি গৈছিল নিৰ্ব্বাক নিম্পন্দ ভাৱে পিৰামিডৰ মাৰী-বোৰৰ দৰে । মনলৈ ধুমুহা আহিছিল যদিও তেওঁক অলপো বিচলিত হোৱা যেন নোলাগিছিল ।

কোনো প্ৰতিবাদ নকৰাকৈ, কাৰো বিৰুদ্ধে তুলতো অলপো বিদ্ৰোহ নকৰাকৈ জীৱনৰ এই পাৰ্থক্য নিৰ্ভূৰ আঘাতটো নিয়তিৰ অভিশাপ বুলিয়েই নীৰৱে মানি ল'লে মাজুবোৱে । সেইদিনাহে মই ভালকৈ চিনি পাইছিলো তেওঁৰ মাজত লুকাই থকা প্ৰকৃত নাৰী মূৰ্ত্তিটো ; কিন্তু বহুতে তেতিয়াও তেওঁক চিনি নাপালে আৰু বুজিব নোৱাৰিলে সেইকাৰণে বহুতে মাজুবোক তুলকৈ বুজিছিল । বহুতে ভাবিলে হয়তো আগতক বিপদৰ সন্মুখত পাই তেওঁৰ কাৰোবাৰ কাষত নিজৰ পথ স্থিৰ কৰি ৰাখিছে । মাজুবোৱে অৱশ্যে তেনে কৰিছিল । যিদিনাই মাজুবোৱে বুজিব পাবিলে যে তেওঁ জীৱনৰ বেচু ক'ৰ্ত্তত ভুল ঘোঁৰা ধৰিলে, সেইদিনাই ভবিষ্যতৰ কাৰণে মাজু হৈছিল । কিন্তু আনে ভৱান দৰে নহয় । তিৰোতা বহুত লগ পাইছে বমেশ ; কিন্তু মাজুবোৰ দৰে নাৰী জীৱনত কেৱল তেওঁকেইহে প্ৰথম দেখিছে । কেতিয়াবা মাজুবোক হঠাৎ এক বুজিব নোৱাৰা বহস্যৰ দৰে লাগে । তেওঁ কেতিয়া কান্দে বা কান্দে নে নেকালে কোনেও নাভানে । আনকি মইও জানিব নোৱাৰিলো । সকলো সময়তে তেওঁৰ উঠত বিৰিতি থকা হাঁহিৰ ৰেখা কেইটা দেখিলে তোৰো সন্দেহ হ'ব মাজুবোৱে কান্দিব জানেনে নাজানো? তেওঁ হয়তো কান্দিবলৈ শিকাই নাছিল । সেইকাৰণে বোধহয় আনে কান্দিবৰ সময়তো মাজুবোৱে হাঁহিৰ খোকে ।

বয়স অনুপাতে মাজুবোৰ বিচাৰশক্তি বেছি প্ৰথৰ আৰু পৈণত আছিল । কানতকৈ চকুক বেচিকৈ বিশ্বাস কৰাটোও তেওঁৰ আন এটা স্বাভাৱিক বৈশিষ্ট । সেইকাৰণেই সকলোৱে জনাব পিচতো স্বামীৰ শ্বিলঙৰ জঘনা কাহিনীটো নিজ চকুৰে নেদেখালৈকে মাজুবোৱে নিৰ্ঘাট সত্য বুলি মানি ল'ব পৰা নাছিল ।

প্ৰত্যক্ষ ভাৱে শেষ সত্য আৱিষ্কাৰৰ কাৰণেই মাজুবো এদিন শ্বিলঙ পালেগৈ । কিন্তু তেওঁৰ কুম-লীয়া বুকুখন ঠেকেচি ঠেকেচি ভাঙি সেই নিৰ্ভূৰ সত্য পাহাবৰ থাঁৱৰ পৰা এদিন ওলাই আহিল । আপ্ৰাণ চেপ্টাৰে মনক দমাই বাধি নিজৰ স্বামীৰ কান্দতেই চবাই থৰৰ আলহীৰ দৰেই তেওঁ কেইবা দিনো থাকিল । মানুহ জনে মানুহে কৰিব পৰা সকলো যিচি চেপ্টা আৰু কৌশল প্ৰয়োগ কৰিছিল মাজুবোক কঁকি দিৱলৈ ; কিন্তু একেটা যৰবে সিমূৰৰ কোঠাটোত থকা খাটীয়া গাভৰু জনীৰ কোলাৰ চাবিবছৰীয়া ল'ৰাটোৱে যি দিনা অকস্মাতে মাজুবোৰ সমুখতে তেওঁক "ৰাৰা" বুলি নাতি দিলে ; সেইদিনাই তেওঁৰ হাজাৰ কৌশল নিমিষতে বুলিসাং হৈ গ'ল । অকল সেয়ে নহয় বমেশ, কোঠাটোৰ কোনোবা এটা চুকত গোটি থাই থকা বঙা-নীলা বটলবোৰ, ভিকতা জনী আৰু সেই লৰাটো— প্ৰত্যেকটোৱেই যেন মাজুবোৱে বিচৰা সত্যৰ জলন্ত ফিৰিঙতি । তাত আৰু হয়তো এক মুহূৰ্ত্তও তেওঁৰ জীয়াই থকা সম্ভৱপৰ নাছিল । হৃদয় দেৱতাৰ গোপন পূজাৰ প্ৰদীপ নুমাই, পাইন গছৰ আঁৰতেই তেওঁৰ প্ৰথম যৌৱনৰ ভাল পোৱাৰ নিৰ্ভূৰ সমাধি ৰাচি মাজুবো ওছি আছিল শ্বিলঙৰ পৰা । বমেশ, সদৌ শেষত শ্বিলঙেই মাজুবোৰ সকলো মানবীয় আশাআকাঙ্ক্ষা আৰু অনুভূতিৰ ওপৰত শিলাবৃষ্টি কৰি একৰকন বৈৰাগ্যৰ নালা পিচ্ছাই নমাই পঠালে ভৈয়ামলৈ —হয়তো সেউ-

জীয়া ধবণীৰ কুঁহিপাতবোৰকে বুকুৰ বাকী থকা মৰন কণেৰে আপোন কৰি ল'বলৈ । তই হয়তো ভাবিছ শিলঙৰ পৰা ঘূৰি অহাৰ পিচতো মাজুবোৰে কেনেকৈ আহুত্যা নকৰাকৈ থাকিব পাৰিলে । কিন্তু বমেশ, জীয়াই থাকিবলৈকেহে মাজুবোৰে খুব ভাল পায় । জীৱনৰ প্ৰতি নিজেও নুবুজা তেওঁৰ এটা উৎকণ্ণ মোহ আছে । মাজুবোৰ কেইটামান কথা মই আজিও পাহৰিব পৰা নাই । শিলঙৰ পৰা অহাৰ পিচত তেওঁ কৈছিল : 'বুনা, পৃথিৱীখন জীয়াই থাকিলে এজন মানুহৰ অভাৱে মোক কেতিয়াও মাৰি পেলাব নোৱাৰে ।—আক সেই জন মানুহেওটো মোক সদায় জীয়াই ৰাখিব নোৱাৰে । এতিয়াৰে পৰা মোৰ কামা হ'ব কেৱল জীয়াই থকাটো .....।'

ইয়াৰ কিছুদিনৰ পিচত মই গুচি আহিলো কটন কলেজলৈ আৰু মাজুবো গুচি গ'ল দেউতাকৰ কাষলৈ ।

তান পৰাই মাজুবো আজিলৈকে মোৰ ওচৰত নীৰৱ আছিল । আজি আকৌ চিঠিৰ মাজতেই তেওঁক লগ পাইছো ।.....এই জনীয়েই তই তুল কৰিব খোজা মোৰ মাজুবো । এতিয়া নিশ্চয় তোৰ তুল ভাগিছে বমেশ ।

আকৌ এটা দীঘল হুমুনিয়াহ মোৰ কাণত পৰি কোঠাটোৰ ক'লা বোৰৰ মাজত লাহে লাহে নাইকীয়া হৈ গ'ল ।.....

আবোৰাত তেতিয়া গান দিছে :—

দেখু তেৰে সংসাৰক্যা হউলত

ক্যা হো গয়া ভগৱান্

কেতুনা বদল থকা ঈনসান্.....

মই নিউচনলৈ ওলাই গ'লো । বমেশ তেতিয়াও বহি-
য়েই আছিল ।

বিজ্ঞান আৰু মানুহ

(SCIENCE AND HUMANITY)

—অতুলানন্দ গোস্বামী

জ্ঞান মানুহৰ জন্মগত। উপজি অহাৰ লগে লগেই মানৱ শিশুৰ অন্তৰত বহুত প্ৰশ্ন হয়। বহুত প্ৰশ্নৰ সমাধান বিচাৰে। পোহৰময় বহল জগত-খনৰ চিনাকি বিচাৰে, ননঃপুত উত্তৰ নাপায় বাবেই কান্দি দিয়ে। তাৰ উপৰিও জন্মৰ দুই বা তিনি ঘণ্টাৰ পিছতে মাকৰ বুকুৰ গাখীৰ খাবলৈ কোনো শিশুক শিকাই দিব নালাগে। তাৰ পিছত যেতিয়া শিশু ক্ৰমে ডাঙৰ হৈ আহে বহুত কথা নিজেই বুজে। পাৰিপাশ্ৰিকতাৰ লগত এই 'বুজা'ৰ যদিও বহুত সম্পৰ্ক আছে তথাপি ভালেমানবোৰ অৱস্থাত শিশুৰ স্ব-জ্ঞান পৰিলক্ষিত হয়। ধুনীয়া বস্তু দেখিলে তৃপ্তি পাই হাঁহা বা আন্ধাৰত অন্ধস্থি পোৱা ইত্যাদি অনুভূতি-বোৰ শিশুৰ স্বজ্ঞান প্ৰণোদিত। ক্ৰমান্বয়ে এই জ্ঞান বৃদ্ধি পায় শিশুৰ বয়সৰ লগে লগে। চৰ্চা আৰু অভিজ্ঞতাই তাক ঠাঁচ দিয়ে আৰু সেয়ে পিছলৈ মানুহৰ চৰিত্ৰ, স্বভাৱ আদিত বিকাশ পাই এজন বিশেষ ব্যক্তি গঢ়ি তোলে।

এই জ্ঞানিবৰ প্ৰয়াস আৰু জ্ঞানটোকে সহজ ভাৱে জ্ঞান লিপ্সা আৰু লব্ধ জ্ঞান বুলি আখ্যা দিব পাৰি। আৰু এই জ্ঞানেই বিজ্ঞানলৈ ৰূপান্তৰিত হয় যেতিয়া

মানুহে ব্যক্তিগত দুই চাৰি বস্তুৰ বিষয়ে জ্ঞানটোক প্ৰকৃতিত দৈনন্দিন ঘটি থকা ঘটনা আৰু প্ৰকৃতিৰ অৱস্থাবোৰৰ স্বৰূপ জানিবলৈ চেষ্টা কৰে।

বিজ্ঞানৰ লগত মানুহৰ সম্বন্ধ নতুন নহয়। পৃথিৱীত মানুহে যেতিয়াৰে পৰা নিজকে মানুহ বুলি চিনিব পাৰিলে তেতিয়াৰে পৰা বিজ্ঞানৰ লগত এই জীৱৰ ওতঃপ্ৰোত সম্বন্ধ। আজি কেইহাজাৰমান বছৰৰ আগতে পৃথিৱীৰ মানুহৰ যিটো অৱস্থা আছিল বৰ্তমান সেই অৱস্থা নাই। অৱস্থাৰ এই পৰিৱৰ্ত্তটোকে আমি সভ্যতাৰ পৰিৱৰ্ত্তন আখ্যা দিওঁ। সভ্যতাৰ পৰি-ৱৰ্ত্তনেই বিজ্ঞানৰ ক্ৰমবিকাশ।

চাৰ্লচ্ ডাৰউইনে খিৰ কৰা বান্দৰটোৰ পৰা নেজডাল আৰু নোমবোৰ সৰি যেতিয়া এই বিশেষ জীৱই মানুহ ৰূপ পালে সেই সময়ৰ "মানুহে" জীয়াই থাকিবৰ বাবে আহাৰৰ সন্ধান কৰিব লাগিছিল আৰু সৃষ্টিবুদ্ধিত অংশ লৈছিল। ক্ৰমে ভৌগোলিক অৱস্থান আৰু প্ৰাকৃতিক প্ৰভাৱে মানুহৰ ৰূপ লাহে লাহে মাজ্জিত আৰু ধুনীয়া কৰি আনিলে। লগে লগে মানুহবোৰ "বেছি সভ্য" হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। কেঁচাই খোৱা নগ্নহতকৈ হাবিত জুই লাগি পোৱা নগ্নহ খাবলৈ

বেছি সোৱাদ পালে। আৰু জুতি পাই জুই লগাব কাৰণ অনুসন্ধান কৰি যেতিয়া দেখিলে কাঠে কাঠে বঁহনি খাই জুই ওলায়। তাৰ আৰু সহজ উৎপত্তিৰ বিষয়ে গৱেষণা কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰে ফলত প্ৰথমে শিলে শিলে, পিচত শিলে শিলে আৰু তুলাৰ সহযোগত আৰু পিচত শিল, শিল আৰু ধাৰৰ পৰা জুই উলিয়াবলৈ ধৰিলে। ধাৰ যদিও বহুত পিচৰ উৎপন্ন বস্তু। মানুহৰ হাতে জুইৰ প্ৰজ্জ্বলিত কাৰণেই পৃথিৱীৰ সভ্যতাৰ বুৰঞ্জীৰ একমাত্ৰ উল্লেখযোগ্য আৰু আটাইতকৈ প্ৰয়োজনীয় অধ্যায়।

জুই যেতিয়া মানুহৰ হাতলৈ আহিল সভ্যতাৰ এক অদ্ভুত পৰিবৰ্ত্তন পৰিলক্ষিত হ'ল। ধাতুৰ ব্যৱহাৰ শিকিলে, ধাতুৰ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ তৈয়াৰী কৰিবলৈ শিকিলে আৰু লগে লগে শিকিলে বৰ্কৰতা এৰি দিবলৈ। প্ৰকৃতিৰ বহুত কথা জনা যেন পাই মানুহৰ মনলৈ উচ্চাঙ্কিকা ভাব আহিল আৰু নিজকে নাস্তি পাই লাজ পাবলৈ ধৰিলে। গছৰ বাকলিক বসন কৰিবলৈ শিকিলে। তেতিয়ালৈকে মানুহৰ আহাৰ হাবিৰ জন্তু আৰু গছ দিয়া ফলেই আছিল। একেখন হাবিতে বন্য জন্তু সদায় নাথাকে বা ঢুকাই যায় আৰু গছৰ ফল মূলো সদায় পোৱা নাযায় আহাৰৰ অভাৱ হয়। এই অভাৱেই খুৱা সম্ভৱ আনাৰ সভ্যতাৰ দ্বিতীয় অধ্যায়। মানুহে আহাৰ্য্য বিচাৰি ঠাই সলায়। শেষত তাতো অতিষ্ঠ হৈ গৱেষণা কৰি পায় যে প্ৰকৃতিক কিছুপৰিমাণে জব্দ কৰি আহাৰ্য্য আদায় কৰিব পৰা হয়—কৃষিৰ যোগেদি। মাটি চহাই তাত হানিত পোৱা ফলৰ গুটি পুতিলে আকৌ গছ গজে। প্ৰাকৃতিক ঘটনা। মানুহে অস্বীকাৰ কৰি ধৰিলে সেইটো মানুহৰ কাম। উৎসাহ বাঢ়ি গ'ল আৰু পিছলৈ সাৰ আদিৰ ব্যৱহাৰ বুজি পালে।

কৃষিয়ে যেতিয়া আহাৰৰ যোগান ধৰিলে মানুহে

ঘৰ এখনৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰিলে আৰু সেই ঘৰেই পিছলৈ সমাজ আৰু তাৰো পিছলৈ ক্ৰমে দেশ, ৰাজ্য আদিলৈ গলনি হৈ ৰাজনীতিৰ সৃষ্টি কৰিলে।

ইতিমধ্যে বনৰ বহুতো জন্তু মানুহে নিজৰ কামত ঋতুৱাবলৈ ধৰিলে।

জীৱনৰ আটাইতকৈ প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীবোৰ যেতিয়া গোট ৰালে মানুহৰ মনত আত্ম বিশ্বাস জন্মিল আৰু আনুষঙ্গিক জ্ঞান আন বস্তুৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰিলে।

লোণ ৰূপ আদি ধাতুৰ প্ৰয়োজন, মাটিৰ পৰা তাক উলিওৱা আৰু অতি নিহিত থকা বস্তুবোৰ মানুহে কেতিয়াবাই শিকিলে।

প্ৰকৃতিক বহু পৰিমাণে যেতিয়া মানুহে কৰতলগত কৰিলে তেতিয়া বহুতৰে প্ৰশ্ন হ'ল—কিয় প্ৰকৃতি ইমান সৈমান হয়? এই প্ৰশ্নই আজিৰ বিজ্ঞানৰ মূল।

ৰাতি-দিন আৰু জাৰ-জহে জগোৱা প্ৰশ্নই জ্যোতিষৰ জন্ম দিলে। জুই আৰু সূৰ্য্যৰ তাপ। বহুত জড় বস্তুৰ বিভিন্ন অৱস্থা বৰষুণ, বিজুলী আদিৰ উৎপত্তিৰ বিষয়ে মানুহে যেতিয়া নিজকে প্ৰশ্ন কৰিলে তেতিয়াই আধুনিক বিজ্ঞানৰ জন্ম।

হিন্দু শাস্ত্ৰ মতে কোৱা হয় ভগবানৰ সৃষ্টিৰ বিভিন্ন অৱস্থাৰ স্বৰূপ জ্ঞানেই বিজ্ঞান। আধুনিক বিজ্ঞানে ভগবানৰ ঠাইত প্ৰকৃতিক বহুৱাই লয়।

আজিৰ বিজ্ঞানৰ দুটা ঠাল, ৰসায়ণ বিজ্ঞান আৰু পদাৰ্থ বিজ্ঞান। এই দুই ঠালৰে বহুতো শাখা প্ৰশাখা আছে। বিভিন্ন শাখাই বিভিন্ন অৱস্থাৰ চৰ্চা কৰে, বিভিন্ন বিষয়ে গৱেষণা কৰে।

ৰসায়ণে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতিটো বস্তুৰে চিনাকি বিচাৰে। প্ৰত্যেকটো পদাৰ্থৰে উৎপত্তি ক'ত জানিবলৈ বিচাৰে। শেষত এটা সিদ্ধান্তত উপনীত হয়গৈ যে পৃথিৱীখনৰ

সৃষ্টি হৈছে বিবাণুটোটা মৌলিক পদাৰ্থৰ পৰা। বালি চাঁহীৰ পৰা গছগছনি, জীৱ-জন্তু আদিৰ অৱয়ব বিশ্লেষণ কৰি বসায়ণে দেখুৱাই দিলে যে প্ৰত্যেকটো অৱয়বেই এই বিবাণুটোটা মূল পদাৰ্থৰ (Element) কেইটামানৰ সংমিশ্ৰণত গঠিত। এনে মৌলিক পদাৰ্থ আৰু আৱিকৃত হৈছে। বৰ্তমান ইয়াৰ সংখ্যা এণ।

পদাৰ্থ বিজ্ঞানে প্ৰকৃতিৰ প্ৰত্যেকটো বস্তুৰে আকৃতি নিৰূপণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু এই চেষ্টা সফল হৈছে। ইয়াৰ কলত লাগৰৰ প্ৰসাৰ, গভীৰতা, পৰ্বতৰ উচ্চতা, আকাৰ আনকি গোটেই ভূগোলকটোৰে আকৃতি, পৰিসৰ আৰু ওজন পৰ্য্যাপ্ত স্থিৰ কৰা হৈছে। অকল সেয়ে নহয় পৃথিৱীৰ বাহিৰেও সূৰ্যৰ গ্ৰহ নক্ষত্ৰবোৰৰো পৃথিৱীৰ পৰা দূৰত্ব, সিহঁতৰ আকৃতি আৰু সিহঁতৰ ওজন পৰ্য্যাপ্ত কৰিবলৈ পদাৰ্থ বিজ্ঞান সন্মত হৈছে।

বিজ্ঞানৰ এই দুটা প্ৰধান ভাগৰ অংশ স্বৰূপে বিভিন্ন বিষয়ৰ, বিভিন্ন ধৰণৰ বৈজ্ঞানিক চৰ্চা সম্বন্ধ হয়। শৰীৰ-বিদ্যা, জীৱ-বিদ্যা, জ্যোতিষ-বিদ্যা আদি বিষয়বোৰ বিজ্ঞানৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

বিজ্ঞান; প্ৰকৃততে দেখা যায়, এটা নিৰ্দিষ্ট বস্তু নহয় ই ক্ৰমবৃদ্ধি, জ্ঞানৰ ক্ৰমবৃদ্ধি। কিছুমান ধাৰণাৰ সমষ্টি। এই ধাৰণাবোৰ পৰ্য্যবেক্ষণ, পৰীক্ষা আৰু উপমাৰে কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ আগবাঢ়োতে বহুতবোৰ পুৰণি ধাৰণা মাৰ যায়, নতুন ভাৱধাৰাই তাৰ ঠাই লয়। বহুত পুৰণি বিশ্বাস ভাঙি যায় নতুন বিশ্বাস জন্মে। নতুন বিশ্বাস এটা জন্মৰ পিচত, পূৰ্বে যিবোৰ বিশ্বাস শেষ সিদ্ধান্ত বুলি ধৰা হৈছিল, তুল যেন লাগে। কিন্তু সেইবোৰকে পূৰ্ববৰ্ত্তী বৈজ্ঞানিক সকলে একমাত্র সত্য বুলি মানি লৈছিল।

নিউটনৰ আগৰ বৈজ্ঞানিক সকলে হয়তো ভাবিছিল বুৰ্ণায়মান সূৰ্য্যৰ পৰা উৎপত্তি হোৱা পৃথিৱীখনে বৃত্তাকাৰ

গতিবেগ বহিত কৰিব নোৱাৰাবাবেই সূৰ্য্যৰ চাৰিও ফালে ঘূৰে। নিউটনে এই বিশ্বাস ভাঙি দি গতিৰ তিনিটা মূল নীতি আছে বুলি অভিমত দিলে আৰু সেই অভিমত পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ বহুতো ক্ষেত্ৰতে ভেটি স্বৰূপ হ'ল। কিন্তু কুৰি শতিকাত আইনষ্টাইনে সেই ভেটিও চিলা-মোলোকা কৰিলে নতুনকৈ আৱিকৃত আপেক্ষিকতা-বাদেৰে।

সি যিয়ে মহাৎক বিজ্ঞানে ভগন্তৰ ৰূপ নিতে নকৈ মনাই আছে। ই মানৱ সমাজকে দৈনিক বেছি সভ্যতাৰ ফালে যেন ঠেলি দিছে। এই প্ৰচেষ্টাৰ লগে লগে বৈজ্ঞানিকসকলে বিজ্ঞানৰো ক্ৰমোন্নতিৰ বাবে যত্ন কৰে। বিজ্ঞানে বহুত উন্নতি লাভ কৰিলে প্ৰথম মহা-সমৰৰ লগে লগে আৰু তাৰ পিচৰ কাল ছোৱাত। "প্ৰয়ো-জনেই সৃষ্টিৰ মূল" বুলি কথা এঘাৰ আছে। প্ৰথম মহাসমৰৰ সময়ত পৃথিৱীৰ আটাইবোৰ ৰাষ্ট্ৰৰে একমাত্র চিন্তা হ'ল আত্ম ৰক্ষা কৰা। প্ৰত্যেকখন ৰাষ্ট্ৰই বুজিলে বিজ্ঞানৰ সহায় নহলে শত্ৰুৰ শক্তি প্ৰতিৰোধ কৰা টান হ'ব। এই অনুভূতিয়ে বৈজ্ঞানিকসকলক গৱেষণা কৰিবলৈ উদগণি দিলে। নতুন আৱিষ্কাৰৰ সন্ধান হ'ল। কিন্তু সেই সময়ৰ বিজ্ঞানৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল যুদ্ধৰ বাৰতীয় সামগ্ৰীৰ যোগান ধৰা। বিস্ফো-ৰক আগুৱাত্ত, টেক্ক, বিভিন্ন ধৰণৰ শক্তিশালী মটৰ আদি যন্ত্ৰবোৰৰ উৎপত্তি হ'ল।

এই আটাইবোৰ হ'ল কেৱল যুদ্ধৰ বাবেই। যুদ্ধ যেতিয়া শেষ হ'ল বৈজ্ঞানিকসকলে শান্তিপূৰ্ণ ভাবে যুদ্ধৰ সময়ৰ ততাতৈয়াকৈ পোতা অতিজ্ঞতাৰে বিজ্ঞানৰ উন্নতিৰ বাবে যত্ন কৰিলে।

আকাশীজাহাজবোৰ যান বাহানৰ কামত লাগিল। নাৱপাত্ৰ ডিনাৰাইটে পাহাৰ ভাঙি অৰুধ খান্দি দিলে। তেলপুং, কয়লাৰ বনিবোৰ সহজে নানুহৰ আয়তলৈ আনি দিলে। বিষাক্ত গেছবোৰৰ বিহু কমাই খেতি ৰাতিৰ পোক মাৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হ'ল ইত্যাদি।

এই সকলোবোৰে পৃথিৱীৰ মানুহৰ জীৱনৰ মান বঢ়াই তুলিলে। বেতাৰ যন্ত্ৰ আৰু টেলিভিছনে বিজ্ঞানৰ ক্ৰমানুভূতিত নতুন অধ্যায়ৰ সূচনা কৰিলে। ঔষধ বিজ্ঞানে পেনিচিলিন, এম্‌ৰ্‌বে', আল্‌টা ভাৰ'লেট বে', ষ্ট্ৰেপ্ট'মাইচিন আদি আৱিষ্কাৰ কৰি মানৱক বেমাৰবোৰ আঁতৰাবলৈ সক্ষম হ'ল। বিজুলী শক্তি, যদিও বহু-বছৰৰ আগতে মানুহৰ কানত আহিছিল, যুদ্ধৰ পিছত ই আৰু বহুত পৰিমাণে জগতৰ কানত আহিল। বিজুলীৰ সহায়ত অকল চাকি জলোৱাই নহয়, ই নগৰ বোৰত পানী পৰিষ্কাৰ কৰি যোগান ধৰে, ডাঙৰ ডাঙৰ অকিট বোৰত আট্টানিকাত সহজে উঠানমা কৰিবলৈ 'লিফ্ট' তোলা নমোৱা কৰে, বিছনী ঘূৰায়, ৰেডিঅ'ক বাক্‌শক্তি দিয়ে, চিনেমাৰোৰ পৰ্দাত সজীৱ কৰি তোলে, অকল সেয়ে নহয় ধোৱা, নাপিত, কাঠ-মিছী আদিকো তেওঁলোকৰ বিভিন্ন কাৰ্য্যত সহায় কৰে। আটাইতকৈ বেছি সহায় কৰে খনিৰ পৰা বাতু উলিওৱাত।

এই বিজুলী শক্তি উৎপন্ন কৰিবৰ বাবে মানুহৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিৰে প্ৰকৃতিক পৰাভিত কৰি নৈত বান্ধ দিয়ে। ইচ্ছা নৈত নৈক ব'বলৈ দিয়া হয়। বিজুলী উৎপাদক যন্ত্ৰ চলিত কৰিবলৈ কাৰ্য্য কৰা হয়।

বিজ্ঞানৰ আৱিষ্কাৰ এই সকলোবোৰ সজুলিয়ে পৃথিৱীৰ ৰূপ সলালে তাত সন্দেহ নাই। তথাপি বিজ্ঞান ৰব পৰা নাই। আটাইবোৰকে চেৰ পেলালে এটা নতুন আৱিষ্কাৰে। সেইটো শক্তিৰ স্বতঃস্ফূৰণ। **Radioactivity**। বস্তুটো যদিও কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিতে আৱিষ্কাৰ কৰা হৈছিল, কামত আহিল দ্বিতীয় মহাসমৰত। ৰেডিয়াম, থ'ৰিয়াম, আদি কেইটামান মৌলিক পদাৰ্থৰ শক্তিকৰ হয় আৰু কম হোৱা শক্তিয়ে নাশ হ'ব নোৱাৰি আনক শক্তিশালী কৰে। এই বিশিষ্ট গুণটোৰ আলোৰ লৈ এটা বেলেগ

বিজ্ঞানৰ আৱিষ্কাৰ কৰা হ'ল। তাৰ নাম 'এটম' ব'মা বা আনৰিক ব'মা। এই ব'মাৰ ধ্বংসকাৰী শক্তিৰ পৰিচয় পৃথিৱীয়ে পালে জাপানৰ হিৰোশিমা আৰু নাগাচাকি নগৰ দুখনৰ ধ্বংসৰ পৰা।

এটম ব'মাৰ পিছত ওলাল হাইড্ৰ'জেন ব'মা। ইয়াৰ শক্তি এটম ব'মাতকৈও বহুত ওপৰে বেছি।

এই দুটা ব'মাৰ আৱিষ্কাৰৰ ঠিক পিছতে বিজ্ঞান কিছু শান্ত হ'ল। আগ বাঢ়িবলৈ সঙ্কোচ কৰিলে। কিয়নো দুইটা ব'মা মাৰণাত্ৰ। যুদ্ধৰ সামগ্ৰী। যাব সি আছে সেই ৰাষ্ট্ৰক আন আনবোৰ ৰাষ্ট্ৰই সন্দেহ আৰু ভীতিৰ চকুৰে চাবলৈ ধৰিলে। ফলত গোটেই পৃথিৱী-খন শান্তীকামী হৈ পৰিল।

পৃথিৱীৰ এই ভীতি প্ৰকৃততে ব'মা দুটাৰ বাবে নহয়। আগতে কোৱা হৈছে শক্তিৰ স্বতঃস্ফূৰণৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি এই ব'মা দুটা তৈয়াৰ কৰা হৈছে। কিন্তু এই স্বতঃস্ফূট শক্তিৰ উৎস ক'ত।

উৎস বিচাৰি পালে বাদাৰফ'ৰ্ডে। আৰু এই উৎসৰ সন্ধানত আধুনিক বিজ্ঞানৰ চৰম উৎকৰ্ষ।

শক্তি আছে পৰমাণুত। প্ৰত্যেকটো পদাৰ্থৰ সূক্ষ্মতম অংশ হ'ল পৰমাণু। এই পৰমাণুক বিজ্ঞানে ভাঙি চাব পৰা নাছিল আজি কিছুবছৰ লৈকে। তাকো শেষত বিশ্লেষণ কৰা হ'ল। বিশ্লেষণৰ ফল স্বৰূপে বিজ্ঞানে আৱিষ্কাৰ কৰিলে যে প্ৰত্যেকটো পৰমাণুতে এখনকৈ সৌৰ জগত বিদ্যমান। আচৰিত লাগে যদিও ই সঁচা কথা। এটা পৰমাণুৰ ভিতৰত সূৰ্য্য স্বৰূপ এটা নিউক্লিয়াচ আছে। তাক বেৰি চক্ৰাকাৰ গতিত অনবৰত ঘূৰি থাকে গ্ৰহ উপগ্ৰহৰ দৰে কিছুমান ইলেক্ট্ৰনে। এই ইলেক্ট্ৰনৰ গতি বিজুলী শক্তি আছে। এই শক্তিয়েই প্ৰকৃততে কপাত্তৰিত হৈ বত পদাৰ্থৰ সৃষ্টি কৰিছে।

এটা নিউক্লিয়াচৰ চাৰিওফালে থকা ইলেক্ট্ৰনৰ

সংখ্যাই এটা পদার্থৰ গুণ নিৰ্ণয় কৰে। এই সংখ্যাৰ কম বেছি হ'লেই পদার্থৰ বিভিন্ন অৱস্থা হয়। কিন্তু এই সংখ্যাক লবচন কৰিব পৰা শক্তি কোনো বস্তুৰ হোৱা নাছিল।

ৰাসায়নিক উপায়ে দুটা পদার্থৰ সংমিশ্ৰণত এটা তৃতীয় বস্তুৰ উৎপত্তি হয়। এই ক্ৰিয়াতে উক্ত ইলেক্ট্ৰনৰ গাল সলনি হয়।

বিজ্ঞানে প্ৰমাণ কৰি দিলে যে এই ইলেক্ট্ৰনবোৰ কিবা উপায়ে ইটো পৰমাণুৰ পৰা আন এটালৈ গাল-সলনি কৰিব পাৰিলে এটা পদার্থক আন এটালৈ ৰূপান্তৰিত কৰিব পাৰি। প্ৰকৃতিয়ে তাকে কৰি বেডিয়ামক ক্ৰমে গাঁহলৈ পৰিৱৰ্তিত কৰে।

নিউক্লিয়াচ এটাৰ চাৰিওফালে ঘূৰি থকা ইলেক্ট্ৰনৰ গতিবেগ হেনো চেকেণ্ডত বাইচ হাজাৰ নাইলটেক। এই গতি বেগক বাধা দিব পাৰিলে তাপৰ উৎপত্তি হয়। তাপে ৰাসায়নিক বিক্ৰেণ আদি ঘটায়। কিন্তু নিউক্লিয়াচটোৰ পৰা এতিয়ালৈকে একো পোৱা হোৱা নাই। নিউক্লিয়াচতে পৰমাণুৰ সমস্ত শক্তি নিহিত থাকে। এই নিউক্লিয়াচটোক কিবা উপায়ে শক্তিৰ

উৎপাদক কৰিব পাৰিলে নোৱাৰি চাবলৈ বৈজ্ঞানিক সকলে তাকো ফালি পেলাবৰ যত্ন কৰিলে।

এতিয়া, নিউক্লিয়াচটো ফালিবলৈ কিমান শক্তিৰ প্ৰয়োজন? এটা উদাহৰণ দিব পৰা হয়। এটা জুইশলা কাঠি আৰু দুটা আঙুলীৰ মাজত থিয় কৰি ধৰি ছাপদি ভাঙিব পাৰোঁক। কাঠিটো দুডোখৰ কৰি তাৰ এডোখৰ লৈ একে ধৰণে চেষ্টা কৰি চালে দেখা যায় আমাৰ আঙুলীত সেই শক্তি নাই। তাৰো যদি আধা লোৱা হয় আৰু আঙুলীতহে দুখ পাব। মানে যিমানৈ সকলৈ বাৰ ভাঙিবৰ শক্তি আমাৰ সিয়ানে বেছি লাগে। নিউ ক্লিয়াচ এটা ভাঙিবলৈ দাত্তিক শক্তি অক্ষম। তাক ভঙা হয় আৰু এটা নিউপ্লিয়াচৰ সহায়ত। ইয়াকে নিউক্লিয়াৰ ৰ'বাৰ্ড মেট বোলা হয়।

নিউক্লিয়াচবোৰ ফাটি দুটা নিউক্লিয়াচলৈ পৰিৱৰ্তিত হওঁতে যি শক্তিৰ উৎপত্তি হয় সেয়ে পৰমাণুৰ শক্তি। এই শক্তিৰ তেজক চেৰপেলাব পৰা কোনো শক্তিয়েই প্ৰকৃতিৰ আঁক নাই বুলি বৈজ্ঞানিকসকলৰ বিশ্বাস।

প্ৰকৃতিৰ এই বিৰাট শক্তি বানুহৰ অধীন হোৱাৰ পিছৰ বিজ্ঞানে আৰু কি আৱিষ্কাৰ কৰিব পাৰে?

আৰ্ণেষ্ট হেমিংৱে

—সত্যেন্দ্ৰকুমাৰ বৰুৱা

“নাৰ্কিন লিখকে কিয় বাৰে বাৰে এই পুৰস্কাৰ পাইছে ; মই ভাবি পোৱা নাই।” এই বাণীটো দিছিল ১৯৫৪ চনৰ সাহিত্যত নোবেল পুৰস্কাৰ পোৱা সাহিত্যিক আৰ্ণেষ্ট হেমিংৱেই সংবাদিকৰ আগত। এওঁৰ আগতে আমেৰিকাৰ “ডিনক্ৰিয়াৰ লুইচ, ইউজীন ও’নীল, পালবাৰ্ক, আৰু উইলিয়াম ফকনাৰে, নোবেল বটা পাইছে : সাহিত্যত। “The old man and the sea” নোবেল পুৰস্কাৰ পোৱাৰ আগতেই চাৰিওফালে বিয়পি পৰিল। নোবেল পুৰস্কাৰ পোৱাৰ আগতে কোনো সাহিত্যিকে সম্ভৱতঃ এওঁৰ দৰে যশস্যা লাভ কৰিব পৰা নাছিল। ফকনাৰক নোবেল বটা পোৱাৰ পাছতো বহুতে কম জানে কিন্তু হেমিংৱেক পুৰস্কাৰ পোৱাৰ আগেয়েই বহুতে জানে।

“মানৱতা বিৰোধী, আশাহীন আৰু অশ্লীল” বুলি একশ্ৰেণীৰ সমালোচকে কব খোজে কিন্তু তেওঁৰ ৰচনাৰ মধুৰতাই পাঠকক সেই কথা ভাবিবলৈ বা বিশ্বাস কৰিবলৈ নিদিয়ে। তেওঁ সুবিধা পালেই আমেৰিকাৰ জীবনযাত্রা, সংস্কৃতি আৰু সভ্যতাক আঘাট কৰে : গতিকে সমালোচকে বেয়া পোৱা

স্বাভাৱিক। চকুৰ পতাত তেওঁৰ নতুনৰ স্বপ্ন। পৃথিৱীৰ এটা ধুনীয়া নতুন মডেল : জীবন যাত্রাৰ প্ৰণালী ব’ত সহজ। সেয়ে তেওঁ দীৰ্ঘকালৰ সমালোচকৰ হাতৰ পৰা সাৰিব নোৱাৰে। তেওঁৰ ৰচনাৰ বিশেষত্ব হল সবহ ভাগ কাহিনী বিদেশৰ পটভূমিত ৰচনা কৰা। The old man and the sea হাভানাৰ তটনাশি জিলিকি উঠে।

১৯৪০ চনত তেওঁৰ শ্ৰেষ্ঠ উপন্যাস “For whom the bell tols” প্ৰকাশ হোৱাৰ লগে লগে সমালোচক সকল স্তব্ধ হৈ যায়। ইংৰাজী উপন্যাসৰ ধৰা যেতিয়া হেৰাই যাব খুজিছে : ঠিক তেনে সময়তে হেমিংৱেই সাহিত্যত এটা নতুন ৰূপ দিলে। ১৯৪৪ চনত উপন্যাসিকৰ শ্ৰেষ্ঠতা বিচাৰোতে, হেমিংৱেই শ্ৰেষ্ঠ আসন লাভ কৰিলে। সাধাৰণ সাহিত্যিকৰ পৰা তেওঁ বহুত আঁতৰত। তেওঁৰ সাহিত্য হৈছে জীবনৰ প্ৰতিফলন। একোটা হুবহু চিত্ৰ বুলিলে সম্ভৱতঃ বঢ়াই কোৱা নহব। মানসিক জীবনৰ ঘটনাই নহব, তাত আছে সত্য, শাস্ত্ৰত বাস্তবৰ প্ৰতিধ্বনি। ব্যৱহাৰিক জীবনৰ প্ৰতিধ্বনিৰে হেমিংৱেৰ সাহিত্য

ভবি আছে। তারোপরি পাৰিপাশিকতাই টানি লৈ
কুৰা জীৱনৰ ভণা ভণা গান। প্ৰথম মহাযুদ্ধ তেওঁৰ
গাৰ ওপৰতে গল। **The old man and the sea**ৰ
বাহিৰে বাকীবোৰ কিতাপ এই সংঘাতৰ পৰা মুক্ত
নহয়। আনহাতে নানা ঠাইৰ নানান জীৱনৰ
স্তৰ আৰু সমাজ ব্যৱস্থাৰ স্থান আছে তাত।

আনেষ্ট মিল্যৰ হেমিংৱে : জন্ম হয় ১৮৯৮ চনৰ
২১ জুলাইত হলিয়নইচৰ অ'ক পাৰ্কত। বাপেক
ডক্টৰ আৰু বিখ্যাত চিকারী। মাক আছিল সংগীত
শিল্পী। বাপেকে ভাবিছিল "মোৰ লৰা ডক্টৰ
হব আৰু মাকে ভাবিছিল "মোৰ লৰা মহান শিল্পী
হব।" দুটা বিপৰীত আশাৰ মাজত কি হল? সাধা-
ৰণ লৰাৰ দৰে স্কুললৈ গল কিন্তু তাত একো নাপালে।
উপায় নাপাই মাক-বাপেকে পেরিচৰ স্কুললৈ পঠাই
দিলে। কিন্তু কি হব? বৰৰ লৰা বৰলৈ আহিল।
তেওঁ ভালপালে বাপেকৰ "চিকারী" গুৰুটো।
বাপেকে তেওঁৰ জন্ম তিথিত এটা বন্ধক উপহাৰ দিছিল।
তেতিয়া তেওঁৰ বয়স দুহ বছৰ। পুতেকৰ তীক্ষ্ণ
চিকারী মনটো বাপেকে অনুভব কৰিছিল। ১৫
বছৰ বয়সত এবাৰ বৰৰ পৰা পলাইছিলও। ১৯
বছৰ বয়সত পঢ়া সাং কৰি "কেনচাচ চিৰিষ্টাৰ নামৰ
কাগজত সংবাদিকতা আৰম্ভ কৰে কিন্তু আনাৰ মৰমৰ
সাহিত্যিকজনে তেতিয়া তাকে ভাল নাপালে।

সেই সময়ত ইটালি প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ দ্বাৰা আক্ৰান্ত :
কেইমাহ মানৰ পাচতে হেমিংৱে বাওণা কৰিলে আৰু
ইটালিৰ পদাতিক বাহিনীৰ এখুলেক ডাইভাৰ হিছাপে
যোগ দিলে। কিন্তু কি হব? ১৯২৯ চনত
বচনা কৰা **Fair well to Arms** হৈছে এই
যুদ্ধৰ প্ৰতিধ্বনি যুদ্ধত গুৰুতৰ ৰূপে আহত হল।
গৰ্ভাঙ্গ শব্দৰ গুলীৰ দ্বাৰা কত-বিক্ষত। আধুৰো

চিৰদিনলৈ অকামিলা হল। প্লেটিনামৰ "Knee
cap" পিকি ফুৰিব লগা হল। এই বন কিতাপত
যুদ্ধৰ প্ৰভাৱ ভীষণ ভাবে পৰিছে। ১৯২৪ চনত
In our time প্ৰকাশ হয়। ই হৈছে শিশুকালৰ
অভিজ্ঞতাৰ চাপ।

১৯২৯ চনত লৰালিৰ সখীয়ে হেতলি ৰিচাৰ্ডসনক
বিয়া কৰে। আৰু সংবাদ পত্ৰৰ বিৰ্পোচাৰ হিছাবে
১৯২০ চনত তুৰস্কলৈ যায়। তাত তেওঁৰ ভাল মল-
গাত ১৯২১ চনত পেরিচত স্থায়ী ভাবে বাস কৰিবলৈ
আহে। ১৯৩০ চনত তেওঁৰ নামৰ "Miller"
অংশটি বাদ দিয়ে। এই সময়লৈকে তেওঁ কেইটামান
প্ৰবন্ধ গল্পৰ বাহিৰে একো দিয়া নাছিল। পেরিছতেই
এজৰা পাউণ্ড আৰু গাৰ্ভুড ষ্টেনৰ লগত পৰিচয় ঘটে।
**In paris he came to know, Ezra pound
and Gertrude stein, Both of whom
but particularly the latter, profoundly
influenced him in forming his Cha-
racterstic style.** এওঁৰ প্ৰথম কিতাপ **Three sto-
ries and ten poems** ১৯২৩ চন প্ৰকাশ হয়।

সাহিত্যিক জীৱন সূচনা ক্ষেত্ৰত এওঁলোকৰ
প্ৰভাৱ নুই কৰিব নোৱাৰি। কিয়নো হেমিংৱেই
লষ্ট জেনেৰেশ্যনৰ দলতহে যোগ দিছিল। পেরিচ
আছিল এই "লষ্ট জেনেৰেশ্যন" বোৰৰ লীলাভূমি।
যুদ্ধৰ বিত্তীয়িকাত স্ফুটী হোৱা সমাজৰ স্বংগ গামী পথ,
প্ৰাণৰ বেদনা, দুখে কষ্ট আৰু কিমান যে কি.....?
আদৰ্শৰ জানো মূল্য আছে? জীৱনৰ শান্তি ক'ত?
সুখ ক'ত? যৌবনৰ আৱন্তণি পঠিয়াৰ লাগে যুদ্ধৰ
মাজত। লাভ কি হব? পশু, বেমাৰী : মৃত্যুৰ
ভয়লগী সপোন। মৰণ পথৰ যাত্ৰী। গতিকে
যুদ্ধৰ পাছত এৱল তৰুণ তৰুণী হৈ পৰিল : জীৱন

বিদ্যেবী। বৰ্ণন বিশ্ৰুতি নকৰা হ'ল। মদ আৰু
তিৰোতাৰ কোমলতা লৈ শাস্তি বিচাৰিলে। হেমিং-
ৱেৰ প্ৰথম চাৰিওখন কিতাপতে এই নষ্ট জেনেৰেশ্যনৰ
চাপ পৰিছে। **The Sun Also Rises**
প্ৰকাশ হোৱাতহে তেওঁৰ ভাবধাৰা কিছু মুক্ত দেখা
হ'ল। এইখন তেওঁৰ সকল উপন্যাস। ইয়েই
পৰিচয় বহল কৰি পেলালে। ঔপন্যাসিক বুলি
সকলোৱেই স্বীকাৰ কৰিলে। তথাপি সমালোচকৰ
ওচৰত : এই খনো নষ্ট জেনেৰেশ্যনৰ কেইজন মান
সাহিত্যিক আৰু শিল্পীৰ কথাবাৰ্তাৰ ওপৰত আলোচনা
কৰি লিখা বুলিলে। এইবোৰ বাদ দিলেও, ইয়াত
উজ্জ্বল ভবিষ্যতৰ আশাৰ বেঙনি আছে।

তেওঁ তিনিবাৰ বিয়া কৰিছে। মতৰ অমিল
হোৱাত ৰিডৰ্ভচনক ডাইভোর্স কৰি : পালিনক বিয়া
কৰাই। কিন্তু পালিনৰ লগতো বিবাহ বিচ্ছেদ
হয়। ১৯২৬ চনত তেওঁ পেনিচৰ পৰা স্বদেশলৈ
ফুৰি আহে। আৰু মাকিন লিভিংমাৰ্ণা গেলহৰ্ণক
বিয়া কৰায়। তেওঁৰ প্ৰথম দুবাৰ বিয়াৰ চিন স্বৰূপে
এতিয়া তিনিজন লৰা আছে।

১৯১৮ চনত তেওঁৰ আৰু এখন কিতাপ ওলায়।
The spanish earth স্পেইনৰ প্ৰতি তেওঁৰ
যথেষ্ট মোহ আছে। ১৯১৬ চনত স্পেইনত গৃহযুদ্ধ
লাগে। হেমিংৱে তালৈ সংবাদ পত্ৰৰ বিপোর্টাৰ
হিছাবে যায় কিন্তু স্পেইনো আছিল সভ্যতাৰ স্বৰূপ।
কিতাপ খনত স্পেইনৰ সাংস্কৃতিৰ কপ আছে। অস্ত্ৰবৰ
আকৰ্ষণ আছে। তেওঁৰ ৰচনাই ইয়াৰ পটভূমি
ভালেমান ঠাই লৈছে। স্পেইনীচ সাহিত্যিকৰ প্ৰতি
তেওঁৰ যথেষ্ট শ্ৰদ্ধা আছে। নোবেল পুৰস্কাৰ তেওঁ নিজে
পোৱাতকৈ **"Seven Gothic Tales (English)"**ৰ
লিখকে পোৱা হ'লে বহুত ভাল পালেহেঁতেন। মহান
শিল্পীৰ উদাৰ মনৰ পৰিচয়।

২য় মহা যুদ্ধৰ সংবাদিকতা কৰোঁতে লিখা আন
খন কিতাপ : **Across the River and in to
the Trees.** কৰ্ণেল কেষ্টঙৱেলক লৈ অনা যুদ্ধৰ
ক্লকপ কালটো এইখন কিতাপৰ বিষয় বস্তু।

তেওঁ মাড়ৰ যুজ ভাল পায়।....কিয় ? "His life
long interest in Fishing, Shooting,
Sking and the bull ring were Formed
in boyhood. হেমিংৱে শক্তি আৰু বীৰত্বৰ প্ৰতি-
নিৰি। মানসিক দুৰ্বলতা নাই। তেওঁ নিজে গৰল আৰু
ওখপাখ বনিত পুৰুষ। সেয়ে তেওঁ ভাল পায় মাড়ৰ
যুজ, চিকাৰ, মাছ ধৰা আৰু মুষ্টি যুদ্ধ আদি। তেওঁৰ
কৰ্মদক্ষতাও শলাগিব লগীয়া। **Men without
women** স্পেইনীয়া দফা আৰু মাড়ৰ যুজ লৈ যিবোৰ
কাহিনী, তাকে লৈয়ে ৰচনা। মাড়ৰ লগত যুজৰ কৌশল
আৰু বুৰঞ্জীৰ বৰ্ণনা জনিবলৈ হ'লে **"Death in the
Afternoon."** (১৯৩২ চনত প্ৰকাশিত) যথেষ্ট।
চমাবশ্যত মনৰ কিতাপতো মাড়ৰ যুজ পঢ়িছো : কিন্তু
তাৰ চমু ইতিহাসে সবহকৈ বুজাব নোৱাৰে।

তেওঁৰ অৱদান চিত্ৰ জগতলৈও কম বুলিব নোৱাৰি।
হেমিংৱেৰ ফিল্ম আলি বাচিৰ পট্টাৰক নচুৱাই। **Fa-
rewell to Arms : For whom the Bell
Tolls"** চিনেমা আছিলে সোৱণৰ **Big Hami
ngway.** প্ৰথম খনত আছে ইটালিৰ যুদ্ধৰ পটভূমিত
এজনী বুচিছ নাৰ্স আৰু আমেৰিকাণ সৈন্যৰ প্ৰেমৰ
কাহিনী। তাৰ পিচৰ খনত আছে স্পেইনৰ গৃহযুদ্ধত
যোগদিয়া এজন আমেৰিকাণ স্বেচ্ছা সৈনিকৰ চাৰিউফালে
বিপদ আপদৰ মাজত এটা প্ৰেম আৰু মৃত্যু কাহিনী।
The old man and the sea লিখাৰ আগলৈকে
এইখন বিখ্যাত উপন্যাস। হেমিংৱেৰ ৰচনাত মৃত্যুৰ জুৰ
ছাঁৱা সহজে দেখা যায়। কিয় ? তেওঁ মৃত্যু ভাল
পায়নেকি.....? মৃত্যুৰ লগত সংগ্ৰাম কৰি নাচি নাচি

থকাৰ নাম জীৱন (Life)। তাক হেমিংৱেৰে ধুনীয়াকৈ আঁকিছে। প্ৰত্যেক চৰিত্ৰই তেওঁ শৌৰ্য্য বীৰ্য্যৰে বৰী-
য়ান। বিপদ সংকুল চিকাৰ এই কাৰণেই ভাল পায়।
সেয়ে ঘাঁড়ৰ যুদ্ধও ভাল পায়। তাত আছে জীৱন তাত
আছে প্ৰাণ। চমাৰশ্বেত মনে ঘাঁড়ৰ যুদ্ধ বৰবৰতা বুলি
ধূণাব চকুৰে চালে। নেটোডোৰ ঠিয় হৈ বৰ আৰু
ক্ৰুদ্ধ ঘাড় আহিব; নৃত্যৰ—প্ৰতিনিধি হৈ, শিং জোকাৰি
জোকাৰি। নেটোডোৰ আগবাঢ়িব লাগিব। যুদ্ধ কৰিব
লাগিব আৰু জয়ী হব লাগিব শক্তি আৰু বীৰ্য্য প্ৰকাশ
কৰিব লাগিব। তাতেই আছে জীৱন। ইয়াৰ বেক গ্ৰাউণ্ডত
লুকুৱাই ৰাখিছে: আমিও নৃত্যৰ ক্ৰুৰ বৰনিকা আৰিবলৈ
যুদ্ধ কৰিব লাগিব। অকল সিমানেই নহয় জয়ীও হব
লাগিব।

হেমিংৱেৰে যদিও যুগৰ লিখক তথাপি অতীতৰ
সমাজ ব্যৱস্থাক একেবাৰে বাদ দিয়া নাই। যাত্ৰাৰ
আৰম্ভণি পুথি পাজিৰে মিলাই চাই লয়। ১৯৫৪
চনত দুবাৰ বিমান দুৰ্ঘটনাত মৰিব লগীয়া। ইয়াৰ
আগতে তেওঁ আফ্ৰিকালৈ গৈছিল। **Green Hills
of Africa** তাৰ পটভূমি নৈ বচনা কৰা। আমেৰিকা তথা
বিশ্বৰ জনসাধাৰণে এওঁৰ বিষয়ে জানিবলৈ কৌতুহলৰ অস্থ
নাই কিয়নো নিজক লোকচক্ষুৰ অন্তৰালত গোপনে
ৰাখিছে। তেওঁ গছতীৰ প্ৰকৃতিৰ মানুহ। সেয়ে মানুহে
তেওঁক বেচিকৈ জানিবলৈ বিচাৰে। যুদ্ধৰ প্ৰত্যক্ষ
অভিজ্ঞতাৰ চাপ আছে তেওঁৰ গাত: তেওঁৰ যৌবনৰ
আদিৰ পুৰাত। তাত তেওঁ কি দেখিলে?...মানুহৰ
অস্বাভাৱিক জীৱন যাত্ৰা; সৈনিকৰ অস্বাভাৱিক মৰণ।
আৰু দেখিলে, আশা আকাংক্ষা দমনৰ ফলত মানুহৰ
অস্বাভাৱিক চৰিত্ৰ-বিকৃতি। উঠি অহা হাজাৰ হাজাৰ
ভৱিষ্যত পৃথিৱীৰ, দুৱৰুৰ অকাল মৃত্যু। ইম্পিত বস্ত্ৰৰ
ঐকান্তিকতাত কিছুনানে লৈছে "মদ": নাৰী। বিকৃত
যৌনবিলাস। এইবোৰ তেওঁৰ প্ৰত্যক্ষ অভিজ্ঞতা।

ক্ৰয়েডৰ যৌনতৰ বা চাইকলজী পঢ়ি নহয়। এইয়া
অকল হেমিংৱেৰেই দেখিছে বুলিলে ভুল হব। পৃথিৱীৰ
ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈকে সকলোৱে দেখিছে। যুদ্ধৰ
পিচত ওলোৱা বহুতো গল্প উপন্যাসে এই বিভীষিকা
ৰাইজক দেখুৱাইছে। হেমিংৱেৰেই ঐশ্বৰ্য্য বিভূতিকা
বৰ ভাঙিব কৰি দেখুৱা নাই। পৰ্বত, অৰণ্য এইবোৰ
তেওঁৰ নায়কে ভাল পায়। সম্পত্তিৰ প্ৰতি মোহ নাই;
এবি ধৈ, গুচি যাব পাৰে। সিহঁতৰ চকুৱেদি বয়:
পৃথিৱীৰ নতুন সপোন: নতুন নডেল। মানুহৰ দুখ
দুখ হয় কেতিয়া? যেতিয়া ইম্পিত বস্ত্ৰ সহজ ভাবে
ঘূৰি আহে। সমাজ ব্যৱস্থাও তেতিয়া সৰল হয়।
কিন্তু সকলোৱে ইচ্ছা জানে পুৰণ হয়? হেমিংৱেৰেই
তাক হয় বুলি কব নোখোজে। তেওঁ বিচাৰে মনৰ
গভীৰ দুখ পাতলাবলৈ, ঘাঁড়ৰ যুদ্ধ: বিপদেৰে আওৰা
চিকাৰ কাৰণ তাত এটা পোতা নোপোৱাৰ আনন্দ
আছে। সমাজত যে নিয়ম-কানুন থাকিব নালাগে তাক
তেওঁ কব খোজা নাই; কেৱল মানি চলা নচলা প্ৰশ্নৰহে
উত্তৰ দিছে।

আৰু এটা প্ৰশ্ন সহজে আছে: হেমিংৱেৰেই নাৰী
দেখিব নোৱাৰে নেকি? অইন কি কিতাপেৰে নান
দিছে, "Men without women." তেওঁৰ
কেৱল অভিযোগ নাকিন নাৰীৰ ওপৰতহে দেৱা যায়।
The Fifth Column নামৰ কিতাপত লিখকে
"সুব ছোৱালী এনিতান হতুৱাই কোৱাইছে: Put
the paint in the body, instead of
blood, what you get? American wo-
men. বিজ্ঞানৰ চৰম উন্নতিত বৰীয়াৰন হৈ, নাকিন
নাৰীয়ে নাকিন পুৰুষক ব্যৰ্থ হীন কৰি: সমান
অধিকাৰ বিচাৰি যাওঁতে, জীৱনক কৃত্ৰিম কৰি
পেলাইছে। এইখন তেওঁৰ প্ৰথম নটিক। ইয়াক
স্পেইনৰ গৃহ যুদ্ধৰ দুবছৰৰ পাঁচত বচনা কৰা।

তেওঁৰ ভাষা সাবলীল আৰু প্ৰতিভাৱান। তাৰোপৰি মানুহক মুহিব পৰা আকৰ্ষণ আছে। চুইডিশ্ একাডেমীৰ সভাপতিয়ে তেওঁৰ বচনাত মুহিত হৈ কৈছিল : “Hemingway is one of the great authors of our time, one of those who, honesty and undoubtedly, reproduces the genuine features of the hard Countenance of the age.”

চুটি গল্প লিখাটো তেওঁ সিদ্ধহস্ত। The snow of kilimangero সমালোচকৰ দৃষ্টিভঙ্গীত প্ৰথম শ্ৰেণীৰ চুটি গল্প। তেওঁ লিখা ভাষা আৰু সাহিত্যৰ লগত, সহজ আৰু সবল জীৱনৰ ছাঁ আছে। আদৰ্শৰ লগত সন্মতা মিলাবলৈ যাওঁতে তেওঁৰ ভাষাটোত সবলতা ফুটি উঠিছে। তাৰোপৰি তেওঁ ‘মেটাৰ’টো তল কৰি ভাষা আৰু অলঙ্কাৰৰ ওপৰতে গল্পটো কৰা। গল্পটো পঢ়ি আকৌ এবাৰ নেটাবটো ভাবি চাব লাগে।..... Far away in paris, Mascart had knocked Douny frush cuckoo in the second round. Far off in Masopatamia, twenty one feet of snow had fallen. Across the world in distant Australia, the English cricketers were sharpening up their wickets. There was Romance ....

..... Prize short stories will their authors write our best sellers of tomorrow ? (Men without woman)

জনপ্ৰিয়তা লাভ কৰাৰ গুৰি হ'ল; তেওঁৰ সাবলীল ভাষা। Death in the afternoon ত নিজৰ

কথাটো : লেখনিটো ধুনীয়াটক বৰ্ণনা কৰিছে। নৰেল পুৰস্কাৰ পোৱাৰ গুৰি হ'ল তেওঁৰ, ... Mastery of the art of modern narration. অৰ্থাৎ সাবলীল ভাষাৰ আকৰ্ষণ।

ইমান মহাযুদ্ধ মূৰৰ ওপৰেদি যোৱাতো : হেমিংৱে ৰাজনীতিৰ পৰা বহুত আঁতৰত আছে। তেওঁৰ ৰাজনৈতিক মতবাদ কি.....? এই লৈ সমালোচকৰ মাজত তৰ্ক লাগে। তেওঁ সাহিত্যত ৰাজনীতিৰ প্ৰভাৱ পৰিবলৈ দিৱা নাই। ১৯৩৭ চনত প্ৰকাশ হোৱা To have and have not বোলা কিতাপখনত অলপ ৰাজনীতিৰ চাপ পৰিছে বুলি সমালোচকে আলোচনা কৰে। এতিয়া দেখা গ'ল : তেওঁ একেধাৰে ঔপন্যাসিক, নাট্যকাৰ, গল্পলিখক কবি আৰু বহুতো। গত প্ৰতিভাৰে ভৰা আছে তেওঁৰ জীৱন।

তেওঁ থকা ঘৰৰ অলপ বৰ্ণনা নিদিলে, এই প্ৰবন্ধ অসম্পূৰ্ণ হৈ থাকিব। ১৫ একৰ মাটিত এটা বিৰাট ৰাজটোল। তাত চুইমিং পুল টেনিচ ক'ৰ্টৰ পৰা আদি কৰি সকলো আছে। তেওঁৰ শোৱনি কোঠাটো ৬০ ফুট দীঘল। তাৰ চাৰিওফালে আছে না না পত্ৰৰ বুৰ সাজোৱা। নোবেল পুৰস্কাৰ পাবৰ সময়ত তেওঁ ভাতো আছিল। কাৰণ আমেৰিকাৰ ‘লুক’ আলোচনীলৈ (Look) চিকাৰ সংগ্ৰহ কেইটামান প্ৰবন্ধ লিখিবলৈ যাওঁতে বিমান দুৰ্ঘটনা ঘটে। সেই দুৰ্ঘটনাত তেওঁ লিভাৰ আৰু নুত্ৰাশয়ত আশ্বাত পায়। এতিয়া তেওঁ অলপ হে লিখিব পাৰে।

তেওঁ পুৰস্কাৰ পোৱা কিতাপ খনৰ বিষয়ে অলপ নিলিখিলে তুল হব। সেই খন এখন নতুন সৃষ্টিবৰ্গী উপন্যাস। “If you love him it is not a sin to kill him.” এই খনেই বিখ্যাত কিতাপ হৈছে The old man and the sea.

তাৰ আপোন ঘৰখন

অনুবাদ—ললিত বৰুৱা

কাৰাচী মেথডিষ্ট কলেজৰ পৰা ক্ৰেব্ যুদ্ধলৈ গৈছিল। সেইমোই এখন ছবিত তাক সহপাঠীসকলৰ লগত একেলগে একে সাজতে দেখা গৈছিল। নৌবাহিনীত সি ১৯১৭ চনতে ভৰ্তি হৈছিল আৰু ১৯১৯ চনৰ পৰমকালি সৈন্যবিলাকৰ দ্বিতীয় বিভাগটো বীথু নৈৰ পৰা ঘূৰি নহালৈকে সি যুদ্ধবাহিনীত প্ৰত্যাহ্বান কৰা নাছিল।

বীথুৰ পাবত নোৱাৰা তৰু—দুজনী জাৰ্মান ছোৱালী আৰু নৌবাহিনীৰ এজন বিষয়াৰ সৈতে এখন ফটো আছে। ক্ৰেব্ আৰু বিষয়াজনৰ সাজ-পোছাক বৰ ভাল আছিল। জাৰ্মান ছোৱালী দুজনী দেখিবলৈ বুদীয়া নাছিল। বীথু নৈখন ফটোখনত লুকাই আছিল ওকলাইনাৰ নিজৰ চহৰলৈ ক্ৰেব্ যেতিয়া ঘূৰি আহে—বীৰসকলক সন্দৰ্ভনা জনোৱা তেতিয়া প্ৰায় শেষ হৈ গৈছে। যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ পৰা প্ৰত্যাহ্বানকাৰী সৈনিক সকলক ওলগ জনাওঁতে কি হবলৈই যে হৈ গ'ল। এতিয়া সকলো নিজম পৰিছে। মানুহবোৰে ক্ৰেব্ৰ গজমুৰ্খ বুলি ভাবিবলৈ ধৰিলে.....ইমান দিনৰ মূৰত অহাৰ বাবে। যুদ্ধ শেষ হোৱাৰ ইমান দিনৰ মূৰত সি ৰাৰা কিয় আহিল ॥

নানা দেশ-বিদেশ ঘূৰি ক্ৰেব্ ঘূৰি আহিছিল। পোন প্ৰথমে যুদ্ধৰ বিষয়ে কথা পাতিবলৈ সি অকনো মন কৰাই নাছিল। পিচত যেতিয়া তাৰ মন গ'ল হিয়া উবুৰিয়াই কথা পাতিবলৈ—কোনো ঋতাই ক্ৰেবে নাপালে। অতিৰিক্তিত, বহন-সন্না বা মনে-পতা কথাবোৰ শুনি শুনি তাৰ মৰমৰ চহৰখনে সটোকথাত আশ্চৰ্য্য প্ৰকাশ কৰিবলৈ আৰু একেৰাৰে এৰিকে পেলালে। ক্ৰেবে ভাবি পালেগৈ—তাৰ কথা মানুহে শুনিবলৈ হ'লে সি মিছা ডাল-পাত-জোৰা দিয়া কথা ক'ব লাগিব। কিন্তু দুৰাৰমান তেনে কৰাৰ পাচত তাৰ মনটোৱে হঠাতে যুদ্ধ বা যুদ্ধৰ বিষয়ে কথা-পতাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰিলে। সি প্ৰচাৰ কৰা মিছা কাহিনীবোৰে যুদ্ধক্ষেত্ৰত হোৱা ঘটনাবিলাকৰ প্ৰতি তাৰ মন-দিগন্তত নমাই দিলে.....এটি অৱসাদময় তিৰুতা। ৰাজে ৰাজে তাৰ মন প্ৰশান্ত আৰু আত্মৰ স্বচৰ্ছ হৈ পৰিছিল.....তেতিয়া সি ভাবিছিল সেইবিলাকৰ কথা; কিমান দিনৰ আগতে সি এনেকুৱা এটা কান কৰি পেলাইছিল—মিটো হয়তো সকলো তেজ-মঙহৰ 'মানুহেই কৰিলে'হেঁতেন খুব সহজ আৰু

সৃষ্টিশীল ভাবে নতুন অধ্যায় বিচারি যোৱা জীৱনৰ প্ৰতিধ্বনি।

এজন বুঢ়া আৰু এটা বৰ ডাঙৰ মলিন মাছ : তাৰ লগত আছে এটা সৰু লৰা। বুঢ়াই ঘূৰি-ফুৰিছে দিনৰ পাচত দিন : আশা আৰু নিৰাশাৰ মাজত। এটি মাছো পোৱা নাই। তথাপি আশা আছে। এই গিনিতে ইনাচৰ্নটেলও মনত পৰে ; নিৰাশাৰ মাজতো আশাৰে জীয়াই থাকিবলৈ কোৱা। শেষত এদিন উঠিল এটা ডাঙৰ মলিন মাছ। বৰ ডাঙৰ। সাগৰৰ পৰা তোলা সহজ নহয়। তিনিদিন সাগৰ চলিল। এই তিনিদিনৰ ঘটনাবে ভৰা এই উপন্যাসখন। বুঢ়া হলেও তেওঁৰ অন্তৰত শক্তি আছে। বল আছে। তাকে লৈ তেওঁ মলিন মাছটোক তুলিলে। তিনি দিন সাগৰৰ পাচত বুঢ়াই মাছটোক ভাল পালে। কিয় পালে.....? মহৰ আৰু পৌৰুষৰ প্ৰতীক হ'ল মলিন মাছটো। ভালপালে : সেই কাৰণেই মাছটোক মাৰিলে।

"যদি তুমি তাক ভাল পোৱা ; তেন্তে হত্যা কৰাটো পাপ নহয়।" মৃত্যুৰ ছবি ইয়াত বুলিছে। সেয়ে এই কিতাপখন বহুত উপকৃত। বুঢ়াই মাছটোৰ লগত যুজি ভাগৰি পৰিছে। তথাপি নিৰাশ হোৱা নাই। আশা আছে "মানুহ পৰা-জয়ৰ কাৰণে সঠিক হোৱা নাই। মানুহ ধ্বংস হ'ব পাৰে কিন্তু পৰাজয় অসম্ভৱ।" আশা কৰিবই লাগিব। বাছি থাকিবই লাগিব। তাৰ মাজত পৰাজয় অসম্ভৱ।

লৰাটো আনিলে কিয়.....? লৰাটো নতুন জেনেৰেশ্যনৰ প্ৰতিনিধি। সি বুঢ়াৰ কষ্ট

সহিব লোৱাৰি আগবাঢ়ি গৈছে। তাৰ প্ৰাণত আছে যশতা : প্ৰেম। হতাশ আৰু মৃত্যুৰ ঘৰ ছায়াৰ পৰা তেওঁলোক সম্পূৰ্ণ মুক্ত। তেওঁলোকৰ সমুগত নতুন নিৰ নিমন্ত্ৰিত "দূৰ্ঘা"। হেমিংৱেৰ মনত নতুন পৃথিৱী এখন সৃষ্টি কৰাৰ আদৰ্শ জাগি আছে। সঠিক যন্ত্ৰী আশাটো সকল হওক। ইংকলমত গৈ পুৰস্কাৰ লোৱা তেওঁৰ পক্ষে সম্ভৱপৰ নাছিল। তথাপি তেওঁ নোৱেৰ পুৰস্কাৰতে ব্যস্ত নাথাকিব। সেয়ে তেওঁ পুৰস্কাৰ উৎসৱ উপলক্ষ্যে বাণী দিছিল : "For a true writer each look should be a new begining, where he tries again for something which is beyond attainment. He should always try for something which have never been done or that others have failed. There some times with good luck he will succeed." "বই আৰু লিখিব : আৰু ভাল ধৰণে লিখিব" এইয়া তেওঁ আশাৰ কাৰণে কৈছে। আশ্বাস দিছে। তেওঁৰ হেনো ৬ হেজাৰ ডলাৰ বাৰ আছিল। পুৰস্কাৰ পাবৰ সময়ত কলে "ইংকতেওঁ বকা পৰিছে : বাৰ চাবৰোৰ মাৰিব পাৰিম।" "আমেৰিকাৰ এজন যশস্বী লিখকৰ আধিক অৱস্থা। জীৱনৰ গতি গুচুহুস" অৰ্থ থকা কিতাপখন চুইচ একাডেমীয়ে বহুত আৰ্থতেই পৰিচি লাগিছিল। হৰতো সৰু পোৱা নাছিল। তথাপি তেওঁৰ অসংখ্য পাঠক পাঠিকা, এই পুৰস্কাৰ পোৱা শুনি আনন্দিত। "তুমি ভগ্নী হোৱা : তোমাৰ মজল হওক।"

আলোচনা মুক্ত কৰোঁতে হেমিংৱেৰ কিতাপ চি বন্দোপাধ্যায়ৰ "আনেট হেমিংৱে" ; চুইডিছ একাডেমিৰ সভাপতিৰ "টোকা," Ivor Brown in the Manchester Guardian আৰু হেমিংৱেৰ সাংবাদিকক দিয়া বিবৃতি আদিৰ সহায় লোৱা হৈছে :—লেখক।

ঐতিহাসিক ভাবে অথচ সিন্ধু অনাধৰণেৰে নতুন ধৰণেৰে কিবা এটা কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। যথার্থতে, সকলো কাহিনীৰে মূল্য তাৰ দৃষ্টিত নিঃশেষ হৈ গৈছিল।

অইন সৈনিকে দেখা বা শুনা বা কৰা কাহিনী কিছুমানত নিজে লিখি থকা বুলি প্ৰচাৰ কৰা নাইবা সকলো সেনাৰে কল্পনাত উন্নীত লোৱা—কপকথাৰ বহুত বহুমানৰ দৰে অসম্ভৱ কথা কিছুমানক সম্পূৰ্ণ সত্য বুলি অভিহিত কৰা—আদি তাৰ তুয়াবিলাক মিছাকথা হিচাবেও আছিল পুৰামাত্ৰাই মূল্যহীন। আনহে নেলগে, আমোদ-ককৰ ভিতৰতো সেই সজা কথাবোৰ কোনোদিনেই হৈ নুঠিছিল—লোমহৰ্ষক। এগৰিৰ নিৰ্বিক্ত হাবিত মেচিনগানৰ সৈতে পিছৰাৱদ্ধা জাৰ্মান তিবোতাবিলাকৰ বিকৃত বিৱৰণ শুনি থকা—তাৰ অতি মৰমৰ বন্ধুসকলেও তেনেদৰে শিকলিৰ বান্ধত নপৰা—সি কোৱা সৈন্যকিছুমানত অকনো বাপ নেদেখুৱাইছিল আৰু সেয়েই ফ্ৰেবৰ মাৰুবোৰে কেতিয়াও কাৰো ননত অকনো চাঞ্চল্যৰ বেখাপাত নকৰিছিল।

অসত্য আৰু অপলাপৰ ফল স্বৰূপে ফ্ৰেবৰ অভি-জ্ঞতাৰ মন-প্ৰাণক আচুহু কৰিলে—এটি অচিন কথাতো আৰু সেইকাৰণেই কোনোবা নাচৰ নিশা ঘটনাক্ৰমে অলপ সময়ৰ কাৰণে এজন শৰ্টাশটি সৈনিকৰ লগত দুঘাৰ সুখ-দুখৰ কথা পাতিবলগীয়া হলেই সি খুব কম আৱাসতে আটাইতকৈ বুঢ়া সৈনিকটি সাজি পৰিছিল। সকলো সময়তে এটি অজান ভয়ৰ ভাবে তাৰ মনটো বেদন আতঙ্কিত কৰি তুলিছিল.....

এই সময়তো আছিল—শেষ বৰ্ষাৰ দিন। সি শুই উঠিব পলমকৈ—গ্ৰন্থাগাৰলৈ গৈ কিতাপ আনিব, দুপৰীয়াৰ আহাৰ খাই আগচ'ৰাত বহি আমনি নলগা-লৈকে কিতাপ পঢ়িব আৰু দিনটোৰ আটাইতকৈ গৰম-লগা সময়কণক শীতল আন্ধাৰ "পুল-কন"ত কটাবলৈ। গধূলী-সময়ত সদায় সি অলপ "ফ্ৰেনিচেট"

বজোৱা অভ্যাস কৰে আৰু মগৰত অলপ ইফাল-গিফাল কৰাৰ পাচত, কিতাপ পঢ়ি বিচনাত পৰেগৈ। তাৰ ভনী-দুজনীৰ চকুত সিহঁতৰ এই দুৰ্ভাগীয়া ককায়েক এতিয়াও এজন বীবেই হৈ আছিল। যদি সি বিচাৰে—তেন্তে তাৰ বাতিপুৰাৰ বাবৰ বাকে বিচনাতে দিমোগৈ। মাক লগনে তাৰ ওচৰলৈ আহে, তাক যুদ্ধৰ বিষয়ে ক'বলৈ কয় কিন্তু মনটো হ'লে সদায় ক'বাত উৰি ফুৰে। বাপেকে কিছু সম্পূৰ্ণ উদাহৰণ তাৰ অৱলম্বন কৰিছিল। ফ্ৰেবৰ যুদ্ধলৈ যোৱাৰ আগতে পৰিয়ালৰ কাৰখন তাক কেতিয়াও চলাব দিয়া হোৱা নাছিল। সঠিক কথা ক'বলৈ গ'লে মাটিবাবীৰ লেন-দেনত ঘূৰি ফুৰা বাপেকক—কাৰখন সদায় ওচৰতে লাগিছিলেই। "ফাষ্ট-নেচনেল-বেছ"ৰ আগতে কাৰখন সদায় বৈ থাকে কিবনো তাৰ দ্বিতীয় মহলাতেই বাপেকৰ অকিচুটো। এতিয়া, যুদ্ধৰ পাচতো.....কাৰ একেধৰনেই থাকি গ'ল।

চহৰখন অলপো সলনি নহল—মাত্ৰ সৰু সৰু ছোৱালীবোৰ ডাঙৰ হৈছে। সিহঁতে বাস কৰা কাজিয়া পেচাল-মৰামিলাৰ এই গোলমলীয়া পৃথিৱীখনৰ দুৰ্ব্বহ বোছ ভাঙি লোমাই বাবৰ সাহ বা শক্তি ফ্ৰেবৰ নাই। অৱশ্যে, সিহঁতক এনেদৰে চাবলৈ তাৰ বৰ ভাল লাগে। ইমানবোৰ ধুনীয়া ধুনীয়া গাভৰু ছোৱালী। প্ৰায়-বোৰেই চুলিবোৰ 'আক' চুটি চুটিকৈ কটা। সি যোৱাৰ সময়ত আকৌ সৰু সৰু ছোৱালী নাইবা বৰ উৰণীয়াবিধৰ ছোৱালীবিলাকেহে তেনেকৈ চুলি ৰাখিছিল। সিহঁতৰ সকলোৱে চুৱেটীৰ পিকিছিল আৰু লগতে বুৰণীয়া "ডাচ্-কলাৰ" থকা "ৱেই-ছাৰ্টি"। এটা বেছ নতুন পেটাৰ্ণ। আগচ'ৰাত বহি থাকি আলি-টোৰ সিপাৰেদি থোৱা সিহঁতক চাবলৈ সি ভাল পায়। গছবিলাকৰ দীঘল-ছাঁত খোজবোৰ পেলাই আগবাঢ়ি যাওঁতে সিহঁতক লক্ষ্য কৰিবলৈ তাৰ ভাল লাগে।

চুৰোঁৱৰ গুপকৰ খুৰশীয়া "ডাচ-কলাব" বোৰ সি ভাল পায়। সি ভাল পায়—সিহঁতৰ লাহী চিলকৰ মোলা-বোৰ আৰু বহল জোতাৰিলাক আৰু ভাল পায় সিহঁতৰ ব'ধ কটা চুলি আৰু খোজ কানৰ চপল-লয়লাগ-ভৰী।

চহৰত থকা কালছোৱাত সিহঁতৰ প্ৰতি তাৰ আকৰ্ষণ বৰ শৰল নাছিল। তাৰ বাবে সচাকৈয়ে সিহঁতৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। অটলতাৰ সুৰুকেৰে আবদ্ধ সিহঁত। তাৰ যেন আন কিবা এটাৰহে খুৰ প্ৰয়োজন। অনিশ্চিত তাৰ ননে নিচাবে এজনী ছোৱালী—তাৰ বাবে অকনো কষ্ট কৰিবলৈ তাৰ মন নাই। এজনী ছোৱালী সি খুৰ ভাল পালেহেঁতেন হয়তো, কিন্তু তাৰ অনুদৰ্শত বেছি সময় নষ্ট কৰিবলৈকো সি ভাল নাপায়। জয়াল-জয়ীট বাইৰা কুটনীতিৰ মাজতো সোমাই পৰাতো সি মুঠেই পছন্দ নকৰে। ধবচ-বৰচ কৰিবলৈকো সি মানুহ নহয়, আৰু এটা মিছা কথাও সি নকয়। একোবেই তাৰ মনত মূলা নাই।

তাৰ কাৰ্য্যৰ পৰিণাম তুহিবলৈকো সি বাজি নহয়। তাক লাগে কল্যাকল ভোগ নকৰাকৈ জীয়াই থাকিবলৈ—কেৱল জীয়াই থাকিবলৈ। তাৰোপৰি তাকনো ছোৱালী এজনী কেনেই লাগিছে। সেনাবাহিনীৰ জীৱনে তাক এই সত্যটো ভালকৈ শিকাইছে। গচাকৈয়ে এনেকৈ তাও ধৰিবলৈ বৰ ভাল যেন তোনাক ছোৱালী এজনী নহলেই নহয়। প্ৰত্যেকে তাকেই কৰিছিল। মিছাকথা, দহাচলতে তোনাক ছোৱালীৰ কোনো দৰ্কাৰেই নাই। কিমান হাঁহি উঠা—গচাকৈয়ে। কোনোবাই আকৌ গৰু কৰিব.....ছোৱালী-বিলাক তেওঁৰ মানত সম্পূৰ্ণ মূলাহীন, কেনেকৈ তেওঁ সিহঁতৰ কথা কল্পনাকালে তথ্য নাই, আনকি সিহঁতে কেতিয়াও তেওঁক স্পৰ্শকৈ কৰিব নোৱাৰে। আনফালে

আকৌ এজনে ক'ব—ছোৱালী মহলে তেওঁ জীয়াৰেই থাকিব নোৱাৰে—সকলো সময়তে তেওঁক লাগে নাথোন—ছোৱালী। দুয়োজনে মিছা কথা কয়। তুমি যেতিয়ালৈকে ছোৱালীৰ কথা নাভাবা—তেতিয়ালৈকে তোমাক কোনো ছোৱালীয়েই নালাগে। সেইদৰে কথাও সি সেনাবাহিনীতে শিকিছে। আনহাতে, পলম কৈ হওক বা সোনকালেই হওক—তুমি সদায় এজনী ছোৱালী পাবাই। উপযুক্ত কাল হলে তুমি ভাবিবই নেলাগে। এইদৰে কথাত-সেনাবাহিনীৰ দীঘলীয়া জীৱনে তাক শিকাইছে।

সি এজনী ছোৱালীক ভাল পালেহেঁতেন যদি তাই তাৰ ওচৰলৈ আহিলেহেঁতেন কিন্তু কেতিয়াও কথা কব নিবিচাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু ঘৰত! ঘৰত যে সকলো কথাই ইমান অটল। সি জানিছিল—সি কেতিয়াও এই অটলতাৰ বেৰ বগাব নোৱাৰে। তাৰ বাবে যেন কোনো কষ্টই কৰিবলগীয়া নহয়। কিন্তু কৰাহী আৰু জাৰ্গান ছোৱালীৰ কথা অৱশ্যে বেলেগ। তুমি কথা পাতিবও নোৱাৰা আৰু পাতিব নেলাগেও। তেনেই সহজ কথা—তোমালোক দুয়ো বন্ধু। ব্ৰহ্মসুৰ কথা তাৰ মনলৈ আহিল আৰু তাৰ পাছত জাৰ্গানীৰ। হাজাৰ হওক, জাৰ্গানীখন তাৰ বেছি ভাল লাগিছিল। ঘৰলৈ আহিবলৈ তাৰ মনকে নগৈছিল। কিন্তু তথাপি সি যে আহিবলগীয়াই হ'ল। এয়া, আগচ'মাত ৰহি আছে।

আলিচোৰ সি কাষেদি খোজ কাঢ়ি মোৰা ছোৱালী-বিলাকক—সি ভাল পাইছিল। জাৰ্গান বা কৰাহী ছোৱালীবোৰতকৈ—সিহঁতৰ মুখত—তাৰ লাগিছিল বেছি ভাল। কিন্তু তাৰ পৃথিৱী আৰু সিহঁতৰ পৃথিৱী-খনটো একে নহয়। সিহঁতৰে যেই কোনো এজনীক সি ভাল পাব পাৰিলেহেঁতেন। ইমান খুনীয়া—সিহঁত।

তাব ভাল লাগিছিল। বুকুখন যেন কপি উঠিছিল। কিন্তু ইমান কথা তাব আগত কেতিয়াও নচলিব। তাবোপৰি, —এজনী ছোৱালীৰ সিমানে প্ৰয়োজনো হোৱা নাই—তাব বাবে। অৱশ্যে, সিহঁতক চাই থাকিবলৈ তাব ভাল লাগে—এনেদৰে। কিন্তু নহৰ, অৱশ্যে এতিয়া নহৰ—দিন-কাল অলপ ভাললৈ আহিছেহে মাথোন।

আগফালে বহি বুদ্ধৰ বিষয়ে কিবা কিতাপ এখন সি পঢ়ি আছিল। বুদ্ধৰ ইতিহাস—তাৰ জীৱনৰ হেৰাই-যোৱা দিনবোৰৰ হৈ-যোৱা কাহিনীবোৰৰ পাণ্ডুলিপি। সি পঢ়া বহু-কিতাপৰ ভিতৰত আজিয়েই তাব আটাইতকৈ ভাল লাগিছিল। তাব ইচ্ছা—আৰু দুখনমান মানচিত্ৰ যদি সৰহকৈ থাকিলেহেঁতেন। ভাল ইতিহাস—তাতে আকৌ যদি ভাল বৰ্ণনামূলক মানচিত্ৰ থাকে—তেন্তে তাব খুব ভাল লাগিছিল। এতিয়াহে সি প্ৰকৃততে বুদ্ধৰ বিষয়ে শিকিছে। আগেয়ে সি আছিল—তাৰ সৈনিক।

ঘৰলৈ অহাৰ এমাহমানৰ পাচত এদিন পুৱা নাক তাৰ শোৱা-কোঠালীলৈ আহি বিচনাতে বহিলহি। ইটো-সিটো কথা বতৰৰ পাছত নাকে ক'লে বেগমুলি সনয়ত জেবে ঘৰৰ নটৰখন লৈ ফুৰা-চকা কৰাতো—বাপেকে ইচ্ছা কৰে। জেবে কিন্তু আকৌ গোজালি মাৰি ধৰিলে যে বাপেকৰ এই অপ্ৰত্যাশিত সিদ্ধান্তৰ মূল নাকহে—আন কোনো নহৰ। অলপ পাছতে ৰাতিপুৱাৰ খাৰৰ বাবে তললৈ মাতি নাক নামি গ'লগৈ। কোঠালীটোৰ পৰা নাক ওলাই বোৱাৰ পাছত তলৰ মহলাত জেবে চাহ-চানুচৰে টুং টাং শব্দ শুনিবলৈ পালে। হাত-মুৰ কুই গাভ-পোছাক পিছি সি তল পালেগৈ—ৰাতিপুৱাৰ আহানৰ বাবে। সি থাই থকা অৱস্থাতেই ভনীয়েক আহি দিনটোৰ চিঠি-পত্ৰ আৰু কাগজখন উলিয়ালেহি।

ইমান সোনকালে ওই উঠা বাবে ভনীয়েক জেবক মৰম-মিশ্ৰিত পৰিহাল কৰিলে। তাই আছিল তাব সকলোতকৈ মৰমৰ ভনীয়েকজনী। জেবে মাথোন নুব দাঙি চালে আৰু ভনীয়েকৰ হাতৰ পৰা “কাছাছু চিটি ষ্টাৰ” ৰন লৈ যেন-থেনালিৰ পৃষ্ঠাটোত নমোযোগ দিলে। দুবৰ পৰা নাকে জেবক কাগজখন মোটোকাই লবলৈ হাক দিলে কিয়নো তেনে কৰিলে সেইতাকে পঢ়াত অহুবিধা পাব পাৰে। ভনীয়েকে ওচৰতে বহি তাক চাবলৈ ধৰিলে। ভনীয়েকে আকৌ কথা-প্ৰসঙ্গতে আজি আবেলিকে জন লগা “বেচ বল” (Base ball) খেলৰ কথা ক'লে। আজি আকৌ তাইৰ পাল পৰিছে। জেবেও পুৰণি খবৰ-বাতৰি শুৱিলে। ভনীয়েকে অনৰ্গল কৈ পৰি : বহুত লৰা-তকৈ তাই বেছি ভাল খেলিব পাবে, ছোৱালীবোৰটো ভাল নহয়হে। ককায়েকেই যে তাইক খেলিবলৈ শিকাইছিল নাইবা তাই ককায়েকৰ কিনান মৰমৰ ভনীয়েক—ইত্যাদি কথাবোৰ তাই হেনো কাৰো আগত ক'বলৈ বাকী কথা নাই। তাই আবেলি খেল চাবলৈ ককায়েকক অনুৰোধ কৰিলে। জেবে অনিশ্চিত ভাৱে শলাগি থলে মাথোন। ভনীয়েকে কিন্তু জেবে তাইক অকনো ভাল নেপায়-বুলি থেহু পাতিলে। ৰাছনি বৰৰ পৰা নাক সোমাই আহিল—হাতৰ খাল-দুখনত খাবৰ কিবাকিৰি। নাকে ক'লে :

“হেনন, ওই অলপ আঁতৰছোন ; মোৰ হেৰল্ডৰ লগত অলপ ভিতৰলৈ কথা আছে”। টেবুলখনৰ সিকামে বহি পুতেকক ক'লে :—

“চাও হেৰল্ড, অলপ সময়ৰ বাবে কাগজখন নমাই থোৱাছোন”। জেবে কাগজখন নমালে। চশমাবোৰ চকুৰ পৰা আঁতৰাই নাকে শুৱিলে:—

“তুমিনো এতিয়া কি কৰিবা, সেই বিষয়ে কিবা এটা সিদ্ধান্ত কৰিছানে?”

“ওহোঁ”—ক্ৰেবে অসম্মতি সূচক উত্তৰ দিলে।

“এতিয়া নান তুমি বগেট বয়স হোৱা নাই বুলি ভাবিছা-
নেকি” ? মাকে সাধাৰণ স্তন্য কথামান কোৱা
নাছিল। বাস্তৱিকতে, তেওঁক বগেট চিন্তাকৃত দেখা
গৈছিল।

“মই একো ভাবি নাই”—ক্ৰেবে একে নিৰ্ণয়
উত্তৰ। “ঈশ্বৰে প্ৰত্যেককে নিজৰকৈ এটি কাম
দিছে। তেওঁৰ বাহ্যত কোনো নিষ্কৰ্ম্য স্থান নাই।”
মাকে আকৌ চেষ্টা কৰিলে।

“মই তেওঁৰ বাহ্যত লাহেই নকৰোঁ”—ক্ৰেবে
ক’লে। তাক আনন্দিনাৰ ধৰেই আনন্দিপোৱা আৰু
খিৰিভীয়া দেখা গৈছিল।

“তোমাৰ কাৰণে আমি বগেট দিগ্ৰাহত পৰিছো,
হেৰল্ড। মই জানো—হীৰনত তুমি আগন্তু হোৱা
প্ৰলোভনবোৰৰ কথা, মই জানো মানুহ কিমান দুৰ্ব্বল।
তোমাৰ পিতাৰ আৰু ককাদেউতাই কোৱা যুদ্ধৰ
কথালৈ, মই গম পাওঁ আৰু সেইমই মই তোমাৰ
মজলৰ বাবে সদায়েই প্ৰাৰ্থনা কৰিছিলো। তোমাৰ
হৈ মই সদায়েই—প্ৰাৰ্থনা কৰো, হেৰল্ড।”

ক্ৰেবে ব লাগি ধালখনৰ ওকান মঙহৰ টুকুৰাবোৰলৈ
চাই থাকিল।

মাকে কৈ গ’ল :—

“তোমাৰ পিতাৰাও জানো কম লেঠাত পৰিছে।
তেখেতৰ মতে : তুমি লক্ষ্য বষ্ট হৈছা—হীৰনত
তোমাৰ গতি-পথ হেৰাই গৈছে। চোৱাচোন, সেয়া
তোমাৰ বয়সৰে চালি চিনেই ভাল কাম লৈছে আৰু
অন্যপক্ষে বিয়াও কৰাৰ বোলে—। তোমাৰ লগৰ
ল’বাবোৰতো চাবিওকালৈ কাম-কাজে লাগি গৈছে ;
কাম ব’তে-ত’তে নবই লৰ—বুলি মিথৈতে দুৰ্গমলপ
কৰিছে। তুমিয়েই ভাবি চোৱাচোন,—চালিৰ নিচিনা
লৰা এসময়ত গোটেই বংশৰে গৌৰৱ নহৰাইগৈ নাকি” ?

—ক্ৰেবে একো নান্যতিলে।

“তুমি দেখোন জানাই আৰি তোমাক কিমান ভাল
পাওঁ। তোমাৰ ভালৰ কাৰণেহে—মই কৈছোঁ।
তোমাৰ দেউতাই তোমাৰ স্বাধীনতাত হাত দিব
নোখোজে। তেখেতে কৈছে—তোমাক কাৰণ চলাব
দিয়া উচিত। আৰু তাকে যদি তুমি আকৌ গধূলী-
সময়ত দুই-এজনী ছোৱালী তুমি লৈ ফুৰাতো বিচাৰা—
তেখেত আৰু খুৰ ভালেহে পান। কাৰণ, তুমি আনন্দ-
আহ্লাদত থকাটোৱেই আৰি বিচাৰো। কিন্তু হেৰল্ড,
কিবা কাম-বন এটাতো তুমি বিচাৰি লবই লাগিব।
তুমি মিহতে লাগে আবদ্ধ নকৰা—পিতাই কেতিয়াও
বেয়া নাপায়। সকলো কামৰে সমানে মান আছে
বুলি তেখেতে ভাবে। তুমি কিবা এটা নিশ্চয় কৰিব
লাগিব। আজি পুৱাই তেখেতে মোক কথাকে বুজাই
দিবলৈ কৈছিল ; তুমিও অকিচতে তেখেতৰ লগত
পৰামৰ্শ কৰিব পৰা।”

“সকলো কথা কোৱা হ’ল নে” ?—ক্ৰেবে সুধিলে।
“হ’ল। বাচা, তুমি বাৰ তোমাৰ মানাক ভাল নোপোৱা
জানো ?”

ওহোঁ—নাপাওঁ।

মাকে তালৈ চাই পঠিয়ালে। ‘চকুদুটা চকুচলীয়া
পৰিল। তেওঁ কান্দিব ধৰিলে।

“মই কাকো ভাল নাপাওঁ”—ক্ৰেবে আকৌ ক’লে।

কিন্তু মিছা হ’ল। সি বুজাব মোৱাবিলে। মুখৰ
ভাৰাৰে তাৰ অন্তৰৰ কথা ব্যক্ত কৰিবলৈ গৈ সি কেৱল
বাৰ্দ হ’ল। মাকক মাথোন অৱস্থা আধাত দিলে।
সি আগবাঢ়ি মাকৰ বাহত বহিলেগৈ। হাত দুখমিৰে
মুখখন ঢাকি—বুলি মাকে কেৱল কান্দিছিল।

“মই তেনেদৰে কেতিয়াও কৰ খোজা নাছিলোঁ”
সি ক’লে—“মোৰ এনেদৰে কিবা এটাত ঝুটুটিছিল।

মই সটাইকৈয়ে ক'ব খোজা নাছিলো যে মই তোমাক
ভাল নাপাওঁ ।”

মাকে কালিহেই থাকিল । তেলে হাতধুইন
মাকৰ কাঁকত খলে ।

— “মই, তুমি মোক বিশ্বাস কৰিবানে ?”

মাকে মূৰ জোকাবিলে মাথোন । তেলে মাকৰ
ওচৰত বৰকৈ অনুন্নয়-বিনয় কৰিব ধৰিলে । শেহান্তৰত
মাকে তাক নিশ্বাস কৰিলে । মাকৰ আঙুলি-কাঁঠুলি
চুলিবোৰত ঢালি দিলে—এটি চুমাৰ পৰশ ।

“মই তোমাৰ মাতৃ”—মাকে ক'লে—“তুমি যেতিয়া
সকল কেঁচুৱাটি আছিল, মই তোমাক অন্তৰৰ কিনান
নিবিড় মৰম বাঢ়ি দিছিলো ।”

“মই জানো, আই, মই জানো ।” মই বহু
কৰিম আকৌ তোমাৰ ভাল লৰাটি হৈ উঠিবলৈ ।”

তাৰ পিচত মাকৰ কথাবোৰে দুয়ো কোঠালিটোৰ
একাষত আঁঠুকাঢ়ি প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ বহিল । মাকে
প্ৰাৰ্থনা জনালে ।

“এতিয়া তুমি প্ৰাৰ্থনা কৰা, হেৰল্ড ।” মাকে
ক'লে ।

“মই মোৱাৰো ।” তেলে উত্তৰ দিলে ।

“যা কৰাচোন ।”

“নাই । মই মোৱাৰো ।”

‘তেন্তে, তোমাৰ হৈ নৰে প্ৰাৰ্থনা জনাওঁনে ?’

মাকে ক'বিলে । মূৰৰ এটি অক্ষুণ্ণ ধ্বনিৰে তেলে
সন্মতি জনালে ।

মাকে তাৰ হৈ প্ৰাৰ্থনা জনালে । দুয়ো ধিয়
হ'ল : তেলে মাকক চুমা খালে আৰু বাহিৰ ওলাই
আছিল । জটিলতাৰ বেৰ-পাকৰ পৰা জীৱনটোক
সবলানলৈ সি চেঁচা কৰিছিল । তথাপি, কোনোও
ভাক থাকে কবিন নোৱাৰিলে । তাৰ দুখ লাগিল :
মাকৰ আগত সি মিছা মাতিবলগীয়া হ'ল । তৰি
দুটা লাহে লাহে আগবঢ়াই দিলে ।

কাঁফাৰু চহৰলৈ যে সি এটা কল বিচাৰি লয় ।
মাকে নিশ্চয় তাক কিনান ভাল পায় । সি মোৱাৰ
আগতে হঠাতে আকৌ কিনা পোলমাৰ লাগিব পাৰে—
কিহু সি কেতিয়াও আৰু বাপেকৰ ওচৰ নাচাপে ।
ভাক লাগে খুল সহজভাৱে জীয়াই থাকিবলৈ—সি
বিচাবে জীৱনৰ সহজ-বোৱঁতি স্তুতিত উঠি যাবলৈ ।
হঠাতে, সেই সহজ পথেদিয়েই সি বাট কুলিছে ।
যাহক । এতিয়া আৰু সেইবোৰ একো নালাগে । সি
মাথোন গাৰ ধুলৰ খেল পথাৰলৈ আৰু তাত তাৰ মৰমী
ওমীয়েক তেলেনে বেচু-বল খেলা চাবগৈ ।

[Ernest Hemingway ৰ “Soldier's Home” নামৰ গল্পটিৰ অনুবাদ]

কেচোৱামৰ কাপোৰৰ কল কটো—জালিয়ান ।

মৰম

—তুলাল ফুকন

বুজিছে ডাঙৰীয়া, আপুনি যি চাৰিবেৰৰ নামত সোমাই আছে, যিটোক আপুনি ওবে জীৱন ধৰি পাবলৈ ইচ্ছা কৰে, যিটো মহলে আপুনি পুণিৰীখন শূন্য দেখে তাৰ কথাৰে কব বুজিছো। বুজিলেতো ? যদি পৰিষ্কাৰ হোৱা নাই তেন্তে প্ৰৱন্ধৰ নামাকৰ্মলৈ দুটি নিক্ষেপ কৰক। কি দেখিছে ? ভাঙন আগৰেৰে 'মৰম' নহয় জানো ? এটা থৰম নিম্নকিৰ সৈতে এক চিহ্নেল চাহৰ বি স্বাদ অথবা এটা আধুনিক কবিতাৰ আধৰা কৰাত আমাৰ তথাকথিত আধুনিক সমাজৰ যি তৃপ্তি তাতকৈ চাৰিগ মৰম শব্দটোৱে আপোনাক অধিক তৃপ্তি আৰু আনন্দৰ গোৰাক যোগাব। আপুনি এতিয়া বান্ধি চিগাৰেটৰ ছোপা এটা মাৰি বোতাবোৰ শান্তভাৱে এবি দি জীৱনৰ আঁহে আঁহে সোমাই থকা অতীত ইতিহাসৰ 'মৰম'ৰ কথাকাবোৰক কথা ভাবি যাওক। মনৰ 'বেডিঅ'ই কৈ থাকে অবিৰাম গতিৰে। বহু। আপুনি এটুকুৰা থৰ থলুৱাই যি আৰাম পায় নাইবা স্বকোমল তুলিব বিচনাত তাত মুচুদিৰ পিচত গা এবি দি যি সোৱাদ পায় 'মৰম'তো মেয়ে পালে। বুজা নাই এতিয়াও ? তেন্তে কথাটোৰ ভেৰ ভাঙি দিয়া যাওক। কি বোলে ?

পুৱাৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৰাতিৰ এপৰলৈকে বেগিছে চাৰ তেনিয়ে দেখিব কেৱল 'মৰম'। পুৱা বিছনাৰ পৰা আপোনাৰ মৰমৰ শ্ৰীমতীয়ে অগাই দিলে। আপুনি মাজু লবাতো কৈ উঠিল "পানী এটোপা আনছোম

প্ৰভাত।" মৰমৰ বাবে "নিচো দেউতা" বুলি কৈ আপোনাৰ ওচৰত হাজিৰ। তাৰ পিছত ছলফোৰৰ সময়। ভিতৰৰ পৰা আপোনাৰ শ্ৰীমতীৰ ফুন্দুৰ কণ্ঠস্বৰ উঠি আহিল "চাহ গাওকহি। ঠাণ্ডা হব।" অৰ্থাৎ ঠাণ্ডা চাহ খালে কোনবাকৈ আপোনাৰ পেটৰ অস্থখ হব পাৰে। এয়াও মৰমৰেই চিন নহয় জানো ? আপোনাৰ লৰা-ছোৱালী কেটাই বহুত দিন মাজু একধৰে দেখা নাই। সিহঁতৰ প্ৰতি থকা মৰমৰ অজানিত শান্তিটোৱে লৈ গল আপোনাক বজাবলৈ। বচিত ঘনশ্যামে পালে লগ। কৈ উঠিল "মিঃ বৰা। থৰম কি ? ভালে আছাতো ?" আপুনি তপৰাই দিলেমাত "By the grace of you and Almighty" এয়াও মৰমৰেই প্ৰকাশ ভঙ্গী। বজাৰ পালেগৈ আপুনি আৰু মাছৰ পাচি আগত লৈ কুমলীয়া তামোলৰ সেপচুকি থকা লুগুৰি ৰাইক জ্বলিলে—"বাই, এই থুটুৰা মাছৰ দান কিমান ?" বায়ে সোলা দাঁত কেইটা উলিয়াই মূঢ় আৰু মিহি বাতৰে সনিধান দিলে "মইনা, দিবা আৰু এটকিমান। বুঢ়ী মানুহক দেখোন এনেকৈও দান কৰিব লাগে দুই চাৰি অনা।" এইবুলি হাঁহি দিলে। ৰাইৰ মাতঘাৰে আপোনাক ময় মুগ্ধ কৰি পেলালে। পৰিবৰ্তে আপোনাৰ জেপৰ টকা এটা মৰকিল। লগে লগে আপোনাৰ হাতত ওলমি পৰিল মাছৰ থুটুৰাটি যত সোমাই আছে আছে এটা পৰিয়ালৰ আশাৰ ভাঙাবটো। বজাৰৰ পৰা থুৰি আহোতে বাটত আপোনাক শহুৰেকে পালে লগ। তেখেতৰ মুখৰ পৰা মডৰা নিচিনাকৈয়ে এঘাৰ

কাক্য ব্যক্ত হন—“পাৰিলে আমাৰ কালে এপাক মাৰি-
বাচোন।” “দেউতা, চেষ্টা কৰিম বাৰা বাৰলৈ” আপুনি
মোৰণি মাৰিলে এইগৰে। মনত বাৰিৰ মৰমেই
এই নিমন্ত্ৰণৰ মূল কাৰণ। দুদিন মানৰ পিছত গৈ
পালে আপুনি শত্ৰুবেকৰ ঘৰ। দূৰতে খুলশালীয়েকে
মৰম বনা নাতেবে কৈ পেলালে “ভিনিচিমেট্টৰ গপ
আজি ভাগিন হবলা ? বাইদেউ কেনে আছে ? বুৰুল-
টোৰ মাত কুটিছেনে ?” ইত্যাদি এশ এটা প্ৰশ্নৰ জোৱাৰ
উঠিল। তাৰ পিছত চাহ সন্দেশ আদিৰে অভ্যর্থনা।
এইবোৰ মৰমৰ অপূৰ্বৰ নিদৰ্শন নহয় বুলি কোনে কবলৈ
সাহ কৰিব ?

ডাঙৰীয়া, মৰমেই দেশখন বেৰি আছে। আপো-
নাৰ সব লৰাটি দেখাত চকুত লগা। কাহ্নেই এজনে
মৰমত মন্তব্য কৰিলে “ইমান ধুনিয়া লৰাটি।” কেঁচুৱা-
টিয়ে লোটাৰ পানীখিনি পেলাই দিলে। ঋতু উগ্ৰমুষ্টি
ধাৰণ কৰি মাকে শোথালে বাহ চকা। লগে লগে
কেঁচুৱাটি সেইফালে টেবোৱা লাগিল। অৱশেষত
কেঁচুৱাটিক মাকে কোলাত তুমাই স্তমৰ আগ এটি
কেঁচুৱাৰ মুখত ভৰাই মৰম নাতেবে নিচুকাৰ ধৰিলে—
“অ মোৰ সোণটি। মেকান্দিবা ত্ৰৈ ত্ৰৈ। দুখ পালানেকি
চাওঁ মোৰ সোণটি।” লগে লগে কেঁচুৱাৰ বুৰেনি
মৰমৰ চুমা এটি বাগৰি গল। আকৌ ধৰক আপোনাৰ
সৰা ছোৱালী জনীয়ে ড্ৰিপিং খেলিছে। ঔঠত লিপষ্টিক
কৰ সৈতে গাত চক্লেট বস্ত্ৰ চিন্ধকৰ ক্ৰক। ইতিমধ্যে
আপোনাৰ পদূলিয়েদি পাৰ হৈ বাওক নন্দ আৰু ইন্দ্ৰ।
দুয়ো অকণো সময় অপব্যয় নকৰাকৈ আলোচনা
প্ৰসঙ্গত ছোৱালী জনীৰ প্ৰতি মৰমৰ কাৰণেই কৈ
গলে—“আঃ কি ডিচেষ্ট খেলা ভাই। যেন বধুবান্ধা..।”

আৰু এখেজ আৰম্ভক। দেখিব জয়ন্তই কবি-
তাক ভাল পায়। অৰ্থাৎ কবিতাৰ প্ৰতি জয়ন্তৰ মৰমৰ
ভাবে অন্ধুৰ মেলিছে। অৱশেষত সিনে হয়গৈ “প্ৰেম।”

সন্ধান নষ্ট হোৱাৰ সন্দেহ ক্ৰমে আজিকালি ইংৰাজীতে
কোৱা হয় Love মৰমৰ আকৰ্ষণতেই শেহত গৈ অভিধানে
চুকি নোপোৱা নানা বকমৰ সাহিত্যিক অলঙ্কাৰৰ সৈতে
চলাচল গুপ্ত প্ৰেম পত্ৰ অৰ্থাৎ Secret love letter
হয়— “তোমাৰ প্ৰেমত পনি গলো যেন পানীত লোণ”,
“তুমি আৰু মই যদি এক বুলি কও গৰগ আৰু মৰমত
নাথাকিব ভেদ”, “তুমি বোৰ জীৱন আকাশৰ
তোণিতৰা” ইত্যাদি। এয়া উক্তি প্ৰেমিকৰ।

সিফালৰ পৰা প্ৰেমিকাই জনাৰ “আপুনি মোৰ
চকুৰ মাথিক, প্ৰাণৰ পৰশমণি আৰু হৃদয় বন্দাবনত
মোহন বাঁহী বজাওতা নন্দদুলাল” ইত্যাদি আৰু লগত
দুই চাবি ফাকি চুগণেশ গঠন কৰিতা। এই মৰমৰ
আকৰ্ষণে এইদৰে ভাববিভাগৰ পুঁজিটোও টমকিয়াল
কৰে। কেনেবাকৈ যদি জয়ন্তৰ মৰমক কবিতাই
নেওচা দি জয়ন্তৰ গোপন কোণত অলি থকা মৰমৰ
কস্মিৎ নুমুৱাব চেষ্টা কৰিলে তেন্তে ডাঙৰীয়া জব্বন
জানিব তেওঁৰ পেটলৈ ভাত নোহোৱা দূৰৰ কথা—
মানসিক ভাবে বৰটেক পীড়িব আৰু আনকি কেতিয়াবা
অনা চাকিৰে ৰাতিপুৱাৰ পাৰে। এনে অৱস্থাত
জয়ন্তৰ কাৰণে যেন পৃথিৱীখন এটা বিৰাট শূন্য ঘাৰ
মাজত কেৱল তেওঁহে জীয়াই আছে। তাৰ পিছতেই
“কব্য পঞ্চই পাপৰি যেনে” আৰু উপন্যাসৰ ফুলনিখন
ফুলিবলৈ ধৰে।

ডাঙৰীয়া আপুনি চাইগৈ এসময়ত অৰ্থাৎ তৰ বয়সত
নিশ্চয় কোনোবা তিলোত্তমাৰ লোভ সামৰিব পৰা
নাছিল। তাৰদৰে আপুনি দাৱী নহয়। দাৱী
মৰম। বাহিৰকাল, বৈ পৰা চেলাউৰি, শাওনৰ জলভৰা
ভাৱৰ দৰে চুলি, চকুত মাগৰৰ এচামুচ নীলা, দালিন
জুটি যেন দাঁত, ঔঠত “লিপষ্টিক” গালত প্ৰসাধন সামগ্ৰী,
উঠন বুকু এশ এবুৰি বিশেষণ থকা এগৰাকী গাভৰুৱে
নিশ্চয় আপোনাৰ মৰম আদায় কৰিব পাৰিছিল। বোধহয়

সৌন্দৰ্য্যৰ কাৰণেই। সেইবুলি আপুনি "লয়লা মজনুৰ" কাৰণেও মৰম নিবিলাই নোৱাৰিব কিন্তু। মৰমে মানুহক মাৰেও তাৰেও আৰু কেতিয়াবা সৰ্ব্বস্বান্ত কৰে। আপোনাৰ চকু যুৰি পঠাই দিয়ক চেমু পীয়েৰৰ "মাৰ্ছেণ্ট অন্ড ভেনিচ" নাইবা কালিদাসৰ শকুন্তলাতৈ। সামান্য আঙঠি এটাক লৈয়ে দুয়োখন নাটক তল ওপৰ। হয়তো মৰমৰ আঙঠি নোহোৱা হলে দুয়োখন নাটকেই সৃষ্টি নহনহেঁতেন।

আৰু এটা মৰমৰ মহৎ গুণ কি জানে? স্থান, কাল আৰু পাত্ৰতেদে ই নকস্বজৰ কামো কৰে। গাঁচাই ই কেতিয়াবা মোহিনী বহুদে যে চলন পিহি ইয়াৰ নাম লৈ কঁপানত কোঁট ললেই সৰ্ব্বদেৱতা আপোনাৰ প্ৰতি অগ্ৰসন্ম। প্ৰকাশ কৰিবলৈ সজোচ কৰি লাভ নাই—এবাৰ এই লিখকেই জিলাৰ হাকিমৰ ওচৰলৈ এটা জীৱিকাৰ উপায় বিচাৰি গৈছিল। কুটা কঁপাল। তেৰা বিতুষ্ট। হাকিমক লগ কৰিব নোৱাৰি মৰমৰ চিন স্বৰূপে এপোণ পকা কুমখিৰা আৰু এখন এবি টামৰ হাকিমনাৰ হাতত হাঁহি মুখে দি সকলো কথা মুক্ত ভাবে ব্যক্ত কৰি আহিলো।

অৱশেষত মৰমৰ পক নুঠা দেখি মুগাৰ বিহা মেখেলাকে মাৰন্ত কৰি কচু শাকৰ পৰা ঔটেখা আদিৰ নাঙেদি পমেকত মাতৰাৰ মানকৈ নানা তৰহৰ মৰম বিলাৰ ধৰিলো। অৱশেষত মৰমৰ নিনিময়ে কি পালো জানে? জীৱনৰ ছাঁবিকাঠি। "কাম সোনকালে চম্ভজি লব লাগে। নাহেকত ৭৫ টকা।, কেৰাণি কাম। আপুনি যদি কোনোবা এৰ, এৰ, এৰ প্ৰাপ্ত মৰম বিহলি 'জবাকুতুৰ' কেইচিচানান ধনাই চালিব পাৰে নতুবা ইলেক্‌শ্যনৰ সময়ত মৰমৰ বহুধৰা পিয়াই দি "ভোটৰ বগৰ" তুলিব পাৰে তেন্তে বুজিব লাগিব আপোনাৰ ফালে বৃহস্পতি পোন। আপোনাৰ

ভৱিষ্যত ৰাজ্যত অমৃত তৰা কুলি উঠিব। তৰাৰ কুলবোৰে নাম পাব "পানিট" "গ্ৰান্ট", স্পেচিয়েল..।"

আকৌ বৰক যদি আপুনি মন্ত্ৰী জনৰ মনত স্ব প্ৰতিভাৰ দ্বাৰা দকৈ মৰমৰ গাঁচ বহুৱাই ভাবী জোৰাই হব পাৰে তেনেহলে আপোনাক আৰু পায় কোনে? নেওৰ কটা ৰাধ। বিলাতলৈ গৈ কোনো Miss অক মৰম নিবিলাৱাকৈ ডক্টৰেট উপাধিৰ পৰা নামটোৰ পিছত থকা নেওৰ ডাল দীঘল কৰা আপোনাৰ যি মপোন সি বাস্তৱত অচিৰে ৰূপ পাব।

গাঁচ মিছা নাছানো, শিক্ষকক মৰম লগাব পাৰিলে হেনো জায়েই সবহ নধৰ ধৰিব পাৰে। ল'ৰাই মাকক মৰম লগাব পাৰিলে ভালৰ ভাল কলটো বা পিঠাটো পায়। মৰমৰ মাতৃঘৰ মাতিব জানিলেও চিনেমা আৰু চেকাৰী বাছৰ টিকেট আগতীয়াকৈ কিনি মানুহৰ ভিৰৰ পৰা হাত সৰাত আঁহকাল নাথাকে। সেইহে— "ভাতৰ তিতা সহিব পাৰি মাতৰ তিতা সহিবনোৱাৰি।" একোঘাৰ মৰমৰ মাতে কোনোবা তৰুণ হিয়াত কঁপনি তোলা আনকি পোটাৰ ভাত এৰিব পৰাৰো ভুৰি ভুৰি প্ৰমাণ আছে। "কিনো তোৰ অমাতৰ মাত। তোৰে মাত শুনি বৰ মই নোৱাৰো এৰি ৰাওঁ পেটৰে ভাত।"

কলেজত পঢ়া গাঁৱৰ ল'ৰা ধৰলৈ যায় কৰকৰা ভাত আৰু লকা শাকৰ জুতি লবলৈ নহয় এঘাৰি মৰমৰ মাতৰ কাৰনেহে। ল'ৰাটি গৈ ছব পোৱাৰ লগে লগে মাকে প্ৰথমে মুৰলৈ চাব। তাৰ পিছতহে পৰিয়ালটোৰ ৰানায়ণ বা ল'ৰাটিৰ বা মাতৰি আলোচনা হব। "মাকে চায় মুৰলৈ তিবন্তাই চায় হাতলৈ।"—কমটো মৰমত জানো?

দেশৰ কাৰণে দেশপ্ৰেমিকৰ যি মৰম গ্ৰাহকৰ প্ৰতি দোকানিৰ যি মৰম, কিতাপৰ প্ৰতি পাঠকৰ যি মৰম,

শিক্ষক ছাত্র—পিতা পুত্রের যি নবম, ই জানো বাঘ
ছাগল মরন ?

ডাঙরীয়া, বিশ্বব্রহ্মাণ্ড খনেই নবম। ই সৰ্বব্যাপি
সৰ্ব শক্তিমান। আপোনাৰ জীৱনৰ প্ৰধান কথা আনৰ

নবম আদায় কৰাত নহয়। কথা হৈছে আপুনি জীৱনৰ
কিমানক নবম বিনাৰ পাৰিলে ? সেইবাবে ডাঙরীয়া
নবমক বুকুৰ মাজত সুমাই মহিমান্বিতভাৱে উম দিবলৈ
শিক্ষক। দেখিব লাহে লাহে পৃথিবীখন আপোনাৰ
আপোনটো পৰিছে।—

কেচৰামৰ কাপোৰৰ কলত ৬ জন মানুহ

ফটো — জালিয়ান।

মনোৰাজ্যৰ আলেখলেখ ৩—

অতীত মন আৰু চৰিত্ৰ

—জীৱন ভট্টাচাৰ্য্য

কুৰি শতিকাৰ শেষ ভাগত মানুহৰ উন্নতি নাই হোৱা বুলি কলে ভুল কোৱা হ'ব। বুৰঞ্জীক নেওচা দি আমি কেতিয়াও আগবাঢ়ি যাব নোৱাৰোঁ। আমি নকলেও অনাগত দিনত বুৰঞ্জীয়ে কৈ দিব কেনেকৈ পৰ্বতৰ ওহাত, গছৰ গোবোহত থকা মানুহবোৰে বুদ্ধিৰ বিকাশৰ লগে লগে গগনচূৰী বিৰাট অটালিকা সাজি বাস কৰিবলৈ ললে, কেনেকৈ জঙ্ঘৰ ছাল বা গছৰ বাকলি পিছা হস্ত সন্মুখ জীৱবোৰে জ্ঞান বিকাশৰ ক্ষমতা পৰমানুৰ মাজত সোমাই থকা মহানশক্তিকে বাহিৰ উলিয়াই আৱৰণকা অহা স্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ শিকিলে।

শিলৰ চোকা অস্ত্ৰ লৈ চিকাৰৰ পিছে পিছে দৌৰি ফুৰা আৰু নহুওঁ মানুহবোৰে আজি ক্ৰমোন্নতিৰ ক্ষমতা এনেকুৱা এক স্থানত উপনীত হৈছেহি য'ৰ পৰা অতীতলৈ চাই পঠিৱালে অতীতৰ কাৰ্য্য ৰূপটোক বিশ্বাস কৰিবলৈ টান হৈ পৰে। আজি মানুহে ভোগৰ, বিলাসৰ, আগৰক্ষাৰ নতুন নতুন উপকৰণ উলিওৱাত ব্যস্ত হৈ আছে; আৰু সচাটক উলিয়াইয়ো আছে। আজি পট্টিভি সীতাৰামায়াই গৰু গাড়ীৰ সকলো ক্ষেত্ৰতে প্ৰচলন কৰিবলৈ বাবে বাবে বড় কংগ্ৰেছক অনুৰোধ কৰিলেও, বড় কংগ্ৰেছে তাত সৰ্ব্বাস্ত: কৰণে সন্মতি দিয়াৰ নোৱাৰে। এই কাৰণেই নোৱাৰে যে বিজ্ঞানৰ সহায়ত, আমাৰ স্বাভাৱিক বুদ্ধি বৃত্তিৰ বিকাশত আজি

আমি এনেকুৱা এক স্থানত উপনীত হৈছোহি, য'ৰপৰা আমি আকৌ পিছলৈ যোজ দিবলৈ অনিচ্ছুক। এই কথাটো ধুকপ যে 'Man always march forward.' ই মত্ৰা মোহোৱা হলে আজি হৰাতো জেট প্লেম, আনৰিক ব'মা, উদজান বোমা, টেলিভিচন, আমি কাৰ্য্যত ৰঙোৱাটো বাদেই কথা, আৱিৰ্ভাৱ কৰাৰো কথা ভাবিব নোৱাৰিলোহেঁতেন। বাহ্যিক জগতখনত মানুহৰ যি বিৰাট উন্নতি পৰিলক্ষিত হৈছে তাক বৰ্ণাই শেষ কৰিব নোৱাৰি। এতিয়া প্ৰশ্ন হৈছে মানুহৰ ভিতৰৰ জগতখনত অৰ্থাৎ মনৰ জগতখনৰ কি উন্নতি হৈছে? মানুহৰ বুদ্ধি বৃত্তিৰ বিকাশ হৈছে। উদ্যমজিৱন সহায়ত মানুহে পৃথিৱীত নতুনৰ আৰু আচৰিতৰ বেনা পাতিছে। তাক আমি দেখিছো, চাইছো, আৰু চাই, মানুহৰ অৰ্থাৎ নিজৰ বুদ্ধি বৃত্তি দেখি নিজেই আচৰিত হৈছে। আমাৰ ওহাত থকা দিনবোৰৰ কাৰ্য্য কলাপৰ সৈতে আজিৰ কাৰ্য্য কলাপৰ পাৰ্থক্য বিৰাট কিন্তু ওহাত থাকোঁতে আমাৰ এটা কলে কুঠাবৰ কালৰ নিচিনা শিলৰ জোড়া অস্ত্ৰ লৈ আগবাঢ়ি গৈছিল, আন এদলক আক্ৰমণ কৰিবলৈ—নিচেই সামান্য কাৰণ এটাতে আৰু আজি আমি শিলৰ অস্ত্ৰটোক সহস্ৰগুণে শক্তিশালী অস্ত্ৰ লৈ আগবাঢ়ি গৈছো আনক আক্ৰমণ কৰিবলৈ। এইখিনিতে আমাৰ ওহাৰ জীৱনৰ দিনৰ লগত মিল বৈ গৈছে অৰ্থাৎ আমাৰ আধুন পুৰণ মন আমাৰ মাজৰ পৰা আঁতৰি যোৱা নাই।

ভাবিলে দুখ লাগে যে মানুষে আজি হাজাৰ বছৰৰ জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতা নৈ নিজক পবিত্ৰন কৰিব পৰা নাই। মানুষ যি আছিল আজিও সিৱেই হৈ আছে। হিংসা, সৰ্ব্বাধীনতা, নৈতিক শিথিলতা মানুষৰ মাজত বাঢ়িছে গৈছে। আৰু বাঢ়ি যোৱাৰ মূল কাৰণ হৈছে আমাৰ সম্পদ, আমাৰ জ্ঞান আৰু আমাৰ উন্নতি। ভাবিলে আচৰিতেই হ'ব লাগে কেনেকৈ আমাৰ সম্পদে আমাৰ মাজত হিংসাৰ ভাব স্তম্ভৰাইছে, কেনেকৈ আমাৰ জ্ঞানে সংকীৰ্ণতা আনিছে, কেনেকৈ আমাৰ উন্নতিয়ে নৈতিক শিথিলতা আনিছে।

সম্পদ এজনৰ আছে, আন এজনৰ নাই। এই আছে আৰু নাইয়ে দুইৰো মাজত সমস্যা বাধিব পৰা নাই। এজনে আনজনৰ পিনে চালে নিজৰ থকাটো বা নথকাটো অনুভৱ কৰিব পাৰিছে। কিন্তু দুয়োৰো মাজত এটা বিচ্ছেদ ভাবৰ সৃষ্টি হৈছে—হিংসাৰ সৃষ্টি হৈছে নিজৰ অজান্তাবেই।

আমাৰ জ্ঞানে নিজক চহকী কৰিছে, নিজকে চিনাকি কৰি দিছে। কিন্তু ই কম বেছি পৰিমাণে হলেও আমাৰ মাজত অহং (Egoism) ভাবৰ সৃষ্টি কৰিছে। সেইবাবে আমি প্ৰকাশ্যে প্ৰকাশ নকৰিলেও অন্তৰেৰে লোকক লৰা দেখিছোঁ। সকল দেখা মানে আমি নিজকে লৰা কৰিছোঁ। নিজে সংকীৰ্ণ হৈছোঁ।

আমাৰ উন্নতি হৈছে। বিজ্ঞানে নতুন নতুন আৱিষ্কাৰ কৰাৰ কলত যিটো অসম্ভৱ আছিল সেইটো সম্ভৱ হৈ পৰিছে। একেবাবে উজু হৈ পৰিছে। মধ্যযুগত বা তাৰ আগতে পৃথিৱী পৰ্য্যটন কৰা কথাটো আচৰিত আছিল। অৱশ্যে কলহুচ আৰু ভাৰ্জোদিগাৰ কাৰণে ই আচৰিত নাছিল। কিন্তু সৰ্বসাধাৰণে এই কথাটো শুনি কিবা এটা অশৰীৰি খেতাব দেৱাৰ মনেই ভৱ খাইছিল। কিন্তু আজি আমি এই পৃথিৱীক

মাত্ৰ কেইদিনমানৰ ভিতৰতে পৰ্য্যটন কৰি আহিব পাৰোঁ। আজি চিকিৎসা বিজ্ঞানে নতুন নতুন তথ্য আৱিষ্কাৰ কৰিছে, জন্ম নিয়ন্ত্ৰণ আদিৰ বিবিধ বিবিধ কলা কৌশল আৱিষ্কাৰ কৰিছে। ইয়াৰ ফলত ই যুৱক-যুৱতীৰ নৈতিক শিথিলতা অহাত ই বাধা স্বৰূপে চিঁৱ নিদি সহায় স্বৰূপে দেখা দিছে। আৰু এই নৈতিক শিথিলতা অহাৰ আন এটা মুখ্য কাৰণ সম্পদ। নেতিয়া আমাৰ অৰ্থনৈতিক সমস্যা নাইকিয়া হৈ পৰে যেতিয়া আমাৰ ব্যৱতকৈ আমাৰ ভাণ্ডাৰ বেছি টনকিয়াল হৈ পৰে তেতিয়াই আমাৰ বৰুজ কৰিবলৈ যথেষ্ট শক্তি থাকে। আৰু তেতিয়া জাতিকৈ বা মানুহবোৰক সুখাভিনাদী হোৱা দেখাটো একো আচৰিত নহয় আৰু তেনে অৱস্থাত কিছু নৈতিক ব্যতিক্ৰম ঘটাতোও একো আচৰিত নহয়। আধুনিক যুগত বেশালয় ৰাতি ঘোৱাতোও এনেকুৱা কিছুমান কাৰণেই ফল। বেশালয়ৰ পৰা আনৰ লাভ নহলেও চৰকাৰৰ লাভ হৈছে। কাৰণ গনিক বৃত্তি আৱন্ত কৰিবলৈ হলেই চৰকাৰৰ ঘৰৰ পৰা 'লাইচেঞ্চ' লব লাগে। চৰকাৰে ধম পাইছে কিন্তু ইয়াৰ কলত দেশৰ কল হাজাৰ হাজাৰ তৰুণ-তৰুণীৰ জীৱন বিপন্নগামী হৈছে তাক এনাম ভাবি চোৱা উচিত। বহুতে কোৱা শুনা যায় যে গনিকালৰ ভাৰতত আগৰ পৰাই আছে। পৌৰানিক কাহিনীৰ যেনকা, বহু আদিয়েই তাৰ প্ৰমাণ। কিন্তু এইটো মনত ৰাখিব লাগে যে পুৰণি কালৰ পৰা আছে বুলিয়েই কোনো এটা বস্তু ভাল হ'ব নোৱাৰে। আমাৰ বিবেচনা আৰু অনুশীলনীৰ দ্বাৰা আমি কি ভাল কি বেয়া তাক বাছি উলিয়াব লাগিব, আৰু যিটো বেয়া তাক দলিয়াই পেলাবলৈ আমাৰ সাহস হ'ব লাগিব। তাকে নহলে মানৱ জাতিক আমি হুহু সৰল কৰিব নোৱাৰোঁ।

বহুত ধৰণেই বহুত কালৰ পৰাই মানুহে কৈ

আহিছে যে মানৱৰ শ্ৰেষ্ঠ বস্তুদ চৰিত্ৰ। চৰিত্ৰ বস্তুটো
প্ৰকৃতভাৱে নো কি তাক আমি বুজাত ভুল কৰো। লোকে
এজনৰ বিষয়ে যিটো কয় সেইটো তেওঁৰ চৰিত্ৰ হ'ব
নোৱাৰে। নিজে নিজক যিদৰে দেখে অৰ্থাৎ নিজৰ
মাজত সোমাই থকা 'ইশুৱে' এজনক যিদৰে দেখে
সেইটোৱেই হৈ চৰিত্ৰ। কথাটো প্ৰকাশ কৰা
অলপ টান। এজনক আমি ভাল বা বেয়া বুলি কও
তেওঁৰ কাৰ্য্য কলাপ দেখি। সেইকাৰণে কোনোবাই
যদি এজনক 'ভাল' বুলি কয় তেন্তে বুজি ল'ব লাগিব
যে এই 'ভাল'টো তেওঁৰ মৰ্য্যসা। তেওঁৰ যে চৰিত্ৰ
ভাল এইটো নহয়। মানুহে এনেকুৱা কিছুমান কাম
কৰে যিবোৰ কৰিলে তেওঁক দৰে ভাল বুলিব, সন্মান-
কৰিব, বা মৰম কৰিব। কামবোৰ তেওঁ অন্তৰৰ দ্বাৰা
পৰিচালিত হৈ নকৰিব পাৰে। 'ভাল' এই বৰ্ণনাতো
ল'বৰ কাৰণেই তেওঁ এই কামবোৰ কৰে। সেইবাবে
এজন মৰ্য্যসী মানুহৰ চৰিত্ৰ ভাল হ'ব নোৱাৰিবও
পাৰে। তেওঁৰ কাৰ্য্য-কলাপ, আচাৰ ব্যৱহাৰ, কথা-
বাৰ্তা আদিয়েবোৰেই হয়তো অতি ভাল চমকপ্ৰদ, অতি
ভাল হ'ব পাৰে। কিন্তু এইবোৰে তেওঁ প্ৰকৃততে
অন্তৰতনো কি, প্ৰকৃততে তেওঁ কি ভাবে, কি ইচ্ছা
কৰে, তাক কেতিয়াও প্ৰকাশ নকৰে।

ওপৰৰ কথাখিনিৰ পৰা এইটোৱেই প্ৰমাণ হ'ব যে
চৰিত্ৰ আৰু মৰ্য্যসা এই দুয়োটাৰে পাৰ্থক্য স্বৰ্গ নৰ্ত্তন
মৰ্য্যসা আনে দেখাটো আৰু আনে কোৱাটো, চৰিত্ৰ
নিজে দেখাটো আৰু অন্তৰত প্ৰকৃততে নিজে ভবাটো।
বুদ্ধ, বীণ, পৰমহংস, শঙ্কৰদেৱ আদি মহাপুৰুষ সকলৰ
কথা ইয়াত ধৰা হোৱা নাই। মহাপুৰুষ সকলৰ
চৰিত্ৰ সেইটোৱেই যিটো তেওঁৰ কাৰ্য্য কলাপ, আচাৰ
ব্যৱহাৰৰ মাজেদি প্ৰকাশ পায়। পৃথিৱীখন সাধাৰণ
মানুহেৰেই ভৰপূৰ। সেইবাবে সাধাৰণ মানুহসকলৰ
কথাকেহে ইয়াত ধৰা হৈছে।

এজন মানুহৰ স্বভাৱটোৰ বিষয়ে কিছু ক'ব পাৰো।
কিন্তু তেওঁৰ চৰিত্ৰটোৰ বিষয়ে ক'ব নোৱাৰো। আৰু
যদি কাৰোবাৰ চৰিত্ৰৰ বিষয়ে কিবা এটা ক'বলৈ আমি
আগবাঢ়ি যাও, সি বৰ সমীচীন নহ'ব। এই কাৰণেই
নহ'ব যে নজনা বস্তু এটাৰ বিষয়ে তৎক্ষণাত কিবা
এটা মত দিবৰ আমাৰ একো অধিকাৰ নাই। কিন্তু
দুখে লগা কথায়ে, আমাৰ মাজত ল'ৰা বুঢ়া সকলোৱেই
কাৰোবাৰ বিষয়ে তৎক্ষণাত কিবা এটা কৈ দিবলৈ
অকনো কুণ্ঠিত নহয়। আমাৰ লোকৰ বেয়া কোৱাটো
ইমান বজ্জাগত হৈ পৰিছে যে 'বহুত যুগৰ' সাধনাৰ
পিছতো বোধহয় ইয়াক আমি আমাৰ মনৰ মাজৰ পৰা
একেবাৰে নিঃছিহ কৰিবলৈ সমৰ্থ নহ'ম। সেইবাবে
এতিয়াৰ পৰা আমাৰ চেষ্টা কৰা উচিত হ'ব যে আমি কিবা
এটাৰ বাহিৰ দেখিয়েই মত এটা নিদি তাৰ ভিতৰতনো
কি আছে তাক জানিবলৈ চাওঁ।

আমাৰ গাত এটা ভাৱৰ দোষ আছে যে আমি
ভবাটো প্ৰকাশ নকৰো। এজন মাজিতকচিৰ ডেকা
মানুহে যেতিয়া এজনী ধুনীয়া ছোৱালী দেবে তেতিয়া
তেওঁৰ মনত যিটো ভাবৰ সৃষ্টি হ'ব সেইটো তেওঁ মুখৰ
লাজতে হওঁক বা মৰম বা অৱহাৰ কাৰণেই হওঁক,
প্ৰকাশ কৰি ক'ব নোৱাৰে। কেৱল বিশেষত যদি তাৰ
বিষয়ে ক'ব লগাও হয়, তেন্তে এনেকুৱা এটা কথা ক'ব
যিটো তেওঁ প্ৰকৃততে ভবাই নাই বা ক'বলৈও ইচ্ছা
কৰা নাই। এই যে কামটো কৰে এইটোৱে
কাৰো অপকাৰ নকৰে, নিজৰহে অপকাৰ কৰে।
মনৰ মাজত যেতিয়া নানা ভৱনৰ ভাববোৰ খুপ ৰাই
থাকে, তেতিয়া সি তাৰ প্ৰকাশ বিচাৰে—ওলাই বাবলৈ
এটা ৰাতি বিচাৰে; ৰাতি নাপালে সি শাৰীৰিক কিবা
এটা ক'তি কৰি ওলাই যায়। হয়তো ইয়াৰ ফলত
বল হানি হয়, নহয় মনৰ শান্তি বোলা বস্তুটো আঁতৰি
যায়। সেই বাবেই Psychoanalyst সকলে

বোণীৰ অতীত, জীৱনৰ প্ৰতিটো ঋতি-নাটিৰ ঘটনাৰ বিশদ বিৱৰণ লয়। আৰু তাৰ পৰা কোন বিশেষ ঘটনাৰ ফলত এজনৰ স্বাভাৱিক মনৰ অৱস্থাটোৰ পৰি-বৰ্তন হয়, তাক বাছি উলিয়াই, আৰু তাৰ প্ৰতিকাব কৰে। আমি মনত ৰখা উচিত যে কোনোবা এটা বস্তুৰ বিষয়ে ধুব বেছিকৈ ভাবি থাকিলে মানুহে তাত আগ্ৰহ হলেই মানুহৰ স্বাভাৱিক বুদ্ধি নৃষ্টিৰ, স্বাভাৱিক চিন্তাধাৰাত ব্যাঘাত জনে। ফলত মানুহজনে এনে-কুৱা কিছুমান কৰে যিবোৰ কৰিবৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই আৰু এনেকুৱা কিছুমান কথা ভাবে, যিবোৰ

ভাবিবৰ প্ৰয়োজন নাই বা ভাবিলেও তাৰ পৰা একো লাভ নহয় বৰঞ্চ মনৰ শাস্তিহে আঁতৰি যায়।

অন্যোন্মত্তেই মানুহে চৰিত্ৰ বা বৰ্ণন্যা একো লগত লৈ নাহে বা ইয়াক উদ্ভাৱিকাবীকৃত্তেও লাভ কৰিব নোৱাৰে। এচপৰা দুচপৰা ইটা দি দি এখন প্ৰকাৰ দেৱাল গঠাদি, নানান তৰহৰ কাৰ্য্যকলাপ আৰু ভুল ভ্ৰান্তিৰ মাজেদি গৈ হে লাহে লাহে এই চৰিত্ৰ গঠন হয়। চৰিত্ৰ গঠন কৰিবলৈ কোনোৱে চেষ্টা কৰিবও নোনাগে, ই আপোনা আপুনিৰেই গঠন হয়। মাত্ৰ মনত বাধিব লাগে যে আমি যি দৰে গঠন কৰিবলৈ বিচাৰো নেই-দৰেইহে চৰিত্ৰৰ গঠন হয়।

মালন্দাৰ ভগ্নস্থাপ : কটো জেবিসান

খেলা পথৰত এভূমুকি

"I never took part in exercise, cricket or football before they were made compulsory. My shyness was one of the reasons for this aloofness, which I now see was wrong. I then had the false notion that gymnastics had nothing to do with education. To-day I know that physical training should have as much place in the curriculum as mental training."—Gandhiji.

বহুৰে কেৱল আনন্দ দিব পাৰে, এটা মাত্ৰ বস্তুৰে মনৰ উৎকৰ্ষ সাধন কৰিবলৈ সুযোগ দিয়ে—সেইটো হৈছে খেল-ধেমালি।

গোটেই জগততে খেলৰ মান দিমক দিনে উন্নততৰ হৈছে। পৌৰাণিক নিয়ম-কানুন এৰি আধুনিক বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীৰে আমাৰ খেল-ধেমালিবোৰ কৰা দেখা গৈছে। যি ঠাইৰ খেলত বৈজ্ঞানিক প্ৰভাৱ পৰিছে সেই ঠাইৰ খেলাৰে মান উন্নততৰ হৈছে।

১৯৫৫-৫৬ চনৰ "মন্তোম টুকীত" অগমৰ খেলুৱৈ

মানুহ যেতিয়া নানান দুখ-কষ্টেৰে আভিহিত হয়, নৈতিক আৰু সামাজিক কঠোৰ পৰিস্থিতিত যেতিয়া হতাশ হ'ব লগীয়া হয়, তেতিয়া সকলোৰে মনত এটা

খেলাই কেৱল মানুহক আনন্দই নিদিব। ভলি, হকি, ফুটবল, ক্ৰিকেট আদি খেল বোৰত 'Team spirit' বোলা কথাটো সোমাই আছে।

'United we stand, divided we fall'

এই কথাটির উপলব্ধি কৰিব পৰা হয়, যেতিয়া এযাৰ-টাক খেলুৱৈয়ে লগ লাগি বিপক্ষে দলক পৰাজয় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। এই খেলবোৰৰ যোগেদি বন্ধুত্ব (Friendship) স্থাপনৰ এটা সুযোগ পোৱা যায়। পানশালিৰ পাঠ্য-পুথিত যিমান কথা শিকিব পৰা যায়, তাতকৈ বেছি কথা এই খেলবোৰৰ যোগেদি শিকিব পাৰি।

অসমত প্ৰায় আটাইবোৰ খেলাকে খেলা দেখা যায়। আজি এবছৰৰ আগলৈকে অসমত যি খেলৰ মান আছিল, সি আন আন দেশৰ তুলনাত একেবাৰেই পিচপৰা আছিল বুলি স্বীকাৰ কৰিব লাগিব। বৰ্ত্তমান অসমে খেলৰ মানদণ্ড আগতকৈ বহুত বঢ়াইছে। বিশেষকৈ ফুটবল খেলত নিপুণতা দেখুৱাবলৈ লক্ষ্য হৈছে। এই ফুটবলখেলাৰ উন্নতিৰ মূলতে অসমৰ ক্ৰীড়ামোদীসকল, বিশেষকৈ নগাঁৱৰ মৌঃ নুৰুল আমিন; শিৱসাগৰৰ শ্ৰীযুক্ত অমলীনকৰ্মা, যোৰহাটৰ শ্ৰীযুক্ত শশী প্ৰসাদ বৰুৱা ইত্যাদিৰ দৰে আৰু দুই এজন উৎসাহিক পথপ্ৰদৰ্শক ওলালে নিশ্চয় অসমৰ খেলৰ মান অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে বৰ্ত্তমানতকৈও বহুত উন্নত হ'ব।.....

১৯৫৫ চনত কলিকতাত অনুষ্ঠিত হোৱা আই, এফ, এ, শিল্ডত শিৱসাগৰৰ 'এনেচাৰ ক্লাৰে' অভূতপূৰ্ব খেল খেলি কলিকতীয়া দলসমূহক তৰফ লগায়। ইয়াৰ পূৰ্বে অসমৰ কোনো দলে এই শিল্ডত 'ছেমি-ফাইনেল' পোৱা নাছিল। ইয়াৰ পিছত যোৰহাটত হোৱা 'এ, টি, পি, এ, শিল্ডত অসমৰ' 'ষ্টেট ট্ৰেন্সপ'ৰ্ট' দলে কলিকতীয়া দলবোৰক যেতিয়া ইটোৰ পিছত সিটোক পৰাজয় কৰি শিল্ড লাভ কৰিলে, তেতিয়াও অকল কলিকতাৰ দলকেইটাই নহয়, প্ৰায় সকলোৱেই

আচৰিত হ'ব বনিছিল। ১৯৫৫।৫৬ চনত এনাৰ-কুলামত অনুষ্ঠিত হোৱা 'সন্তোম টুৰীৰ' খেলত অসমে দিল্লী আৰু বোম্বেক পৰাজয় কৰি প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে চেমি-ফাইনেল পায়গৈ। চেমি-ফাইনেলত অৱশ্যে মহীশূৰৰ লগত এগ'লত পৰাজিত হয়; কিন্তু এই সামান্য পৰাজয় অসমৰ কাৰণে একো নহয়। সন্তোম-টুৰীৰ খেলে অসমক খেলৰ বুৰঞ্জীত চিৰস্মৰণীয় কৰি ৰাখিব। এই প্ৰতিযোগিতাৰ কাৰণে অসম-দলৰ অধিনায়ক হৈছিল ডিব্ৰুগড়ৰ নিপুণ খেলুৱৈ ডাঃ শৰৎ-দত্ত। এনাৰকুলামত ডাঃ দত্ত, ডাঃ দাস ওপ্ত, অমল বিচাৰ্ণ, সুনীল দাস আৰু চীনৰ প্ৰাচীৰ নিচিনা 'ৰেঙ্ক' টোয়েশ্বৰ দত্তই সুন্দৰ খেলেৰে হাজাৰ হাজাৰ দশকক মোহিত কৰি আহিছে।

অসমৰ ক্ৰিকেট খেলৰ মান আশানুকূপ হোৱা নাই। ভাল শিক্ষা নোপোৱাৰ দোষত অসমে আজিও ক্ৰিকেট খেলাত আশানুকূপ সূ-নাম অৰ্জন কৰিব পৰা নাই। ক্ৰিকেট খেলাৰ মান বঢ়াবলৈ হলে অসমৰ ডাঙৰ ডাঙৰ চহৰ কেইখনত ভাল শিক্ষক দিব লাগে আৰু বিসকল লোকে খেলত সোৱাদ পায়, তেখেত-সকলে আনকো সেই সোৱাদৰ ভাগ দিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

ইয়াৰ বাহিৰেও হকি, বেডমিণ্টন, ভলি আদি যিবোৰ খেল আছে সেইবোৰৰ Standard বে একেবাৰেই কম তাক বঢ়াই ক'ব নোলাগে। আমাৰ কৰ্তৃপক্ষই এই খেলবোৰৰ প্ৰতি অৱহেলা কৰা মানে দেশৰ কানৰ প্ৰতিহে অৱহেলা কৰা। আমাৰ দেশৰ উঠি অহা ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক ভাল স্বাস্থ্যৰে নাগৰিক কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ হলে খেল-ধেমালিৰ নিত্য প্ৰয়োজন। আমাৰ খেলবোৰ নিৰপেক্ষভাৱে আৰু পৰস্পৰৰ মাজত মৰম-চেনেহৰ ভাৱ ৰাখি খেলিব লাগে। গাইঙীয়া ভাবে খেলাত জয় কৰিব নোৱাৰে, পৰাজয়হে নিশ্চিত।

—ললিত বৰুৱা

আমাক লাগে

“মানুহে কুলাৰ খোজো শুকান মকত কুল...” নোপোতা পোতাৰ এই আকুল ছেপাহটোৱেই মানব সভ্যতাৰ জন্মটোৱী। সৃষ্টিৰ বৈচিত্ৰ্যতাৰ মাজত থাকি নিতা নতুনৰ স্বাদ বিচাৰি গ’ল মানুহ। পোতা আৰু নোপোতাৰ মাজত থাকি সপোন দিষ্টকত পৰিপত্ত কৰা শিল্পী’ মানুহে সৃষ্টি কৰিলে বিভিন্ন বসেৰে বিভিন্ন কলা। গতিশীল পৃথিবীৰ বোৰ’তী সমাজেই বিচিত্ৰ কলাৰ পটভূমি। ‘শাবুকৰ খোলাৰ বুকুত জীৱনৰ মুকুতা’ বুটলিৰ খোজা মানুহটোৱে গতানুগতিক সৃষ্টিত আমোদ নাপাই, পাই তাজতা। তাত সতৃপ্তিৰ আকুলতা নাহে অতৃপ্তিৰ ব্যাকুলতা আছে। ....চিৰ প্ৰবাহিত সমাজৰ সাপেক্ষ ভাৱধাৰাক লৈয়েই আগবাঢ়ে সৃষ্টিকামী কলাকাৰ সকল—প্ৰকৃত কৰি সাহিত্যিকসকল।.....

অসমীয়া চুটিগল্প আৰু উপন্যাস গতানুগতিকতাৰ মেৰপাকত পৰিছে। দুই এজন লিখকৰ এমাহখীয়া চেষ্টাৰ বাদে অধিকাংশ লিখকৰ লিখনিতেই গতানু-

গতিকতা। বিষয় বস্তুত গতানুগতিকতা হলে বেছি আপত্তি কৰিব নোৱাৰি, যদি প্ৰকাশভঙ্গীত নতুনত্বই ভুমুকি মাৰে(superior excellence in the trial and test of the artist’s merit”) বোগেশ দাসৰ “সহাৰি পাই” আমাৰ এই বাবেই ভাল লাগে। কিন্তু বিষয় বস্তুৰ কথা বাদেই প্ৰকাশভঙ্গীটো যেতিয়া গতানুগতিকতাই জীড়া কৰে—তেতিয়া সি মুকলী বজাৰৰ ‘বাহী’ বসগোলাৰ দৰে লাগে। আব্দুল মান্নিকেই নতুন নতুন প্ৰকাশভঙ্গীত অধিতীয় স্থান অধিকাৰ কৰি আছে। সংখ্যা হিচাবে অসমীয়া চুটিগল্প আৰু উপন্যাস কৰ বুলি আমি নকওঁ, কিন্তু মৌলিকতাৰ তুলাচনীত আমাৰ ওজন যে খুউৰ কম সেই মন্তব্যত দ্বিমত নিশ্চয় কোনো নহয়। ওলকীৰ শৰ্দাৰ আসনখনেই কেতিয়া পূৰ হ’ব জানো? মুনীন বৰকাটকী, কক্ক ভূঞা, বমা দাস আদিৰ দৰে ননো-বিজ্ঞানৰ ভেটিত প্ৰতিষ্ঠিত কৰা গল্প আমি নোপোৱাই হলো (চৈনদ আব্দুল মান্নিকৰ “বাৰ গবৰ বৰষুণ”

আৰু চন্দ্ৰপ্ৰসাদ শইকীয়াৰ “অপেক্ষা” আনাৰ মনত অৱশ্যে চিৰদিন সেউহীয়া হৈ থাকিব। উপন্যাসৰ ফালৰ পৰা “চাকটেনমান” বাহিৰে একো আগবাঢ়াৰ নোহোৱে। মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণ গল্প, উপন্যাসৰ পাছৰি যাৰ মনগা ফাল। শিল্পী ভাৰ্মাণ্ডাৰ এঘাৰ কথাই সদায় ধুন্ধিৰাই— I can't draw a figure without knowing all about the bones and muscles and tendons that are inside it. And I can't draw a head without knowing what goes on in that person's brain and soul. In order to paint life one must understand not only anatomy, but what people feel and think about the world they live in the painter who knows his own craft and nothing else will turn out to be a very superficial artist. : Lust for life. কথাখাৰ কেৱল চিত্ৰশিল্পীৰ বাবেই নহয় কথা শিল্পীৰ বাবেও প্ৰযোজ্য। গভীৰ মানৱতাবোধৰ পটভূমিত মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণ সহজ হৈ পৰে। গভীৰ মানৱতা বোধ গল্প উপন্যাসৰ মেৰুদণ্ড। মানৱতাবোধেই মুগ্ধনীয়া সাহিত্য সৃষ্টিৰ সকল মন্ত্ৰ। এই মানৱতাবোধৰ কাৰণেই 'ডাচ কেপিটেনৰ' যুগতো কালিদাসমলৈ আনাৰ মনত পৰে।...

নৱচেতনাৰ জন্মদিয়া কৰি শক্তিকাৰ পৃথিবীখনে দিঠকৰ আঁৰত থকা অশৰীনি নাৱক-নাৱিকক নিৰিচাবে। আজিৰ সাহিত্য-বাহুৰী বাস্তৱৰ হুলি মাকতিত লেওনোৱা। বাস্তৱৰ জীৱা মানুহৰ অনুভূতিৰেই আমাৰ গল্প উপন্যাসৰ নাৱক-নাৱিকক লজাই তুলিব লাগিব। আজি ন-পুৰণিৰ উগল-মাথলত ভেৰা লাগি থকা যমাজক সেই নাৱক-নাৱিকাই নান্দনিক উকলিৰে

প্ৰত্যাশিত পথৰ সন্ধান দিব লাগিব। সেইবুলি বাস্তৱৰ উৎকংকপটো আনি বিচৰা নাই, (“The artist has liberty to exaggerate, to create in his novel a world more beautiful, more simple, more consoling than others,”) আনি বিচাৰিছোঁ মিথিকান্ত বৰা, ভৱেশ শইকীয়াৰ দৰে আমাৰ সমাজৰ বৰপৰত সোমাই লেখনি লোৱাজনক অভিনন্দন জনাবলৈ, আনি বিচাৰিছোঁ মালিক, বোধেশ দাসৰ দৰে সম-সাময়িক সমাজৰ অনুকূল ভাৱধাৰিক বহন কৰিব জনা লিখকক স্বাগত জনাবলৈ। “জীৱনৰ বাচি” কৰ্পকখাৰ উহ বিচৰা বীণা বৰুৱাক আনি বিচাৰোঁ। কপিলীৰ পাবত একান্ত আন্তৰিক্যতাবে মৰকাফুই মি গাবু কলে তেনে গাধু আনি আৰু শুনিব খোজে। বিদ্যুত অৱ্যমন আৰু গভীৰ মানৱতাবোধৰ জৰিয়তে লিখকে গল্প-উপন্যাসত কলা-স্তম্ভ সৃষ্টি চাৰুনা দেখুৱাব পাৰে। বিদ্যুত অৱ্যমনে পৃথিবীৰ চিন্তাশীল মানী সকলৰ পৰিপূৰ্ণ চিন্তাধাৰাৰ পৰিচয় দিয়ে। আমাৰ সাহিত্যত চিত্ৰাচলিত ভেকা-গাভৰুৰ মাজত উদয় হোৱা প্ৰেম, বিবাহ, মিলনেই গল্প-উপন্যাসৰ একমাত্ৰ সহজ বে নহয় এই কথাৰ স্পষ্ট প্ৰমাণ দিয়ে পৃথিবীৰ বিভিন্ন সাহিত্যই। অৱশ্যে সৃষ্টিৰ এই চিৰন্তন যত্নটোৱেই বে বিশ্ব-সাহিত্যৰো কেন্দ্ৰ তাক আনি নুই নকৰে। কিন্তু ইয়াৰ বাহিৰেও সংঘাত সংগ্ৰামৰ মাজেদি আগবাঢ়া মানুহৰ জীৱনটোত প্ৰাণৰ অক্ষয় পুট লুকাই আছে। উত্তৰেতক্ষিৰ Crime and Punishment সকলোৰে পৰিচিত। ঘটনা বতল মানৱ জীৱনত সাত্ৰাৰা ঘটনা এটিৰেই ইয়াৰ মেৰুদণ্ড আৰু বিবেকৰ লগত সংঘটিত হৈ ককণ পৰিপতিৰ ফালে আগবাঢ়ি যোৱাৰ বৰ্ণনাই ইয়াৰ লোভময় ফাল। স্তম্ভৰ মনো-বিশ্লেষণৰ ভেটিত ই কেনে গঢ় লৈছে সি অনুকৰণীয় বিষয়। আঁঠৰ আঁৰত থাকি এমিলি জলাই সমাজক

কেনেকৈ সিঁদাৰিছিলে—তেওঁৰ লিখনি পঢ়িলেই (Nana, Theresa আদি) তাৰ প্ৰমাণ স্পষ্ট হ'ব। এইবোৰ সাহিত্য পৃথিৱীৰ মানুহৰ বুকুৰ কথাত লিখা। হেমিংৱেই গভীৰ মানৱতাবোধেৰে দাঙি ধৰিলে

পাৰলৈ হেমিংৱেৰ বাবে কুৰি শতিকাটোৰ টো আছিল। এওঁলোক পৃথিৱীৰ সন্দেহ মানুহৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা, হাঁহি-কানোঁৱৰ ইচ্ছাকৃত গম-অংশীদাৰ। এওঁলোক আনন্দো আদৰ্শবীৰ।.....

কৃতজ্ঞতা।

অধ্যাপক—চৈয়দ আব্দুল মালিক এম,এ

অধ্যাপক—শ্ৰীকিৰণচন্দ্ৰ শৰ্মা এম,এ

শ্ৰীবৰীণ কটকী

আলোচনী কমিটীৰ সভ্যসকল আৰু

কে, এম, তামুলী

ওপৰৰ কথাখিনি আমি নিজৰ বাবেই অৰ্থাৎ আমাৰ ছাত্ৰ লিখকসকলক উপলক্ষ কৰিহে কলৌ। আনন্দেৰে কৰ লাগিব যে লিখাৰ প্ৰচেষ্টা আনৰ ছাত্ৰসকলৰ মাজত পূৰ্ণ উদ্যমেৰে চলিছে। তাৰ ভিতৰত অনিকাশই গল্প-উপন্যাস লিখাৰ কালে মনোনিবেশ কৰিছে। লিখনি লোৱা নকলক আমি স্বাগত জনাইছো। লগে লগে এই আশাও থাকিল যাতে বৰ্তমানৰ ধৰে (ই আনৰ সামান্য অভিজ্ঞতাৰ পৰায়ে কেইটো) গভীৰপ্ৰতিভাৰ নেৰপাকৰ পৰা জাত সাৰিবলৈকে চেষ্টা চলে। গভীৰপ্ৰতিভাৰ মাজেদি যোৱা সাহিত্য বিস্মৃতি পথৰ সহজ পথিক।

The old man and the sea আনৰ ষ্টভৰ পৃথিৱীতেই মানুহ আৰু মাছৰ যুদ্ধ আৰম্ভ হৈছিল, ই নতুন নহয়—পুৰণা কথা। কিন্তু সেই চিৰদিনীয়া কথাখিনিয়েই কলা সুলভভাবে সমগ্ৰ মানৱ জাতিৰ অপৰাজয়ৰ মনৰ প্ৰতিনিধি হিচাবে প্ৰকাশ

—মহেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰ

জগন্নাথ বৰুৱা কলেজ আলোচনীঃ

সমাজ সেৱাত জেবিহান

J. B. College
MAGAZINE

English Section

Contents.

		PAGE
1. Address of Welcome - - - - -	Principal G. Dutta	... 1
2. Science Corner : Einstien and Newton on gravitation - - - - -	Prof. T. N. Goswami	... 4
3. A Brief Introspection through Prose Literature in Sanskrit - - - - -	Suren Saikia	... 8
4. Short Story : "Alive in Mind - - - -	Nogen Saikia	... 10
5. Poem : (a) Live and Laugh - - - -	Tushan Gogoi	... 16
(b) Feast of Life - - - - -	Keshab Bhatta	... 17
6. The Music of India - - - - -	Prof. B. K. Mishra	... 18
7. Unemployment in India - - - - -	Prof. Nogen Sarmah	... 20
8. Economic Activity in Ancient Assam	Manick Neog	... 27
9. Indiscipline Among the Students - -	Punya Baruah	... 30
10. Pencil (Bells Lettres) - - - - -	Prof. Kiron Sarmah	... 34
11. Editor's View - - - - -		... 35

Members of the Editorial Board :

(English Section)

1. SRI SUREN SAIKIA — Editor.
2. SRI NAGEN SAIKIA
3. SRI PUNYA BARUAH
4. SRI KRISHNA BARUAH
5. SRI ARUN CH. BHUYAN

J. B. College Students' Union Executive

1955—56

Sitting (From the Left) : Miss B. Baruah (C.R.), Miss P. Devi (Secy. Girls' Common Room), Miss N. Das (C.R.), Prof. R. Ghosh (Prof. in-charge, Girls' Common Room), Principal G. G. Dutta, Prof. M. Ghosh (Prof. in-charge, Boys' Common Room), Prof. D. Chaudhury (Prof. in-charge, Music), Mr. J. Chakravorty (Vice-President), Mr. A. Dutta (General Secretary).

2nd Row (Standing) : Mr. G. Hazorika (C.R.), Mr. R. Bhatia (C.R.), Mr. M. Saikia (C.R.), Mr. R. Hazorika (C.R.), Mr. S. Saikia (Editor, English Section), Mr. M. Borahakur (Editor, Assamese Section), Mr. T. Ahmed (C.R.), Mr. B. Bhatia (S.L. Club Secy.), Mr. J. Gohain (Music Secy.), Mr. S. Phukon (Secy. Boys' Common Room), Mr. M. Hazorika (C.R.), Mr. P. Hazorika (C.R.), Mr. M. Gohain (C.R.), Mr. D. Sarma (Debating Secy.).

3rd Row : R. Sarmah (Asst. General Secy.), Mr. J. Hazorika (C.R.), Mr. P. Lahon (C.R.), Mr. P. Sarmah (C.R.), Mr. B. Bhajan (C.R.), Mr. P. Borboruah (Secy. Cricket), Mr. N. Sing (Minor Games Secy.), Mr. P. Gogoi (Football Secy.), Mr. S. Hazorika (C.R.).

Address of Welcome

By Principal G. Dutta M.A.B.L.

ON behalf of the Reception Committee of this unit I extend to you all a hearty welcome to the last Capital of the Ahom kings, Jorhat.

About nine years have passed since we achieved our independence. Tremendous changes in the spheres of ideas and intellect have taken place in the world during these years. Different problems have cropped up, problems which concern the very existence of humanity, problems which have baffled even the best brains of the world. This wave of intellectual turmoil reached the shores of India too, and the greatest event for India during these few years has been her emergence as a world factor recognised and respected for her glorious steps towards the cessation of hostilities and establishment of peace in the world. With her maximum percentage of illiteracy, India has been recognized as one of the most "enlightened" nations. It is therefore, the responsibility of the educationists to eliminate this contradiction by bringing down the percentage of illiteracy to the lowest in the world. One of the main objects of our meeting here is definitely that.

Dear friends, your presence here in our midst to-day has been a source of delight and inspiration, which, I hope, will enthuse us greatly as associates in a common cause viz. for the betterment of Collegiate education in this state. With what has been achieved already, I do hope that this Association will be in a position to pave the way for a strong solidarity amongst the College Teachers of Assam for the all-round development of higher education of the state.

Collegiate education in this state has suffered from a few handicaps. In the first few decades of the twentieth century the two Government Colleges catered to the needs of a few well-to-do families. The British Bureaucracy was not in favour of helping the growth of Private Colleges. The missionaries too were afraid of starting colleges though they gave serious thought to it. Everybody believed that the mere skeleton of a college even in its Intermediate Stage would require lakhs of rupees.

The opening of J. B. College in 1930 (for which late T. N. Sharma's name deserves special mention) and Habiganj College in 1931 by some enthusiastic

M.A.'s made it amply clear that private enterprise in higher studies in Assam was sufficiently forthcoming. A new impetus was thus created. Many High Schools in remote corners sprang up to justify the need of starting some more Colleges in the Province.

Young graduates and undergraduates who are products of these Private Colleges have done a valuable service to the cause of education. They went back to their respective localities and succeeded in starting Private High Schools in different areas of the Province. Thus schools have helped more colleges to grow up and the latter in their turn accelerated the growth of a number of High Schools. The scanty grants made by Government to educational Institutions of the state indicates lack of sincerity on their part.

Primary Education is just to remove illiteracy, High school stage is mainly meant for learning the languages. Arts and Science Colleges give intellectual food to the student and fits him for the world. Here he is to gather information and acquaint himself with the knowledge about a variety of things. But have we been able to give him an idea of those basic qualities which go to make a real man—a man himself educated and never interfering with other man's aspirations, a man with a greater sense of equity than of the positive law, a man who talks reason and sense, a man with humility and reverence to his superiors. A man without a soul, a man who gives preference to fripperies over absolute values will not only degrade himself but also bring about deterioration to the succeeding generation and ultimately bring ruin on society.

Time has come for reviewing our

Educational System. Higher learning cannot come to the rescue of a man if he does not have a vision of the absolute values. We do not want camp followers nor such leaders who cannot judge and think even for themselves.

Hard labour on the part of students is of imperative necessity. The University should not burden the boys in the school standard with too many text books. They should insist on the teachers devoting more time to teaching of English Grammar and Composition. If this is done wastage of time and energy will be less. The University may confine its selection to such texts wherefrom simple English can profitably be picked up by students. A deep thought over the whole matter has made me convinced that Hindi, if it is to replace English, will not be a proper and fit substitute.

How can it be possible for a college teacher successfully to impart education to some 150 boys in the class if he cannot establish personal contact with them and open up to them the shelves of the master minds of the past or the present. Collegiate education can be successful only if there is an increase in the number of teachers for every subject. Without tutorial work and proper coaching no aptitude for learning can be created. From frustrated students nothing substantial can be expected by society.

Those who are students today will be vital members of the state tomorrow. So in the college their minds should receive adequate training. Greater care and attention should be given to them. This matter is much more important than launching a five year plan. The public should also bear in mind that in the proper education of

their wards depends their future well-being.

It is time for Government to alter their policy and give liberal subsidies to private colleges, so that the country may be benefited.

We express our deep sense of gratitude to the members of the public

and students who gave their all possible help and co-operation to make the function a success. There may be many shortcomings on our part, for which we hope to be excused. I over again on behalf of the reception committee offer you, all my sincere gratitude.*

[*This was read in the 7th sitting of the Assam College Teachers' Association..]

"No man can be a good teacher unless he has feelings of warm affection towards his pupils and genuine desire to impart to them what he himself believes to be of value".

—Bertrand Russell.

EINSTEIN AND NEWTON ON GRAVITATION

By Prof. T. N. Goswami, M. Sc.
(Head of the Department of Chemistry)

NEWTON is the creator of a new Era in the history of Science. His name is familiar even with the school boys. This is because of the fact that his scientific concept and philosophy had their sway nearly for three centuries after Newton. So they have a profound bearing in the minds of all questioning persons and every eager mind has been affected, somehow or other, by them. So, Newtonian concepts took firm root in the minds of the people interested in scientific thought and progress. But, with the coming in of Einstein into the picture, with his theories and philosophy, the scene has changed, and a new Era of science has really commenced leaving behind the Newtonian age.

Instead of dilating on the theories and philosophy of Einstein, which is not within the scope of this article, I like to restrict myself to the subject matter, that is Newton and Einstein on gravitation. Newton gave us certain laws. Nearly for three centuries after Newton his laws reigned supreme. Science progressed. Modern mechanics and engineering grew out of Newtonian concepts. He gave us a

picture of the Universe. Universe appeared to be operated in accordance with his laws. His laws are familiar with science students. They appear very simple, but of profound significance. As for example, his law of inertia states that every body continues in its state of rest or of uniform motion in a straight line except in so far as it is compelled to change its state by forces impressed upon it. We have simple examples to cite from our every day experiences, to show the effect of inertia. When we go on riding a bicycle, if the brakes are applied suddenly, we are pushed out forwards and we may receive severe injuries from a sudden fall. This is due to inertia, the cycle stops but our body continues to be in motion. In another law Newton states that amount of force necessary to accelerate a body depends upon the mass of the body. We cannot move a large stone but, can throw a tennis ball to a great distance; that is to say, if the same force is applied to two bodies of different masses, then the force will produce a greater acceleration in the smaller body than in the bigger body. Now this is

what we actually find in everyday experience. But what about falling bodies? When we allow to fall one tennis ball and one piece of stone from a height, both of them acquire the same acceleration when they are falling. From this it appears as if there is no connection between the mass of the moving body and its acceleration. This phenomenon was first discovered by Galileo. He performed experiments. From the results of these experiments he concluded that all bodies fall at precisely the same rate regardless of their size and mass provided there is no resistance of air, in their path. Every school student taking up elementary scientific knowledge or mechanics as his subject, may be familiar with the coin and the feather experiment. Now this peculiar behaviour of bodies while they fall seem to violate the Newton's law of inertia, because, as all bodies fall with equal rapidity irrespective of their masses, there seems to be no connection between the mass of the moving body and the acceleration but according to Newton's law acceleration is dependent on the mass of the moving body. Newton came forward to solve the problem. He propounded a law called the law of gravitation. This law states that the mysterious force by which a material body attracts another material body is directly proportional to the square of the distance between them. That is to say, the bigger the body, stronger is the call of gravity and smaller the body, smaller is the call of gravity. Gravity is the earth's attraction force. Now, for a small body tendency to resist motion is small, and the force that gravity exerts upon it also small. If a body is big, its tendency

to resist motion is great, that is, its inertia is also great, and the force that gravity exerts on it is also great. So, this mysterious force called gravity works in a way so as to overcome the inertia of the object. This precise way in which gravity acts on bodies is miraculous but even then, this could explain why all bodies fall with equal rapidity regardless of their mass. This view put forward by Newton was accepted on faith, a new era of scientific thought opened up, and three centuries passed. During this period, modern mechanics and engineering grew up. We got the picture of the Universe guided and regulated by Newton's Laws. The Universe appeared to us like huge machine operated and regulated by forces acting through different parts of the big machine.

This mechanical structure of the Universe of Newton's conception received a serious shock when Einstein came into the scene with his scientific philosophy, and the machine like structure of the Universe could not stand the shock and it had to topple down. From the foregoing discussions it appears that the balance of inertia and gravitation is an accident of nature. Einstein could not believe this. He rejected the idea of gravitation as a force that can exert its power instantaneously over a great distance. He, further thought it highly improbable that a miraculous force with which the earth exerts its pull on bodies, can ever be operative in such a mysterious way. What is more, improbable is this that this force is invariably equal to the inertial resistance of the body. So, Einstein disapproved and rejected many of the assumptions of Newton. This inherent distrust of dogma, this

searching spirit, this quest of reality is at the root of the greatness of the greatest scientific thinker of the modern age, Einstein. He probed deeper into Science and deeper science probes towards reality. He washed off all erroneous mechanical concepts of nature. He pointed out the universe is not like a huge machine. He discarded the idea that material bodies can attract one another. (This apparent behaviour is in reality an illusion. This is product of erroneous mechanical conceptions of nature. He pointed out that gravitation is not a force.

What is the gravitation according to Einstein? To answer this question, we must study and try to understand Einstein's views on the principle of equivalence of gravitation and inertia. According to this principle, there is no way to distinguish the motion produced by inertial forces from motion produced by gravitational forces. So, Einstein's law of gravitation contains nothing about force. It simply describes behaviour of objects in a gravitational field. What is a gravitational field? Every Science Student is familiar with the terms magnetic field and electromagnetic field. We say a magnet attracts iron filings; but in reality, the magnet creates a physical condition in the space around it, which we call a magnetic field. In this magnetic field the piece of iron behaves in a particular way. From the study of the structure of the field, the behaviour of the piece of iron can precisely be predicted. A magnetic field due to a bar magnet, may be observed by shaking iron filings on to a piece of stiff paper held above the magnet. The iron filings will behave in a particular way in this field and will arrange themselves

in a particular fashion giving a picture of the structure of the magnetic field. So we can not deny the existence of a magnetic field or an electrical field. Their existence is a physical reality. The field equations of James Clerk Maxwell completely describe the structure of the fields. Einstein points out that gravitational field is also a physical reality. The structure of this field is completely described by the field-equations of Albert Einstein. Einstein, assumed that celestial objects like Stars, Comets, Moons, etc. creates around them certain properties in the space surrounding them. This is the gravitational field. Any material object, placed in such a field, will behave in a particular predictable way guided by the structure of the gravitational field. So, Einstein's gravitational laws merely describe the field properties of the space-time continuum. One set of laws brings out clearly the relation between the gravitating body and the gravitational field around it, they are called structural laws and another set of laws describes clearly the paths described by moving bodies in gravitational field; they are the laws of motion.

Einstein's theory rests on assumptions of deep cosmic significance. According to him, Universe is not a rigid and immutable edifice, in which matter, space and time are not independent. The structure of the Universe has therefore no rigid and fixed architecture. It is variable and constantly subject to charges and distortion, as the motion of the planet or a comet, distorts the geometry of the space time through which they move. But then, the celestial bodies are moving in the outer space, their movements are guided by those laws of

Einstein and his gravitational laws yields results that are close to those given by Newton. But in astronomical field strange new phenomena have been discovered; Einstein's law can clearly explain what Newton's law cannot. As for example, the eccentric behaviour of the planet Mercury can be explained with the help of Einstein's law, but Newton's law failed to explain this. Mercury is a little planet. It lies nearest to the Sun. Mercury has been observed and it was found out that it does not revolve in its elliptical orbit with the regularity of the other planets. Mercury is found to deviate from its course each year. This deviation is slight but cannot be ignored. No explanation was found to this behaviour of Mercury in Newton's theory. Einstein solved the problem with his laws of gravita-

tion.

According to Newton, dynamics of Mercury's movement should be basically the same as other planets. According to Einstein there is a difference due to the intensity of the Sun's gravitational field and enormous speed of the planet Mercury. As a result, the whole ellipse of Mercury's orbit execute a slow but inexorable swing around the Sun at the rate of one revolution in 3,000,000 years. This calculation is in perfect agreement with actual measurements of the planet's course.

In preparing this article, I have taken help from all available literature on the subject. I hope to familiarise our readers with the Einstein's concept of the structure of the Universe as a fourdimensional space-time continuum in future.

A Brief Introspection Through the Prose Literature In Sanskrit

By Suren Saikia

PERHAPS the prose literature in Sanskrit is the oldest of all the prose literatures of the world. The beginning of Sanskrit prose literature can be counted from the age of Vedic literature. The Taittiriya Samhita of the Black Yojurveda contains the prose writings in Sanskrit. The next era in Vedic literature saw the excellent growth of prose writings alone dealing with the various minute details concerning sacrifice. These works containing as they did various discussions and theories about the Brahmanical religion of sacrifice, were themselves given the name of the Brahmanas the concluding portions in which generally have been observed to find towards philosophical discussions. The Brahmanas including the Aranyakas as well as the Upanisads—for these are the names given to their concluding portions—are mostly in prose and present a vast bulk of literature forming the bulkwork of the Brahmanical religion and to a large extent, the main source of later philosophical religious literature of India.

Along with the Vedic-literature the bulk of the epic and Pauranic literature was also evolving. Many prose sections giving us various tales are also found in these works. We can make reference to the story of Uttanka, a

pupil of Veda, occurring in the 3rd chapter of Adiparvan of the Mahabharata and again in Chapters 56-58 of the Aswamedh-parvan of the same work.

It became very difficult to understand the whole and master over all the principles for one man embodied in the bulk of this prose literature like Manus fish. Therefore some means are invented by the expedient to compress the whole bulk and made it as concise and precise as possible. This is the main reason of the growth of the sutra literature which soon covered all branches of literature including all the philosophical sutras, forming the basis of orthodox Indian Philosophy. The style of the Sanskrit prose literature is as peculiar inventive genius of the Sanskrit scholar to which no other literature of the world can be compared. The sutra works were composed into the prose-literature with such intelligence that all the ordinary students could understand it. The commentaries of different Sanskrit scholar are this kind of literature. As for example we can put forward the sayana's commentary on Veda and Mallinath's commentary on the grammar.

Thus evolving through the ages the Sanskrit prose literature reached the stage of its romance. The earliest

traces of the existence of romantic literature in Sanskrit are to be found surviving not in the actual works but only in the references to them dating as far back as the days of Katyayana and Patanjali. It is very difficult to trace the growth of the romance in Sanskrit literature because of its sporadic character in its earliest stage. Dr. Keith in this connection rightly observes; "Nothing illustrates more clearly the defects in our tradition than the absence of any early specimens of the prose romance. We are confronted with the works of Dandin, Subandhu and Bana without any remains of the many texts which must have preceded them to enable them to attain in their own diverse manners results so finished." The earliest reference to this branch of literature, traced so far, is to be found in the Vartika of Katyayana on Panini's Astadyayi, vi-3.87. The terms Akhyayika used here by Katyayana certainly refers to a class of works; but gives us no idea as to what works he exactly meant. A few centuries later Patanjali supplied such kind of want, and he gives us the names of three works of this class by commenting on the Vartika (one) the Vasavadutta, the Sumanottara and the Bhaimarathi. Another work belongs to this class, Manovati, which is referred to Bhoja as well as to Dandin. Bana, the writer of Harsacarita refers to one of his predecessors in this field. Bhattara Harichandra by name, who is said to have composed the romance called the Malati, and also most probably Gunadhya and his famous Brihatkatha. Almost every century supplied us with the writers working in

this class of literature down to the very recent times. The example of Bhoja's Sringara-Manjari, Rudrata's Tralokya-Sundari and Visvesvar's Modona-Manjari however must suffice. Some of the Sanskrit scholars like Prof. Peterson is trying to show a little influence of Greek upon Indian romance but we cannot conclude to what extent it is true. After a minute analysis it becomes vivid that the arguments set-up to prove the theory of Greek influence on the Indian romance are, to say the least, all shaky and can lead to no definite conclusion. On this theory Dr. Keith says "The weakness of this theory, may be sufficiently demonstrated by its history. The eminent French Sanskritist arrived at a conclusion diametrically opposed to that of Prof. Peterson. "On further consideration M. Lacote came to the precisely opposite conclusion that the Greek romance was borrowed from the Indian"—Keith.

Besides these the Sanskrit prose literature was very rich with the writings of different works of astronomy, astrology, Botany, etc. The Sanskrit prose literature in ancient India was so rich that if it is to be compared to some modern literatures of the world then surely there will be a few such rich literatures that can be compared with it. But now-a-days such a rich literature of glorious ancient India seems to be forgotten by the sons of Indian soil. We hope, research on Indology and attempts of Governments to revive the Sanskrit literature will make the Indians more bold and proud of their own culture and heritage.*

*In consultation with "The History of Sanskrit Literature" by Keith, "The Kadambari of Vanabhatta" by Nerurkar and Devasthali.

Alive In Mind

By Nogen Saikia

LIFE, byfar is not a sort of soft soil where we can easily plant our hopes. I thought, I would not send my Dipali out of the doors just to get earned something for our lives. However it was my fancy at the outset of the by-gone six years at which we were but newly married couple.

"Yes Dipa"—I called her, for even now I use to call her by the same code. "I think Ranjit should give up his study with a view of finding out one means to earn. He is a grown up chap, he is intelligent too, and his feeble push will help Nalini and Rohini to have their studies,—of course, it is really regrettable; the life of his young hopes are getting roasted." All these were concerned to Dipa's brothers and sister who had lost their father three years back. I can remember well how Dipa answered to me.

"It is a must for him"—she answered from her great refuge, the cane sofa. It seemed as if the tormenting thought of her father's decease had really squeezed out all the joys from her soul. I was, at the time, standing like a statue and my eyes were glued on her. I came near her with slow and steady steps and did discover that she possessed a long and soft glass of hair, when I got slipped my palm over her head. My thoughts were concentrated to the plight that came over the wretched family—

yea ! so early they were devoid of their father !

"I too will go out and find out a source to earn. I think you will not take it otherwise—" saying so she stood on her knees.

The words from her lips left me dumbfounded. I saw her slowly moving her feet which was as soundless as a cat's moving. I caught at her arms and made her sit on the sofa and sitting very close to her I began to have her my says.

"No Dipa !—you need not"—perhaps my voice was terror stricken like that of a man who described how he had a narrow escape a few moments back. "Yes, you need not ; after all they are my brothers as they are to you—I, as a man must have courage ; must have a human heart and I must do good to them." This time I took her hands pressed between those of mine and probably it was like a dramatic scene where we can easily read one's earnest request to another. In this drama of our lives it was also a lovely scene, which was not really meant for human tolerance. I added again after a small interval.

"I wished, I would never—never I would send you out from our house-door to get some additions to our slim purse ; and now, I will have a new great failure and an incurable wound in my hearts if you do so . . . . ."

"But"—she stopped me. Her thin and pink lips were quivering and again began to articulate some words which were no better than hail-storm over me. But she too ; was right. She told—"Can you think awhile please ! What your step-mother, who is a mother-in-law to me will do out of this great blow to us ? She will always be merciless to you ; not to speak of me. Let I should be cursed, but why will she be so to our children and to you ? I cannot tolerate ! I cannot !! I cannot !!!"

She sobbed. Again she began—"This time she will say always, without any stop that you spend your earnings for orphaned brothers and sisters of mine. Surely it will not be untrue, and when I am alive I cannot lend dead ears to it. So please do not stand against my will—I do not think it is wicked". Instantaneously appeared two big drops which had momentarily stopped on her bulging cheeks and then rolled by—they were of her tears. Glittered much, for light was perhaps, playing total-internal-reflection within each of them, but their momentary entity stood for a tale of great sorrow. My hearts too, experienced a sort of total-internal-reflection of sorrows.

"Please do not say 'No'—this time she wept like a very small girl. I could say nothing neither 'Yes' nor 'No'—nor I could find out some appropriate words of consolation. I did not know when "Renu"—the eldest of our two children came over that venue ; and began to rub her eyes with her mother's chad-dar-end. That small heart also felt the pulse of the events !—It was a surprise to me. I felt as if the wind of the room was highly moistened with the monsoon of our sorrows. I could understand that time would be the best prescription

for Dipali's sorrow. So I tried to get-spent 'anyhow' such filthy moments.

But all were in vain. My Dipa was no more a child ; moreover she is equally educated to me. Except my muscular superiority, I cannot claim myself to be superior to her in other respects. She is also better-schooled in behaviours. I remember that at the outset of our married life, I had to think if at times Dipa would defy me ! I found, and even now I find many examples within the circle of my friends where such pin-pricks reside. This leads me to think that there must be lack of sympathy, tolerance and understanding between the man and the woman. However, in our case perhaps Dipa thinks herself to be lucky I too think myself to be same. The charming quality of a woman that a man hankers after, does reside in Dipa—with the western education she has not marred our national spirit in her. Thanks to God and to her !

With all her tenderness she used to ask me if I would allow her to try for a job. "It would be injustice wrought upon her if I become merciless to her."—I thought. Moreover I smelt uneasiness at my inertness. I told her that I would try for a job for her. And after three months' interval Dipa could be an eighty-rupee graduate lower division assistant in a State Government office. I still remember the first day of her joining.

We both went out of the house and on the way had many topics to wrestle with out tongues. Perhaps Dipa was coming with an unfathomable joy in her heart. Perhaps she was thinking that with great earnestness and sincerity she would work in her office. I too, was in a sort of ecstatic narcissus-

ism when I did join in my job for the first time. I could not think of the awful moment at which Dipa would get tired of her job as I was becoming by that time [even now]. Anyway I wished not to throw cold water upon her enthusiasm.

When I came out of the Superintendent's cabin, after having a request offered to him which was absolutely concerned to Dipa; I found her already to her table; one aged man was explaining something to her—perhaps anything concerned to the official processes. She could not keep her smile a back when I looked to her. In smile I replied to her; which meant "Be happy and carry on". But I felt as if the smiles carried some sorrow! I said "bye-bye" to her and left her alone to be acquainted with the new atmosphere.

On the way to my office, I was thinking about our two children left at home, under the "kind-disposal" of the newly employed maid-servant. Perhaps Dipa will also think at times to her dear-ones at home! A mother does not leave her children to others, a mother feels cool her breast if the children are not near to her. But our grand-mother, the economic-problems make all impossibles just possible.

Thus we began a new chapter of our lives. Since then we used to send a good money of our salaries to the widow mother of Dipa, and she managed 'any how'.

What we want is that the brothers and sisters of Dipa may get themselves adequately educated. If they will have education [May God bless them!] they will have qualifications at least to knock on every door for their bread. Apparently we could have and still having, a smooth run of our lives and sure-

ly our needs tied Dipa and me in a tough rope of love. So, I think, poverty to the people is really a bliss.

In times, I fostered doubt if Dipa might get distracted; for the world is wicked enough to wither a feeble fresh flower. But I took it to be a sin, even if unconsciously I did doubt her fidelity towards me. Hence I did never indulge such thoughts. But as the evil fortune would have it, I had to ask her once, quite irritatibely why she was becoming irregular by that time, in her coming back home. "You need not beg mercy from your office-boss and hence I do not like you to visit his place". The remark was quite unfurnished, though I meant it just for an admonishment to her. But my facial expressions might depict disgustfulness in her delicate heart, otherwise why would she wait like a mummy for a minute, for two and perhaps for three minutes and lastly she dashed her head against my breast like a wild female of the jungle, her horns were of tears and sharp-edged words. I called myself as a piece of unhealthy mind and thought, I cursed myself. I knew not how to get rid of the avalanche of sorrow that come over me.

"With no quarrel, we can make a nice pair of friends. Catalytically it helps us to get our hearts welded"—with an unfurnished color of passion I did let words to roll over my lips. She was impressed—her gracious look on my face in return to that of mine over her was still left green in my memory.

We got shifted to another house after a long quest for it, of course it was not because we wanted a house of higher standard as the result of our doubled source of income. What we needed was the curtailment of our expenditures. It was a small thatched house with three

small rooms. We thought we would maintain ourselves satisfactorily in it. We consoled one another saying that a house with costly constituents does not make it an abode of peace and happiness; the principal requirement of it, is the tune of love in its wind. "Simple living and high thinking" was not only the watchword of the people of days past, but also of those who tries to survive at present as we too. We had to adopt this principle.

An honest attempt is better than no attempt. We called one another such that one of the two of us might find out an honest way of earning which would add more charms to our purse.

One day Dipa found out a Russian book from the shelf. She told me previously that she liked the book very much. She read that many times and every scene depicted by the writer was still vivid to her eyes.

"Let us get it translated into our language—and I am sure we will have a good sale." "What"—I looked to her. She lifted the book by her hand and showed it to me. I was looking to her and instantaneously thought over her novel idea. "How is she! She is really a miracle!"—I thought. With a smile unfaded easily, she approached towards me, and put the book on my lap. I was still looking to her two bright, smart, small and fascinating eyes—"I cannot be tired of those two eyes"; still I think so "what do you look at?"

"No, I think about your courage, you say it, and do you really mean it?"

"Yea".

"How can you dare to get it translated? It is a heavy book, moreover if it would be a bad translation, how can we tolerate the uncurable cuts of the critics?"

"Don't get feared—let us have a try and we will see how we will end, we need not think of the worse—think for the best, No?"

She stopped for a while.

"Alright, try; but if you don't get it published, do not try then, it is of no use to waste away your time and energy: I changed a long breath. "Oh yes! Where will you get money to publish? You must get a formal permission too! All are clumsy things!"

"You think too much", she told and added—"let us have the first step, then comes the next; Why!—there is your friend, Pronob, the proprietor of "Aloka-Press"; Can't you ask him?" Of course, Dipa's speculations are not passionate sufficiently rational. Yet, I was not confident. I asked—"But his is a small press and he never tried for such ventures".

"Ah! Please get the matter dropped here, first tell me how do you think it to be."

"It is nice; obviously nice; I believe that a sincere prayer always pays. I know you have a lean towards literature and you can do it nicely with its help."

"But how it may be possible, unless you lend a helpful hand. How can you dare to leave me alone?"—with a tune of humour she told.

"How can I? By making fair copies?"

"No, my dear! you must get some chapters translated by yourself, for I am sure yours will be more pleasant than those of mine—remarkable, it is not enlogy." I knew she got plustered my mouth and hence I laughed.

After finishing day's strenuous work, we began to work on translation far to the night, till the kerosene lamps grew dim together with our unrenovated

energy. During holidays we began to work on it; we left our friends and neighbours unvisited and we found ourselves completely serious with our works.

"Previously such works were for name, fame and to many for luxury's sake or to some as a mitigation to the sufferings of their passionate hearts. Is not it?"—Dipa asked me. I could not dive into the idea that her words carried. Unconsciously I asked "then?" "Then what more? She rubbed her eyes as if she tried to awake her sleepy eyes. The gingling sound of her glass-bangles were like sweet musics to me which knew no tune of sorrow. "Then—now-a-days it is not done because of these reasons, we are to have such works to fight against our poverty. How miracles are the works of time upon our lives?"

"You need not bother about these rubbish things and do not add rhetoric speech—let us have our stop for to-day."

And many such 'to-day's brought us to an end of a year and we were prized of our pains. We had the work completed. According to Dipa's suggestion I went to a prominent writer for a 'forward' and then to Pronob for publication.

"It will really take time, and be sure Prodip, I will be much sincere to you, I will see such that it will have a nice get-up too. I will not delay in seeking permission also.

"We will really be grateful to you Pronob"—only this much I could say to him. I said "bye-bye" to him and left him with some dozens of my thanks.

"Thanks to Dipa"—I soliloquised.

"If we will have a good amount, first I will want to see you having a new cycle; for it is quite odd that while all

go to the office by their cycles, you go on your God-given foot!" Soaked sufficiently in humour, she made these words for me and then offered me the first morning cup of tea.

"What matters you that? You may go on your foot then why? Do you think I am weaker than you?"

"Hah"—she laughed a laugh. "Anyway you want it"—and then she began to chip the bread.

I began to absorb myself into the plain breakfast of us. And as a part of her daily routine work 'Phul', the maid servant of us handed over me the 'newspaper' of the day. With the cup in my hand, I began to glance over the 'news-heads'. The left corner of the 2nd page drew my attention. I was reading it, once, twice and many times. I could not utter a word. I got slipped the paper to Dipa and just with gestures of eyes I asked her to read the same.

"What a strange!"—She opened her eyes widely. No doubt; it was the same translation of that book which we gave it only two days back to the Press! It was a publication of another company, and here was the advertisement in bold capital letters.

This time it was not so as Dipa was in sorrow where I cheered her up, nor I, when she did cheer up me, both of us were plunged into a deep ocean of disappointment.

"Ours was a belated attempt Dipa. We can have no more demand of that book. We ought to get the permission before we would plunge into the work of translation." She did not answer to me and was still looking to the same advertisement—perhaps she could not believe her eyes.

We do not always know when we make blunders, if at all we know it to

be a blunder, it is too lately, where no more remedy we can have !

She stood up with paper in hand and moved very solemnly as probably Miranda did. She knew not where her chaddar was. Its end was accompanying her getting behind the floor swept.

Never I did experience such an accident where no body's ruptur had taken place and instead, I did feel all the melancholy of the earth around us. "We are destined to tolerate, and we cannot die so easily"—I felt so.

Though with a sigh I left the place it is still alive in my mind's workshop.

"The 'modern poets', by example and precept, have successfully destroyed respect for the 'all too musical', the sentimental, the non-sensical in poetry, for querulousness, vagueness, mere prettiness. They cultivated the use of hard, vivid and brutal images; they have restored masculinity, grit and brains. They administered a tonic that was needed, though the tonic was bitter. They introduced an educated male intelligence into the practice of the art, and refined away the dross of loose thinking and metrical verbiage. They became exacting critics of the contemporary world, the contemporary scene. In these respects they provided what some readers at any rate were already hoping for. The form of their manner-

isms, their complicated imagery, their obscurity, their anger, their despair, their search for mystical or political harbourages. But these idiosyncrasies are not of the essence of their movement; these will go, and are already going, but the base of their building remains. They broke with the tradition and attempted to start afresh, but when the first mood of violence was over it became apparent that they had fortified the tradition in Eliot's sense of the term, and enriched the material which would henceforth be part of the English poets' experience. When their uncommonness could be leavened with a little more commonness, their criticism of life with less bitterness, more humour and more creativeness, they would be justified by their children."

—R. A. Scott-James.

Live And Laugh

By Tushan Kr. Gogoi

HANKERING after the illusion
of the Creator,
Era after era we are proceeding
Through the bridge of life.
We know not where is the end ;
the bridge,
The journey is endless . . . . .
Sitting on the hot sand of our worn-out
letters
We dreamt the dream of the path which
We left behind and through which
We shall have to proceed,
Kissing the lips of our memory
A countless, endless and breadthless
Dreams we dreamt.

But these are all nothing but
Some death-blow to us.
Yet, we will have to proceed
Hating the past and embracing
The present to the land of moon and
stars
Through the beam of light.
Plucking the flowers from the garden
Of gold and diamond of the
History of the past.
We will have to garland the happy
Dream in the dark earth of the
Century.
Then there all our desires will live
Hopes will laugh.

"Man's life was never a sport to him ; it was a stern reality—altogether a serious matter to be alive"—CARLYLE.

J. B. College
MAGAZINE

Towfic Ahmed

Miss Anima Pathak
Bestman in Music

Feast of Life

By Keshab Bhatta.

Man speaks of love something unworldly
Something divine and something,
Inexplicable in words. And for some,
Love is a thing for which his life
Is but a bargain of an earthened vessel
Left uncared for. To pay for love
All the best you have, is the sign
Of purity, like the glorious sun-shine,
But to me it is a lively magnitude
In which find the inner soul rescued
Within itself and lead to a quivering
thread

That hanging from heaven
Of long cherished dream-land—
Where the heart is soothed, the soul
aflamed
The feast of life is really a grand.

"Throw yourselves on the altar of some great cause,
Enthusiasm is the life of the soul."

WENDALL PHILLIPS.

The Music of India

By Prof. B. K. Mishra, M.A.

The classical Music of the Hindus was fully developed in time of the full development of the Vedic literature of India. From the treatises on music of the past ages it can be ascertained that the present system of our classical music has been influenced directly or indirectly, by the Islamic music. The present system of our classical music, which is known to-day as the Hindustani Music, is a beautiful monument of the fusion of Hindu and Islamic culture. But it can be proved beyond doubt that the basis of our Hindustani Music is the sangeet granthas of the past ages. The Mohammedan rulers of India proved to be great patrons of music and dancing. They brought with them their own music which was assimilated into the then Hindu music. New types of songs, new styles of interpretation, new melodies, new modes of expression and many new Talas were introduced into the music of the Hindus. The Hindu music had been going through a process of reformation as it were and the old system of grama-Murchana-jati was abandoned and gave place to the Raga-Ragini or the Jonya-Jonaka theory. We are always told that the Music of India had been handed down to us from the vedic times. Our ancient Sanskrit-writers always say that our music has been derived from the Sama-Veda. But they took the trouble to show the

connection between the two. We naturally like to know if there is any satisfactory evidence by which a connection could be established between the music of the Sama-Veda and the music which we actually sing or hear to-day. We are told by the research scholars that the music of the Sama Veda was of an extremely elementary character, being more or less of a chanting type. Those who have done some research works in that direction tell us that there were seven Svaras to gamut in ancient times. But they have not yet been able to determine their relative pitches, or how the present scale of music came to be evolved out of the ancient Svaras. From the Sangeet Ratnakara it would appear that a Rig was chanted in two notes, and a sama in three notes. A scale of four Svaras seems also to have been used and was called Svarantara. We are ignorant of the stages by which the three notes of the Sama chant rose to the number seven, nor can we say with any certainty what relation those seven notes bore to the well-known seven notes of the later music. The Svaras of the Sama Veda were named Krista, Prathama, Dwitiya, Tritiya, Chaturtha, Mandra and Atisaryya. It is certain that these are in descending order of pitch, but in what exact relation it is impossible to say. In any case

it would not be of any practical use to enter into the subject of Sama Music for the study of our present music.

We cannot deny the importance of Bharata's *Natya Sastra* and the *Sangeet-Ratnakara* as the most useful treatises of the Hindu Music. But none of our modern research scholars on music have successfully solved the numerous difficult problems that face the students who make a close study of these two treatises. Now-a-days attempts are made to show that the scale used by Bharata and Sarangadeva in their *Natya Sastra* and *Sangeet Ratnakara* is nearly the same as it is used by the musicians of to-day. But there is a great difference of opinion among the modern scholars of music as to the determination of the scale used in these two *Granthas*. In every step they will mislead the students of music if they go to depend on these two treatises faithfully. A student of *Natya Sastra* and *Ratnakara*, at the very outset, meets with the great difficulty in ascertaining the position of the *Sruties* and the *Svaras* used in the these two *granthas*. No satisfactory solution has been made up to the present time regarding this matter; so the remaining portions of these treatises have been remaining without any practical benefit to us due to being perfectly unintelligible. The *Svaras*, both *Suddha* and *Vikrita*, depend on the *Sruties*, and the *Gramas* *Murchhanas*, *Jatis* and the *Ragas* have all to be evolved from the *Sudha* and the *Vikrita Svaras*. The portions of the *Sruties* and the *Svaras* must be ascertained beyond all possible doubts in

order to get the real nature and development of the *Raga*.

But unfortunately the tradition of the systems of music propounded by Bharata and Sarangadeva have not been faithfully preserved. So we must look forward to the other important treatises on music.

The number of treaties on Indian Music, which are still extant, will go over a hundred, and there lie scattered all over the country. In order to understand the Hindustani Music of to-day one must be acquainted with at least some of the important *Sangeet Granthas* of the past. Although the present system of Hindustani Music has been influenced by Islamic Music still it can be said beyond doubt that the Hindustani Music is derived from the *Grantha Sangeet* of the Hindus. All arts are progressive and the music of to-day, after sometime will be the music of the past.

Although the present system of Hindustani Music has been influenced by Islamic Music still it can be said beyond doubt that the Hindustani Music is derived from the *Grantha Sangeet* of the Hindus. It can rightly be said that one must be well-versed in the Fundamental principles of the art if one wishes to be a successful artist.

The music of India in the past was highly systematised. The ancient treatises on music prove it beyond doubt. The changes have taken place as regards the names of the *Ragas*, or as to the *Thatas*, or as to the *Graces* and *Gamaks*. But in the main substratum of the music of to-day is undoubtedly the music of the past, and that being so, a study of the past music is very essential to have a clear understanding of the present system of music in vogue.

UNEMPLOYMENT IN INDIA

By Prof. Nogen Sarmah
DEPT. OF ECONOMICS.

Excessive division of labour results in specialisation and invention of machines. Machines lead to increased productive capacity. Machines are also labour saving. Therefore excessive mechanisation leads to unemployment among the workers. This is how, in simple analysis unemployment may emerge. It can, as well be argued that such unemployment may again disappear if we do away with machines. But then, in the modern economic organisation machines are inevitable. It is impossible to think of economic development of the modern world leaving aside the question of machines. Unemployment is then inevitable and it is more so with the continuous increase of population.

Organisation of production, now-a-days, has become more complex and thus any economic problem requires wide discussion and comprehensive analysis for its ultimate solution. Unemployment itself is not a clear-cut idea. It can be understood as frictional or seasonal, voluntary or involuntary disguised or underemployed or an employment level other than that of full-employment.

The classical economists recognised unemployment in the short period to be

of seasonal or frictional type and in the long period to be the natural outcome of economic depressions which are associated with the trade cycle. Frictional unemployment occurs when men are temporarily out of work because of imperfections of the labour market. Seasonal unemployment appears in agriculture during the slack season. Trade cycle occurs at more or less regular intervals in capitalist economy where an individualistic system of competition operates in production. Unemployment emerges as a result of maladjustment between production and consumption. J. M. Keynes distinguishes voluntary unemployment from non-voluntary unemployment. Unemployment is voluntary when potential workers are unwilling to work at the existing wage-rates or wage-rates slightly less than the going one. There are other forms of voluntary idleness of the 'idle rich' and the 'idle poor' but they should not be classified as unemployed. Unemployment is involuntary when potential workers are willing to work even at a wage-rate slightly less than the going one but they cannot be absorbed into employment due to paucity of jobs. The disguised unemployment or underemployment exists among the

agricultural labourers in the undeveloped regions. If these underemployed people are diverted from agriculture to industry, the agricultural output does not diminish.

Unemployment has become a feature of the economic system with the growth of the Industrial Revolution in the western countries. It achieved its prominence during the Economic Depression after the war of 1914-18 which reappeared in the nineteen thirties as the world wide Economic Depression. The number of unemployed workers in the United States was 15,000,000 in 1932. It was reduced to 75,00,000 in 1937 including 3,000,000 frictionally unemployed. In United Kingdom, during the inter-war period the level of unemployed workers ranged between 10 to 22 per cent of the registered workers.

The nature of the problem of unemployment in India is more complex and it is somewhat different from that found in the industrially developed western countries. India being a predominantly agricultural country, seasonal and disguised types of unemployment are more prominent. Unemployment emerges due to total or partial failure of monsoon. Of course, there did exist a good deal of industrial unemployment during the world wide depression of 1923-33. But in normal period India finds a scarcity of trained industrial labour rather than the possibility of being unemployed as our economy is under-developed. The homeless beggars and the pretended monks half-starved, may also be included among the unemployed provided they are compelled by circumstances to be so. It is, therefore, not incorrect to infer that all types of unemployed persons mentioned above exist in India.

The problem of unemployment was

not so prominent in India before the world-wide Economic Depression in the nineteen thirties and, therefore, it received no attention from the Government. It was only in 1935-36 that the Government of U.P. set up a committee under the chairmanship of Late Tej Bahadur Sapru. The committee was asked to enquire into the causes of growing unemployment in India particularly among the educated persons. Steps were also taken by the Governments of Bombay and Bengal simultaneously extending relief to the unemployed youngmen. Thus it continued till the outbreak of the Second World War. During the war years unemployment almost disappeared as various war departments were opened and there was high demand for labour both skilled and unskilled. After the war, all the temporary war departments were abolished and a drastic retrenchment followed only to aggravate the problem of unemployment further.

India being naturally divided into two distinct features of economy viz. rural and urban, it is convenient to discuss the problem of unemployment as that of rural and urban separately.

URBAN UNEMPLOYMENT :

There are about 3018 towns and cities in India and nearly 61.9 million people live in these urban areas (census report, 1951). The employment Exchange had registered 3,30,743 educated unemployed people in the urban areas in 1950. The number had increased to 12,64,598 in 1952. In 1954 about 60,000 unemployed workers had been registered with 127 Employment Exchanges in India. It has been estimated recently by the Planning Commission that the number of educated unemployed has risen up to 5,50,000 in addition to 38,00,000 unem-

ployed persons in general, who live in the urban areas. The data available from the Employment Exchanges are far from being reliable. It is because, all the unemployed persons do not get themselves registered and those registered are sometimes under-employed who desire to secure better jobs. However, there is truth in the fact that the actual number of the unemployed will in no way be smaller than what is given above. The Planning Commission have further estimated that there has been a steady growth of 20,00,000 people thrown on the labour force every year.

Unemployment in the urban areas has come to light as an economic disease among the educated, skilled, semi-skilled and unskilled labourers and labourers engaged in trade and commerce. The worst sufferers due to such unemployment are the middle class people. This middle class unemployment may be compared with the involuntary unemployment as classified by J. M. Keynes. It grows when the number of available jobs are smaller than the job-hunters.

The nature of the problem of unemployment in the urban areas can be well detected from the report of the National Sample Survey Organisation (N.S.S. Report No. 4) the results of which reveal the following characteristics :—

(a) Group categories :—There was 44 per cent clerical, 30 per cent unskilled, 14 per cent Technical and 12 per cent miscellaneous among the unemployed people.

(b) Educational qualification :—Among the unemployed, 30 per cent had education upto the Middle standard or below, 53 per cent were matriculates and 17 per cent under-graduates and Graduates.

(c) Duration of unemployment :—34 per cent of the unemployed were without employment over a year.

(d) Employment Sought :—58 per cent men, and 26 per cent women of the unemployed were seeking administrative or clerical jobs.

(e) Technical qualification :—54 per cent of the unemployed were without any technical or professional qualification.

(f) Income expected :—49 per cent of the unemployed were prepared to work at monthly salary of Rs. 100/- or less.

CAUSES OF URBAN UNEMPLOYMENT :

The above results of the National Sample Survey Organisation has unveiled the nature of unemployment in the urban areas. Now we may analyse the cause of the emergence of such unemployment.

(i) There are large number of educated unemployed. It is the result of one sided system of education introduced by the British Government in India. Our Universities are producing Matriculates, Graduates and Post Graduates every year. These educated people lack of technical or occupational training. 'Pen' is the only sword with which they can face the battle of life. They are disqualified for alternative occupations.

(ii) A large number of people were employed during the war years where various new departments were opened. With the closing of the war most of the temporary departments were abolished and drastic retrenchment followed causing unemployment among the educated people.

(iii) The heavy influx of displaced

persons from Pakistan into the cities and towns in India after Partition also aggravates the problem of unemployment in the urban areas. 74,000 displaced persons, 38,000 migrated from West Pakistan and 36,000 from East Pakistan were recorded in 1953. The number rose up to 36,00,000 in 1955. At present displaced persons are coming at the rate of 21,000 per month from Pakistan.

(iv) During the wartime purchasing power increased enormously which showed a sudden decline in the post war periods. Consequently, the shopkeepers, cottage workers and the artisans have been affected followed by a fall in prices. The downward trend of prices is a symptom of cyclical unemployment in the western sense.

(v) The rapid growth of population at the rate of $1\frac{1}{4}$ per cent per year is also an important cause for increasing unemployment in the urban areas. There is a wide gap between the rate of industrial development of the country and the rate of increase of persons seeking employment.

(vi) The extensive use of machines leaves a limited scope for utilisation of human resources in modern organisation of productions.

RURAL UNEMPLOYMENT :

There are nearly 295 million people in 5,17,909 villages in the rural areas in India. 249 million people are engaged in Agriculture and 18 per cent of these people are cultivating labourers. The agricultural workers are classified as (i) Casual workers and (ii) Attached workers. Casual workers are 89 per cent of the total agricultural workers and the remaining 11 per cent are attached workers. The casual workers

suffer from seasonal and part-time unemployment, and agricultural workers, in general, suffer from underemployment. Reliable data concerning unemployment about the greater part of our country in the rural areas, are not available. Surveys are now being conducted by some of the States. There were nearly 28,00,000 unemployed in 1955 in these areas according to the estimation of the planning commission. The most of the 30 million landless labourers who live in the villages at present are also unemployed or under-employed.

CAUSES OF RURAL UNEMPLOYMENT :

(i) Apart from the economic causes there are some social causes for the rural unemployment in India. The economic fortunes and the ambitions of the educated youth in the villages have been prevented by early marriage, the joint-family system and the communal inequalities. The early marriage brings the responsibility of maintaining a family on the shoulders of the youngmen. The joint-family system gives protection to the weak members discouraging indirectly the individual initiative and ambition. The affectionate sons and daughters are allowed to go away from homes to try their luck themselves. The caste prejudices influence the youngmen and they do not accept occupations best suited to them which they regard to be undignified. Thus social rigidity helps to the growth of unemployment in India.

(ii) Under-employment in the rural areas in India is due to occupational maldistribution among the working population. This maldistribution is due

to lack of capital equipment and skilled labour which is the basic cause or chronic under-employment.

(iii) Destructive floods are occurring annually in certain parts of the country. The high floods cause heavy damages to the agricultural harvest, consequently the agricultural labourers are made periodical and part time unemployed. Assam, Bengal, Orissa, Bihar and Punjab are the States which are victims of such flood havoc.

(iv) Our Industry and Agriculture are under-developed and we are economically backward. Economic backwardness leads to emergence of unemployment and its consequent disastrous results. Both in agriculture and cottage industry labour-intensive methods are operating. There is a limit to such labour-intensification. When this limit is reached, the marginal productivity of labour becomes zero. Application of capital to land being insignificant in India, the said limit is reached more quickly. The cottage industries and agriculture being largely of the nature of family enterprises, there is little possibility of application of sufficient capital to land in near future. Economic resources in India being under-employed, unemployed cannot be eradicated easily.

(v) In addition to the above cause, there is the most important one of rapid growth of population in the recent years. The gap between the growing population and the progressing economic development of the country is being widened. In India, Malthusian theory of Population is still operating, particularly in the rural areas.

REMEDIES FOR RURAL-CUM-URBAN UNEMPLOYMENT :

(i) Reorientation of the system of education :—To solve the problem of

educated unemployment the existing system of education should be overhauled and reoriented. The present education system is condemned to be one sided which fails to train the whole personality of the student. Only the subjects of academic interests are taught ignoring all other considerations. subjects of academic interests are commended to impart technical education to majority students, restricting university general education to very intelligent few. To achieve this objective more and more institutions like Shri Chamarajendra Technical Institute, Mysore, Jaya-Chamarajendra occupational Institute, Bangalore and Shri Krishnarajendra Silver Jubilee Technological Institute, Bangalore which impart training in various modern scientific industries should be opened throughout the country. Basic and vocational training at the Primary and Secondary Schools is also an effective step towards this direction.

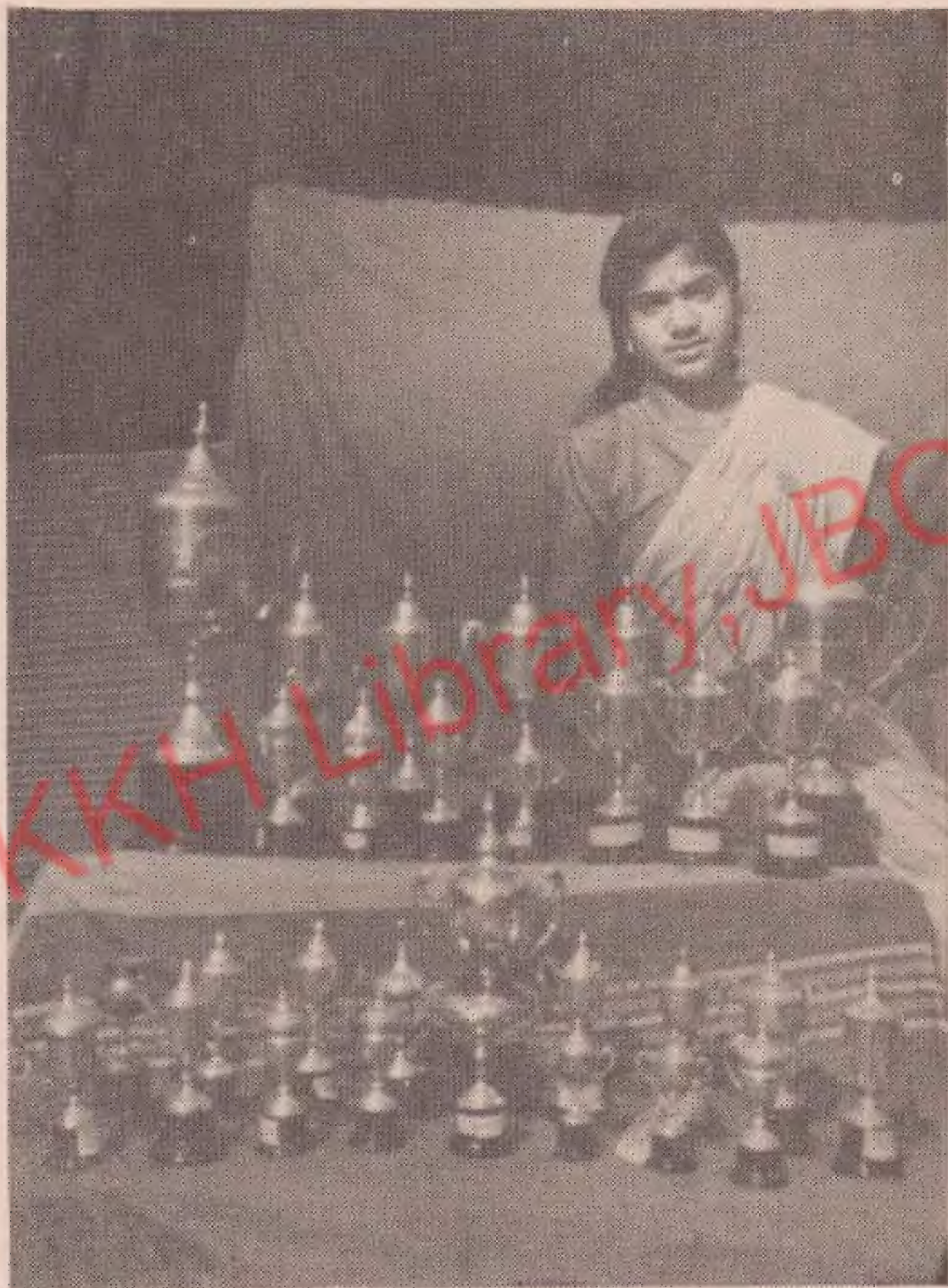
(ii) Redistribution of land :—Lands are made available for redistribution among the rayats after the abolition of Zamindari system of land tenure. The Bhoodan Yajna has also collected a large number of acres of land. An economical redistribution of these lands among the landless people will go a long way to arrest the problem of unemployment in the rural areas.

(iii) Development of Transport & Communication :—The development of our transport and communication system can also give employment opportunities to a considerable number of unemployed. Transportation of goods by private and public enterprises should be encouraged.

(iv) Rapid industrialisation :—To solve the problem of urban unem-

J. B. College Magazine :

Miss Bijoya Thakur

Bestman in Sports and won the fame as a best woman runner in Inter College Sports Competition 1955-56.

ployment the process of industrialisation should be accelerated. The expansion of the existing large scale industries and the starting of new ones will make jobs available for the unemployed. We are poor in financial and rich in human resources and therefore, the pattern of our industrialisation should be based on labour-intensive rather than capital intensive. A balanced development of large scale, small-scale and cottage industries, apart from reducing rural-cum-urban unemployment, will go a long way to achieve our double objective viz. self-sufficiency and increased national wealth.

(v) Other constructive plans :— Housing and such other constructive works will also make room for the employment of the unemployed. In an underdeveloped country like India these works are to be undertaken in an extensive scale.

The beggars may be rehabilitated like the displaced persons opening beggar's colony in different parts of the country. In these colonies, on States initiative cottage and small-scale industries may be started, on co-operative basis to employ the beggars. This will promote moral and material welfare of the beggars as well.

The pretended monks are on the process of demoralisation and instances of engaging themselves in antisocial activities are not rare. They may be enrolled as members of the 'Bharat Sevak Samaj' to promote moral and social welfare for themselves and for the country as a whole.

(vi) Further utilisation of resources : Further, the remedial measures to be effective the economic activities must be increased rapidly. It can be possible through fuller utilisation of natural re-

sources. The resources can be utilised by investing sufficient capital through proper allocation. Capital, at present, is lacking. Therefore capital formation is the urgent need of the hour which should be made from domestic sources as far as practicable to safeguard the national interest.

(vii) Population control : In addition to all the measures suggested for combating unemployment in India, we must control the rapid growth of population, otherwise there will be no end of this unemployment menace. Towards this direction preventive checks may be prescribed. It is necessary to organise a systematic birth-control movement throughout the country.

(viii) Lastly, the general outlook of the wage-earners must be changed through progressive realisation of the dignity of labour and re-adjustment of the existing scales of wages to minimise the vast difference between the wages for upper grade and lower grade services.

GOVERNMENT IN COMBATING UNEMPLOYMENT :

The Government of India have already realised unemployment to be a curse and menace to the society. It has become the headache of the planners. The planning commission have circulated to the State Governments an Eleven-Point Programme for combating unemployment in the country. The programme includes provisions for employment of 75 unemployed people. Scope for more employment is expected in rural re-construction programmes like community Projects and National Extension Services. Compulsory Primary education has been introduced in

certain States to create 80,000 additional jobs for teachers to give relief to the unempolyed. The All India Handloom Board and the All India Khadi and Village Industries Board are set up and these boards are helping for the development of small-scale and cottage industries throughout the country which give employment opportunities to millions of industrial labour. The Government have already spent about 75 crores for the rehabilitation of the displaced persons. Additional Schemes for vocational and technical training and development of road and road transport service etc. are also undertaken during the plan period by the Government.

UNEMPLOYMENT IN NEAR FUTURE :

Observing the trend of the growth of unemployment in the recent years we cannot expect any remarkable improvement in the unemployment position in India in the immediate future.

Prof. Marshall observed 'Unemployment is incidental to the plan of development'. In India unemployment is increasing with the implementation of the first Five-Year Plan. Steps are being taken by the Government in the recent years for arresting unemployment which are proved ineffective due to the rapid growth of population. The Planning Commission observed that the employment situation would have to be viewed as a long term problem which would need an ever increasing tempo of development on the one hand and a more positive population policy on the other. Coming to the employment content of the Second Five-Year Plan the total outlay Rs. 71,00,00,00,000 is expected to create only 80,00,000 new jobs while the strength of the unemployed after the next Five-Year period is expected to increase up to 1,50,00,000. Thus it can be safely inferred that unemployment will not be eradicated during the second Plan Period. It may go worse if special measures are not adopted to retard the rapid growth of population.

"There are only two families in the world, the Haves and the Have nots—Cervantes.

Economic Activity In Ancient Assam

By Manick Chandra Neog

IN very early times, the wants of the people of Assam must have been few. The bulk of the population then lived in villages were small. Agriculture was the main occupation of the people and their simple industrial needs were met locally. Village economy was at this time of an extremely simple character. With the advance of civilization, however, wants multiplied and the standard of life tended steadily to rise.

Agriculture was practised on a considerable scale. The principal food-grain was rice, while milk and vegetables also formed articles of diet. There was a large variety of domesticated animals. Mines were worked, the important mineral being gold. Gold was by no means rare (metals) at Subansiri. It was used for the manufacture of personal ornaments, of all kinds. It was fashioned into articles of Jewellery. Iron probably did not come into use. Stone was obtained from more or less distant places for building purposes as well as for making statues and other objects. The more important varieties of such stones were rock crystal, agate, blood-stone, Jadeite and Onyx.

Spinning was in these days practised extensively. Both cotton and silk, Endi and Muga were used for textiles. The dress of the people was varied, the well-to-do among them wore long shawls covering the body and reaching down not to the feet. Ornaments were worn by all classes. The most common of these neck-less (Bena, Jonbiri,

Gejera), armlets—(Gum Kharoo), Finger-rings, earrings (Jangfai Keroo), and anklets.

Weapons of war or the chase comprised daggers, bows and arrows and maces. Various kinds of earthenwares were also made of red-ochr. Commercial transactions between Assam and Bhutan existed from very ancient times and the Ahom kings also received annual tributes in kind for certain low lands near Bhutan Hills. We know that in ancient times human sacrifice was also in vogue in Cooch-Bihar and Tripura, and the Kacharis used to offer human sacrifice before the Kachaikhati Gosani in the Sadiya Temple.

The culture was perhaps confined to the Lohit Valley. The Lauhitya civilization seems also to have been connected with the other river civilizations, although it was individual and the Louhitya Civilization was Austro-Asiatic, but the question does not seem yet to have been finally settled. Because nobody is really an indigeneous inhabitant of this country. The Lohit river was named by them as "Lao (wide) Tu (water)" and this "Laotu" has ultimately come to be known as "Laohit" or Lohit. From this word Assam was known in ancient times as the Lauhitya Country.

The Assamese were a mild race but once they had passed the earlier stages of civilization, their economic progress was rapid and continuous. An active maritime commerce had begun in Vedic

times between Assam and the neighbouring states of India. The building of boats had gradually been established as a regular industry. Associations of craftsmen and trader (Banika) grew up, craftsmen and trader (Banika) such as better employment of capital and facilities of intercourse and partly for protecting the legal interests of their classes.

In early Burman periods the rural economy of Assam was based on a system more or less akin to peasant proprietorship subject to the state authority. Division of labour was carried much further than before, the occupation becoming more definitely specialised. Considerable proficiency was attained in many of the arts and crafts, the more important of these being, weaving, carpentry, smithy, jewellery, painting and the decorative arts.

With the advance of civilization, the builder's art became more important. Burnt as well as sundried bricks were used for constructing houses. The use of stone was perhaps criterion.

Production was individualistic but the tendency towards concerted action in both industry and trade by this time became quite marked. Co-operation was now a regular feature of business enterprise and the more important occupations were organised in guilds. The number of these guilds is often given as twelve and these according to Davis, including the following: (1) Workers in wood. (2) workers in metal. (3) workers in stone or Silakuti. (4) weavers. (5) Jewellers. (6) Potters. (7) fishermen. (8) hunters and trappers. (9) cooks and confectioners. (10) Sailors or Banika. (11) Rush-workers and basket makers and (12) painters.

It was through the guilds that the king summoned the people on important occasions. The trade guilds did not always coincide with the castes but sometime included members belonging to different castes. It was due to the strict supervision and control exercised by the various guilds that the standard of excellence attained by Assamese arts was in a very large measure due.

Exchange by barter had passed away and transactions were at this time carried on in terms of the cowdie or cawn, now equal to the rupee. Loans were given on which interest was charged.

Industry as well as agriculture reached a higher degree of development during the Bara-Bhuyan period. They are expected to possess a knowledge of the science of meteorology so as to be able to make forecasts of weather conditions and agricultural outlook. The caste system had by this time become fully stereo-typed.

The growth of civilization had in fact brought in its train a keen demand for various articles and skilled workmen were ready to supply them. The growth of industry led to the establishment of numerous villages. A great deal of specialization took place in industry which helped the development of the skill of the artisan. The guilds were, to a large extent, self-governing institutions but during the centralized administration of the Ahom, they were brought under State control. Under the guild system much proficiency was attained in many of the arts—particularly the Jewellers and stone cutters' arts.

In the days of Rudra Singha the artisans received fixed salaries when in the employ of kings or nobles and for

special excellence of work received rewards. The guild craftsmen were their own masters, subject, however, to control by the particular guilds to which they belonged. It is likely, as has been suggested by an eminent writer that Assamese craftsmen of these days were divided into categories, namely king's craftsmen, guild craftsmen of the towns and village artisans. The village artisans were as has already been seen 'part and parcel' of the life of the village. They lived simple lives supplying the needs of the village people. Sometimes an entire village was inhabited by a particular class of craftsmen such as goldsmiths, black-smiths or makers of artistic pottery.

Architecture and sculpture received great encouragement from the rulers, evidence of which is to be found in the numerous—Rang-ghor, careng ghar and underground house or Talatalighar and constructed Daulas in various parts of the Kamrup district.

There was large expansion of trade and commerce during the Ahom period which were due in the main, to the prosperity of the country. Merchandise was conveyed either in bullock-carts along the roads or by boats plying on the river Brahmaputra. Assamese sailors were regarded as experts in their vocation.

The glorious period for Assamese art and industry was the reign of Kumar Bhaskara. This period was indeed, a golden age for Assam. The celebrated Chinese traveller, Yuan Chwang, visited Kamrup at this time. From him we learn that the kings and

princes had splendid palaces. The buildings were tastefully decorated and contained various useful articles as well as artistic furniture.

The artistic history of Ahom reign was a continuation of the tradition of Vaskara period. The dress and ornaments of the kings and grandness were very extraordinary. The media of exchange were gold and silver coins and small pearls. Occupations were hereditary and based on the caste system. An idea of the excellence attained in some of the arts and crafts can be obtained from history of Assam at the time of Momai Tamuli Borborooah.

Chandra Kanta was the last monarch to hold suzerain power in Assam. During the last century of Ahom reign following the imperial rule of Vaskara, the local rulers and princes of different parts of the state considered on their sacred duty to foster industries and encourage the development of architecture, sculpture, painting and other arts.

It is a matter of great interest to know why and how Assamese people once so prosperous a nation lost its independence, and was in a helpless state. During the British reign the Christian Missionaries poisoned the long standing national consciousness of the Assamese people to a great extent by their harmful activities under the plea of doing humanitarian work. So the question comes : How can we exert ? The exertion is needed to-day more than any time, thus these advocates of "learn a Assamese and be Assamese" tried to pollute the good name of the Assamese. It is nothing but a planned trick.

Indiscipline Among Students

By Punya Mohan Baruah

INDISCIPLINE among students, a section of our leaders says, is one of the vital problems which faces the country in this era. Much have been discussed in the Press over this problem(?) and many of our leaders have made statements regarding it in connection with the unhappy disturbances which took place recently in Patna and Allahabad. It is needless to say that when, after the attainment of independence, our leaders are devising plans for the building up of a new India, our students must be well-disciplined. The whole Solar-system follows a kind of discipline, the lacking of which will result in the destruction of the universe.

It was reported some time back that in order to check the growing tendency of indiscipline among students, a probe into its causes would be made by the Union Ministry of Education in co-operation with some selected Universities of India.

This sample survey has been actuated by the recent incidents in Patna and Allahabad which made the country think about the future of the younger generation. The fact that the National Flag was burnt in Patna in August last, was humiliating to the student community and the country as well, and, for this, students must be deprived of mercy. This extremity of indiscipline exasperated our beloved Prime Minister, Pandit Nehru, who said, he would not care if millions were killed for insulting the National Flag.

Detailed questionnaires for this purpose have been prepared which will be circulated among students. The questions are mostly concerned with the standard of living and tastes of students, the atmosphere in which they live, why the students go on strike, etc. The resultant data will be examined by the Ministry of Education in corroboration with these universities, and then measures for its complete eradication will be suggested.

It was again reported that the Rajya Sabha on December 16 last, rejected a non-official resolution urging appointment of a high-power commission to investigate into the causes of indiscipline among University students. Dr. K. L. Shrimali, Deputy Education Minister, said during the debate on the resolution that the Education Ministry was already aware of the causes of indiscipline and there was nothing to be known. There had been a certain dis-integration of values which had been cherished in the past, and the problem was to reconstruct them.

Another factor, in his opinion, was the lack of group morality. There was nothing wrong with the youth of the country. As individual, the students were fine youngmen and women, but when they came to live in a group, there came a general deterioration of standard.

In October last, Sardar Swaran Singh, Union Minister of Works, Housing and Supply, pleaded for setting up

model institutions in the country in order to study and evolve methods for checking growing indiscipline among students. These institutions, as he said, should make a proper study of the sentiments and psychological urges of the younger generation and evolve diverting the energies of the young people in constructive channels.

There are many factors which subscribe to the growth of indiscipline among students. The plastic minded students in their early age copy indiscipline which prevails in our society. Truly speaking, every people has felt the want of civic discipline in the society which influences the younger generations. In every sphere of life and society, there prevail injustice, disunity, despotism and many other things which cannot be described. The leaking out of question papers in several centres in the last M.S. Examination will play a great part in diverting the tender aged students in a wrong channel. Who has taught such kind of indiscipline to the students? This is an obnoxious instance of indiscipline taught by the society.

Again, on the one hand, our beloved Prime Minister, Pandit Nehru, presents to the world the "Panch Shilla" or the five principles of co-existence, and reiterates India's policy for world peace, on the other hand, here in India, we the inhabitants are busy quarrelling over petty matters relating to boundaries and language; On the one hand, the Soviet Guests are being accorded civic reception in New Delhi, on the other hand, Police are making repeated use of tear gas and lathi charge to disperse stone-throwing crowds in Bombay, where a section of stone-throwing people holds a discussion in support of the "Three States Formula"; and again in Andhra,

a crowd of angry people throws stone, shoes and files to the M.L.As inside the Assembly House. Our High Commissioner in U.K., Srimati Pandit, reiterates that peace is and will be the vital need for Indian people and so India believes in the Panch Shilla, but we Indians are frittering away national energy in trifling disputes. These are never a good example to the younger generation, rather these are the breeding ground for all kinds of social and economic ills in the country.

The fact that our society lacks civic discipline, which has been felt by everybody, will be well-proved if we focuss our attention to the "Citizens' Defence Force" which will soon be established in Bombay. The Bombay Pradesh Congress Committee has already given a call for the formation of the "Bombay Peace Brigade" which will be able to play its part in maintaining the civic discipline in the city. In order to train the students in discipline, our leaders should try to see that civic discipline is maintained.

It is a matter of regret that we the Indians have not yet given up brutal tendencies, while our leaders are engaged in making friendship with almost all the countries of the Globe. We while away time in the name of caste, in the name of language and in the name of boundary.

In pursuance of a suggestion made by the Union Education Minister, Maulana Azad, in Delhi, in his address on the opening day of the Second Inter-University Youth Festival, a symposium was held and the students engaged themselves in a probe into the causes of indiscipline. Maulana Azad wanted the students to tell how they viewed the problem.

Among other causes mentioned by the students were bad-upbringing in house, Party Politics in the Universities, over crowding in Colleges, social and political changes, general economic distress, lack of personal contact between the teachers and the taught, the present defective educational system, inadequate opportunities of employment and lack of appreciation of the problems of the students by the authorities.

It is needless to say that these causes are true and genuine. In connection with this, it may be said that the last cause mentioned here is the prominent one. It is seen that in all the major cases of disturbances, in which students are entangled, students become refractory when their grievances are not appreciated by authorities. It is a matter of regret that in sixty per cent cases, the authorities do not give even a patient hearing to their grievances and it compels them to become unruly.

Jonab Humayun Kabir rightly said in Nagpur that indiscipline was not a serious problem at all with a vast majority of students and institutions. Unfortunately, it was the few exceptions which often attracted attention. Really speaking, the unhappy incident in Patna, which may be called unprecedented or unusual of its kind, attracted the attention of the people, but these incidents do not always take place. The students and students alone have so far been blamed for this; but the judicial inquiry will find its root causes, and then and then only we shall see whether the students alone are to be blamed. The report of the enquiry made so far reveals that it is the Transport Authority of Patna which is also at the root of this incident.

The growth of a tendency of accusing the students of indiscipline develops in our country. All people save many of those who are in the Education Department like to blame them—the students are indisciplined. But we do not mean to say that they are wrongly blamed nor that it is always correct to blame them. In all ages, some sort of indiscipline among students is found and hence it cannot be an exception to this age also, because age of the students plays a great part in this connection. Though a University student masters vast knowledge, yet, the tenderness of age makes him irresponsible in many cases.

Suppose a general strike is going to be observed by the citizens who alone cannot make it a success and will always require the help and co-operation of the students. The students having been informed will immediately join in the procession to help the leaders. Suppose drivers at that time drive the buses in the maximum speed for which gundas taking part in it will demand of the drivers why they will drive so rashly. Then torrents of speeches from both sides will begin and then insult, then assault, then burning of buses will follow; many will be killed, several injured, and many more will be removed to hospital; Police will arrest many processionists including some students; orators will deliver speeches accusing the students of indiscipline and leaders will make statements. None except the students will be blamed for this incident. These are the common thing of our day-to-day life. But when we speak of reality, none will appreciate.

Again we have many instances of instigating the immature young man to

party-politics by a section of our leaders who do never hesitate to make them their personal assistants. Many brilliant students are seen who leave off studies for taking part in party politics which has been taught to them by the so-called leaders. Whom will you blame—whether the students, or the so called leaders?

We do not like to see that the students are indisciplined. It is admissible that some sort of indiscipline prevails among the students, to eradicate

which, something must be done. To dissuade them from unfair actions, civic discipline must be maintained and authorities should try to give a patient hearing to their complaints. The breeding grounds for all kinds of social and economic ills should also be demolished. Indiscipline among students may be called a kind of juvenile delinquency, to eradicate which adults also try to give it up.

"Let another man praise thee, and not thine own mouth; a stranger, and not thine own lips."

Famous Dancer Udayshankar and his wife Amala Shankar

THE PENCIL

(Belles—Lettres)

By Prof. Kiron Sarma, M.A.

I ALWAYS think that my pencil helps me in jotting down my thoughts that come to my mind as a silent serpent through the bush. Further it helps me in some other ways. What are they?

I can draw a straight line with my pen using the pencil as the ruler when in want of the latter. Not only I draw sketches with my pencil, but also use it for slightly scratching the itching in my ear-holes. I can also jestingly strike some one in tender love with this small pencil. When I think certain matters and get hold of the idea, I involuntarily bite the pencil between my teeth. In the adjacent room of my reading-corner when some talk incessantly at the time I want to absorb myself in somewhat deep studies, I strike on my table with one end of the pencil making a sound of warning without any word from my lips. This silences my noisy neighbours. I read a book and suddenly have to close it when someone wants me in my outside parlour. I leave the pencil between the leaves as the 'page-mark'. Sometimes I toss the pencil up and down when I have nothing to do nor can go out to the cricket ground. At some void moments I hold the pencil between my fingers and closely read the letters scribed on its wooden body. I read the name of its manufacturer and also the place where it was manufactured. I take my mind away to some distant place, even sometimes across the seas and roam about in a big and crowded city where there are manufacturing-centres of the pencil. I meet different

categories of people working for different grades of remuneration and wages and profits. I see families living in close quarters depending their whole lives on the earning they make in the pencil factory. Millions and millions gross of pencils are produced everyday and are packed and despatched over lands and seas through sun and showers, channels and bays, rivers and brooks. And there are loading and unloading, there are inland railways, and trucks and porters, cycles and rickshaws and then the stationery shop. At last it comes to my hand and lies on my table as one of my constant companions. During my hours of studies and writing, it watches my face as it did the faces of its makers and carriers during its different stages of life. On the pages of my draft-book it speaks on my behalf, or speaks what I wish to speak. In silence it speaks and in silence it stops its speech. It is the first one who knows my silent thoughts and give them living shapes.

As the figures of the calendar on my wall rise to bigger and bigger positions, the pencil looses itself—as the moon after the fullmoon night. The single pencil transforms to letters, words, sentences, comas, stops, figures, sums, lines, sketches, and in many indefinite looks and appearances. It remains everywhere and anywhere, but alas, nowhere!

Its different reminiscences will even be erased by the great rubber, the Time.

Editor's View.

LITERATURE is no belong to a particular, nation, to a particular region but it is belong to the mankind as a whole. Literature is the outcome of human's heart and not of language. Language is a means of expression. The barriers of different languages cannot divide literature into different watertight compartments. So, one should not take literature in terms of one's language. It is the high time to broaden one's vision in this modern age in which the vast world seems to be a very small place, the numerous souls try to constitute a single family. The little experience that I have gathered through my humble services shows that many of us have an apathy to English. They willfully neglect to write in English.

Though it is easy to express one's thought in one's mother tongue, yet relying on that ground to have apathy to another language is not justifiable.

I regret very much that I have found a small number of contributions from my student-friends to my English section, and that's why I am in doubt how far I am successful in lifting my section into a standard one. I hope my friends will show me sympathy in the next issue unlike the present one. I am very grateful to my revered Prof. K. Sarmah, M.A., for his valuable suggestions and to the members of the Editorial Board for their sincere services. Lastly I beg excuse of the staff and the students for my omissions and commissions.

EDITOR.

Plenty begets pride,
Pride : Envy
Envy : War,
War : Poverty,
Poverty : Humble care,
Humility breeds Peace,
and Peace breeds Plenty.

Thus around the world doeth roll alternatively.

—Robert Haymen.
